PRZEGLĄD POLSKIEGO KOMITETU
DO SPRAW UNESCO

Polski Komitet
do spraw UNESCO

biuletyn

Polski Komitet
do spraw UNESCO

2013

PRZEGLĄD POLSKIEGO KOMITETU DO SPRAW UNESCO

biuletyn

2013

Polski Komitet
do spraw UNESCO

Spis treści

5 *Andrzej Rottermund*
Kilka słów o naszej działalności w ubiegłym roku

8 Założenia programowe UNESCO na najbliższe lata

12 *Sławomir Ratajski*
Czym zajmował się Polski Komitet do spraw UNESCO w 2013 roku

21 Dlaczego i jak w nowoczesny sposób chronić dziedzictwo kulturowe?

25 *Bogusław Szmygin*
Współczesne problemy ochrony dziedzictwa

32 *Leszek Kolankiewicz*
Istota niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozumieniu Konwencji z 2003 roku

43 *Mariusz Czuba*
Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat na Liście światowego dziedzictwa

46 *Katarzyna Piotrowska*
Królewskie kopalnie soli w Wieliczce i Bochni na Liście światowego dziedzictwa UNESCO

53 Warsztaty dla konserwatorów w Nieświeżu

55 *Marek Konopka*
Anamnesis – odpominanie

61 Kraków Miastem Literatury UNESCO

63 *Sławomir Ratajski*
Konwencja UNESCO z 2005 roku narzędziem polityki kulturalnej

72 Warsztaty edukacji międzykulturowej dla nauczycieli

73 Libijscy dziennikarze z wizytą studyjną w Polsce

75 Konferencja Dialogu E-A „Nasze wspólne wartości" w Algarve

77 *Anna Kalinowska*
Czy człowiek współczesny zdolny jest do dialogu ze środowiskiem?

85 *Magdalena Machinko-Nagrabecka*
Jak uczyć o zrównoważonym rozwoju?

90 Wychowywać w dialogu ze środowiskiem

93 Sieć ASPnet dla globalnego obywatelstwa

94 *Zygmunt Krzemiński*
Udział Polski w Światowej Sieci Rezerwatów Biosfery

Janusz Szpytko
Program stypendiów współsponsorowanych UNESCO / Poland w Centrum AGH – UNESCO w Krakowie
101

Katedra UNESCO Całożyciowego poradnictwa zawodowego
104

Towards Knowledge Societies for Peace and Sustainable Development
105

Procesy digitalizacji zasobów audiowizualnych (filmy i produkcja telewizyjna)
106

13. edycja konkursu L'Oréal Polska dla Kobiet i Nauki
108

Patronaty UNESCO
110

Polska rocznica obchodzona pod auspicjami UNESCO
111

9. edycja Brave Festival Przeciw wypędzeniom z kultury
112

Przedsięwzięcia objęte patronatem Polskiego Komitetu ds. UNESCO w 2013 roku
113

Z naszym udziałem odbyły się
116

Członkowie Polskiego Komitetu do spraw UNESCO
118

Prof. Andrzej Rottermund
Przewodniczący Polskiego
Komitetu ds. UNESCO

Kilka słów o naszej działalności w ubiegłym roku

Podobnie jak w latach ubiegłych, w roku 2013 Polski Komitet do spraw UNESCO szczególnie dużo uwagi poświęcał kulturze i zagadnieniom związanym z ochroną i upowszechnianiem dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

Z wielką radością przyjęliśmy więc wyniki wyborów przeprowadzonych na 19. Sesji Zgromadzenia Ogólnego Państw Stron Konwencji Światowego Dziedzictwa, w których Polska uzyskała mandat członkowski Komitetu Światowego Dziedzictwa na cztery lata. Satysfakcja nasza była tym większa, że pomyślny wynik wyborów stał się zwieńczeniem dwuletniej kampanii, prowadzonej przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ścisłej współpracy z naszym Komitetem. Udział delegacji polskiej w pracach Komitetu Światowego Dziedzictwa wiąże się z odpowiedzialnością za tworzenie standardów w ochronie dziedzictwa we wszystkich regionach świata, co wymaga zaangażowania wybitnych polskich ekspertów, mogących służyć społeczności międzynarodowej wiedzą i długoletnim doświadczeniem.

Będziemy bowiem współdecydować o wpisach na Listę światowego dziedzictwa, które są prestiżowym wyróżnieniem. Co roku ubiega się o nie wiele miejsc zabytkowych lub odznaczających się szczególnymi walorami przyrodniczymi. W czerwcu 2013 roku, w następstwie wielu lat przygotowań, sami doczekaliśmy się pomyślnej decyzji Komitetu Światowego Dziedzictwa o wpisaniu na Listę 16 cerkwi

drewnianych z regionu Karpat, leżących na terenie Polski i Ukrainy oraz o wpisaniu Kopalni Soli w Bochni jako rozszerzenia wpisu Wieliczki z 1978 roku. Muszę bardzo gorąco podziękować tym wszystkim, którzy z tak wielką pieczołowitością przygotowali wnioski tych kandydatur pod obrady Komitetu Światowego Dziedzictwa.

Z kolei na drugą, równie prestiżową, listę Programu Pamięć Świata, wpisano zbiory Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu (Biblioteka Polska w Paryżu) oraz traktaty pokojowe, zawarte od połowy XV do końca XVIII wieku między Królestwem Polskim a Imperium Tureckim.

W minionym roku podejmowaliśmy kilkakrotnie współpracę z Centrum Światowego Dziedzictwa w działaniach dotyczących określenia warunków ochrony dla miejsc światowego dziedzictwa w Polsce. W trzech przypadkach rząd polski zwrócił się z prośbą o opinię do ekspertów UNESCO, ze względu na prowadzone w tych miejscach lub na granicy obiektów współczesne inwestycje, które mogłyby zagrażać ich Wyjątkowej Uniwersalnej Wartości (OUV). Opinia Centrum była bardzo pomocna w ustaleniu właściwych działań, godzących zainteresowane strony i zapewniających odpowiedni poziom zachowania obiektów zabytkowych. Z satysfakcją i dumą przyjmując fakt, że Polska ma już na Liście światowego dziedzictwa 14 wpisów, obejmujących 27 obiektów, a na liście Pamięci Świata 12 pozycji, dostrzegamy jednocześnie potrzebę przemyślenia dotychczasowego sytemu ochrony dziedzictwa i dokonania ewentualnych zmian, pozwalających lepiej uwzględnić zasady, wynikające z implementacji Konwencji z 1972 roku.

W tym kontekście, spośród licznych podejmowanych przez Komitet działań, na szczególną wzmiankę zasługują organizowane przez nas wspólnie z Sejmem RP konferencje. W zeszłym roku była to konferencja: „Dlaczego i jak w nowoczesny sposób chronić dziedzictwo kulturowe", która odbyła się 25 lutego 2013 roku w gmachu Sejmu, a głównym tematem obrad była potrzeba poprawy sytuacji w zakresie regulacji prawnej, dotyczącej ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Z okazji tej konferencji, Polski Komitet ds. UNESCO wydał publikację „Zalecenia dotyczące wdrożenia prawodawstwa UNESCO do polskiego porządku prawnego", a publikacja pokonferencyjna ukazała się drukiem w pierwszej połowie 2014 roku.

Mówiąc o naszych działaniach w zakresie ochrony dziedzictwa, wymieniłbym jeszcze zorganizowane w Nieświeżu wspólnie z Białoruskim Komitetem Narodowym UNESCO warsztaty dla konserwatorów zabytków z Białorusi i regionu Europy Środkowo-Wschodniej. Wzięło w nich udział 30 słuchaczy, a 9 polskich konserwatorów prowadziło zajęcia. Chcielibyśmy bardzo, by spotkania takie odbywały się cyklicznie, ponieważ dzielenie się wiedzą i praktyką konserwatorską zdecydowanie sprzyja podnoszeniu poziomu ochrony światowego dziedzictwa.

Spośród wielu wizyt, które miały miejsce w ub. roku, chciałbym zwrócić uwagę na wizytę studyjną dziennikarzy z Libii na przeło-

mie listopada i grudnia. Sześciu czołowych dziennikarzy, zaangażowanych w proces transformacji społeczno-politycznej w tym kraju, przyjechało do Polski, by zapoznać się ze współczesnym polskim rynkiem mediów, dowiedzieć się o roli i mechanizmach funkcjonowania prasy, radia i telewizji w systemie demokratycznym. Goście odbyli spotkania w wielu liczących się redakcjach oraz instytucjach w obszarze mediów.

Szanowni Państwo, w tym niewielkim artykule wstępnym mogłem wspomnieć tylko o najbardziej widocznych efektach działalności Polskiego Komitetu ds. UNESCO. Chciałbym bardzo serdecznie podziękować za bliską współpracę resortom Spraw Zagranicznych oraz Kultury i Dziedzictwa Narodowego, podobnie jak Sejmowi RP i Kancelarii Prezydenta RP, Ministerstwu Środowiska, Ministerstwu Edukacji Narodowej, Ministerstwu Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Polskiej Akademii Nauk oraz Telewizji Polskiej. ●

Prof. Andrzej Rottermund
Przewodniczący Polskiego Komitetu ds. UNESCO

Założenia programowe UNESCO na najbliższe lata

Konferencja Generalna UNESCO na 37. sesji (Paryż, 5 – 20 listopada 2013 r.) uchwaliła strategię średnioterminową na lata 2014 – 2021 (37 C/4) i program na lata 2014 – 2017 (37 C/5). Projekty decyzji dotyczących obu dokumentów zostały przygotowane w konsultacji z wszystkimi państwami członkowskimi i były negocjowane wcześniej na sesjach Rady Wykonawczej.

Konferencja Generalna jest najwyższym organem UNESCO, w którego skład wchodzą przedstawiciele 195 państw członkowskich. Do grona państw stowarzyszonych na sesji dołączyła Anguilla, terytorium zależne W. Brytanii, co powiększyło ich liczbę do dziewięciu.

Konferencja Generalna przyjęła, że cele nadrzędne UNESCO na kolejne lata, spajające wszystkie działania, to pokój i zrównoważony rozwój. W centrum uwagi Organizacji będą nadal znajdować się te kraje, które ucierpiały w wyniku konfliktu lub klęski żywiołowej.

Projekt strategii średnioterminowej został uchwalony z niewielkimi zmianami. Oznacza to, że w ciągu najbliższych ośmiu lat działalność UNESCO będzie podporządkowana dziewięciu następującym celom strategicznym:

- wspieranie państw członkowskich w rozwijaniu systemów oświatowych, mających na celu zapewnienie wysokiej jakości edukacji włączającej dla wszystkich przez całe życie;
- kształcenie twórczych i odpowiedzialnych obywateli świata;

Ceremonia otwarcia 37. sesji Konferencji Generalnej UNESCO 5 listopada 2013 r. Fot.: © UNESCO / Emilien URBANO/ UNESCO

- kontynuowanie wysiłków dla realizacji Programu Edukacja dla Wszystkich i kształtowanie przyszłej międzynarodowej agendy edukacyjnej;
- tworzenie płaszczyzn współpracy pomiędzy nauką, polityką i społeczeństwem, a także promowanie polityki w zakresie etyki i polityki przeciwdziałania wykluczeniom społecznym na rzecz zrównoważonego rozwoju;
- ułatwianie międzynarodowej współpracy naukowej, mającej na celu pokój, zrównoważony rozwój i przeciwdziałanie wykluczeniom społecznym;
- wspieranie włączającego rozwoju społecznego oraz promowanie dialogu międzykulturowego, służącego zbliżeniu kultur;
- ochrona, promowanie i przekazywanie dziedzictwa;
- sprzyjanie twórczości i różnorodności form wyrazu kulturowego;
- promowanie wolności słowa, rozwoju mediów oraz powszechnego dostępu do informacji i wiedzy.

Globalne priorytety Organizacji to nadal Afryka i równość płci. Sprawy młodzieży uznano za zagadnienie, któremu należy poświęcić szczególną uwagę. W dniach 29 – 31 października 2013 r. odbyło się Forum Młodzieży, z którego wnioski zostały przedstawione państwom członkowskim podczas sesji Konferencji Generalnej.

Czteroletni program będzie się koncentrował na realizacji pięciu programów, odpowiadających dziedzinom wchodzącym w zakres kompetencji Organizacji. W każdym z programów określono kierunki działania zgodne z wymienionymi wyżej celami strategicznymi. Zaplanowano przy tym finansowanie realizacji programu ze środków budżetowych i pozabudżetowych na najbliższe dwa lata.

Program I. Edukacja

Główne kierunki działania (całkowicie zbieżne z celami strategicznymi):

1) Wspieranie państw członkowskich w rozwijaniu systemów oświatowych, mających na celu zapewnienie wysokiej jakości edukacji włączającej dla wszystkich przez całe życie;
2) Kształcenie twórczych i świadomych obywateli świata;
3) Kontynuowanie wysiłków dla realizacji programu Edukacja dla Wszystkich (EFA) i kształtowanie przyszłej międzynarodowej agendy edukacyjnej.

Program II. Nauki Ścisłe i Przyrodnicze

Główne kierunki działania:

1) Rozwijanie polityki i zarządzania w zakresie nauki, technologii i innowacyjności (STI - Science, Technology, Innovation), a także w obszarze „nauka-polityka-społeczeństwo";
2) Rozwijanie kompetencji instytucjonalnych w dziedzinie nauki i inżynierii;
3) Poszerzanie wiedzy i rozwijanie kompetencji w zakresie ochrony i zrównoważonego zarządzania oceanami i obszarami przybrzeżnymi;

4) Ułatwianie międzynarodowej współpracy naukowej w zakresie systemów lądowych, różnorodności biologicznej i zmniejszania zagrożenia klęskami żywiołowymi;
5) Umacnianie roli nauk ekologicznych i rezerwatów biosfery;
6) Zwiększenie wysiłków dla zapewnienia bezpieczeństwa zasobów słodkowodnych.

Program III. Nauki Społeczne i Humanistyczne

Główne kierunki działania:

1) Rozwijanie badań prognostycznych, poszerzanie wiedzy i kształtowanie polityki w celu wspierania transformacji społecznych i dialogu międzykulturowego oraz przeciwdziałania wykluczeniom społecznym (w tym poprzez realizację Programu Zarządzania Transformacjami Społecznymi MOST);
2) Oferowanie państwom członkowskim narzędzi zarządzania etycznymi, prawnymi, środowiskowymi i społecznymi skutkami wyzwań naukowo-technicznych, związanych z rozwojem społeczeństwa „włączającego";
3) Opracowanie polityki łączącej problematykę młodzieży i sportu: wspieranie rozwoju i obywatelskiego zaangażowania młodzieży, a także promowanie w programach UNESCO podejścia opartego na prawach człowieka.

Program IV. Kultura

Główne kierunki działania:

1) Ochrona, konserwacja, promowanie oraz przekazywanie dziedzictwa kultury i historii na rzecz dialogu i rozwoju (zwłaszcza poprzez wdrażanie Konwencji UNESCO z 1954, 1970, 1972 i 2001 r.);
2) Wspieranie i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego, ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz rozwoju przemysłów kulturalnych i kreatywnych (zwłaszcza poprzez wdrażanie Konwencji UNESCO z 2003 i 2005 r.).

Program V. Komunikacja i informacja

Główne kierunki działania:

1) Promowanie środowiska sprzyjającego wolności wypowiedzi, wolności prasy i bezpieczeństwa dziennikarzy, wspomaganie pluralizmu i uczestnictwa w mediach, a także wspieranie trwałych i niezależnych instytucji medialnych (m.in. poprzez Międzynarodowy Program Rozwoju Komunikacji IPDC);
2) Wspieranie powszechnego dostępu oraz ochrony informacji i wiedzy (zwłaszcza poprzez Program Pamięć Świata i Program Informacja dla Wszystkich).

*

Państwa członkowskie zgodziły się, że głównym zadaniem UNESCO w najbliższych latach będzie poszukiwanie rozwiązań w skali globalnej. Wspieranie poszczególnych krajów, zwłaszcza w zakresie opracowywania polityki publicznej w danym zakresie, będzie możliwe wów-

czas, gdy zwrócą się one o pomoc i będą na ten cel dostępne środki. Beneficjentami pomocy mają być przede wszystkim kraje najsłabiej rozwinięte i słabo rozwinięte małe kraje wyspiarskie.

Konferencja Generalna zdecydowała o podjęciu prac nad dwiema nowymi rekomendacjami. Jedna z nich dotyczy ochrony i udostępniania dziedzictwa dokumentacyjnego, druga – muzeów i zbiorów muzealnych. Przyjęto również decyzję o wniesieniu poprawek do już obowiązujących rekomendacji (zaleceń) UNESCO w dziedzinie edukacji i szkolnictwa wyższego. Są to rekomendacje w sprawie edukacji dorosłych (1976), szkolnictwa technicznego i zawodowego (2001) oraz statusu nauczyciela akademickiego (1997).

Podstawowym odniesieniem dla debat na forum Konferencji Generalnej był horyzont czasowy po 2015 roku, kiedy to zakończy się etap realizacji przyjętych w roku 2000 przez ZO NZ Milenijnych Celów Rozwoju oraz wspólnego dla kilku agend ONZ (z wiodącą rolą UNESCO) programu Edukacja dla Wszystkich (EFA). Dekada Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju, w której UNESCO pełni rolę leadera, zakończy się w 2014 r., a jej rezultatem i kontynuacją ma być ramowy program wdrażany od 2015 r. Przyjęto, że przy przygotowywaniu agendy rozwojowej powinna być wzięta pod uwagę nie tylko rola edukacji, ale również kultury, nauki oraz komunikacji i informacji.

Uchwalone zostały rezolucje w sprawie nowych inicjatyw: Międzynarodowego Dnia Sportu i Aktywności Fizycznej, proklamowanego przez Zgromadzenie Ogólne NZ na dzień 6 kwietnia oraz Międzynarodowego Roku Światła, który miałby być proklamowany na rok 2015.

Konferencja Generalna zdecydowała o wyborze Iriny Bokowej na drugą czteroletnią kadencję na stanowisku Dyrektor Generalnej, dając w ten sposób dowód akceptacji i wsparcia dla zapoczątkowanego przez nią w poprzedniej kadencji programu reformy Organizacji.

W wyniku wyborów do Komitetu Światowego Dziedzictwa, Polska weszła w skład tego prestiżowego gremium na lata 2014 – 2017. Wybory miały miejsce w czasie odbywającej się równolegle 19. sesji Zgromadzenia Ogólnego Państw Stron Konwencji UNESCO z 1972 r. W Komitecie zasiadają przedstawiciele 21 państw, wybieranych spośród 191 Państw Stron.

•

AW

Czym zajmował się Polski Komitet do spraw UNESCO w 2013 roku

Jak co roku, oddajemy do rąk Państwa Biuletyn Polskiego Komitetu do spraw UNESCO, aby zdać relację z najważniejszych wydarzeń, jakie miały miejsce na forum UNESCO w ubiegłym roku, a także poinformować o działaniach podejmowanych przez nasz Komitet na rzecz realizacji idei i programów Organizacji.

Najważniejszym wydarzeniem dla UNESCO była odbywająca się w listopadzie 2013 roku 37. sesja Konferencji Generalnej, na której podjęto decyzje w sprawie strategii i programu na kolejne lata, w warunkach zmniejszonego o blisko jedną czwartą budżetu regularnego Organizacji. Uchwalony został dokument pt. „Strategia średnioterminowa UNESCO na lata 2014 – 2021". Program UNESCO przyjęto po raz pierwszy na cztery lata, a nie na dwa, jak dotąd, a plan wykonawczy do niego sporządzono na podstawie przewidywanej sytuacji finansowej w latach 2014 – 2015. Cele strategiczne UNESCO, zgodnie z podjętą decyzją, koncentrują się na: rozwoju systemów oświatowych, wspierających wysokiej jakości edukację przez całe życie; kształceniu drogą edukacji świadomych i odpowiedzialnych obywateli globalnego społeczeństwa; kształtowaniu i wspieraniu edukacji dla przyszłości; tworzeniu płaszczyzn porozumienia i współpracy pomiędzy dziedzinami nauki, polityki i problemów społecznych; wzmacnianiu międzynarodowej współpracy w dziedzinie nauki dla pokoju, zrównoważonego rozwoju i przeciwko wykluczeniom

społecznym; promowaniu dialogu międzykulturowego i zbliżenia kultur; ochronie i promocji dziedzictwa; wspieraniu kreatywności i różnorodności form wyrazu kulturowego; promocji wolności słowa, wspieraniu wolnych mediów oraz powszechnego dostępu do informacji i wiedzy. Przyjęto nadrzędne cele UNESCO, spajające wszystkie działania, którymi są: pokój i zrównoważony rozwój. Globalnymi priorytetami pozostały Afryka i równość płci. Dodatkowo uznano, że sprawom młodzieży należy poświęcić szczególną uwagę. Podczas sesji Konferencji Generalnej 195 państw członkowskich zdecydowało o wyborze dotychczasowej Dyrektor Generalnej UNESCO, Iriny Bokowej, do pełnienia tej funkcji na następne cztery lata. Szerzej na temat przyjętych dokumentów, określających cele i zadania UNESCO na najbliższe lata informujemy na stronie 8.

Warto podkreślić, że Konferencja Generalna zdecydowała także o rozpoczęciu prac nad zaleceniem dotyczącym ochrony i udostępniania dziedzictwa dokumentacyjnego. Wiąże się to ściśle z właściwym usytuowaniem Programu UNESCO Pamięć Świata i dziedzictwa dokumentacyjnego pośród innych konwencji i programów, określających standardy ochrony dziedzictwa ludzkości. Polska i nasz Komitet od początku istnienia programu intensywnie wspiera ideę jego wzmocnienia, widząc potrzebę zapewnienia właściwego zabezpieczenia i udostępnienia źródeł historycznych i dokumentów tworzonych współcześnie, w tym także cyfrowych, jako niezbędnych działań w procesie budowy społeczeństwa informacyjnego.

Wielkim sukcesem dla Polski zakończyła się 19. sesja Zgromadzenia Ogólnego Państw Stron Konwencji Światowego Dziedzictwa, która odbyła się także w listopadzie w Paryżu. Po wieloletnich staraniach, dzięki udanej kampanii promocyjnej MSZ i MKiDN, w której aktywnie uczestniczył nasz Komitet, Polska została wybrana do elitarnego grona Międzyrządowego Komitetu Światowego Dziedzictwa. Wraz z mandatem na cztery lata, tj. do roku 2017, w tym bardzo prestiżowym zespole 21 państw, uzyskaliśmy wysoką i wpływową pozycję w UNESCO, ale też przyjęliśmy poważne zobowiązania wobec państw, które głosowały na Polskę. Lista światowego dziedzictwa, o której decyduje KŚD, jest najbardziej spektakularną wizytówką UNESCO. Uczestnictwo w Komitecie Światowego Dziedzictwa daje możliwość nie tylko promowania naszego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz naszych osiągnięć w dziedzinie konserwacji czy archeologii, ale także współkształtowania współczesnej doktryny konserwatorskiej i wniesienia wkładu do działań na rzecz zachowania i upowszechnienia kulturalnego i naturalnego dziedzictwa ludzkości we wszystkich regionach świata. Mimo że na Liście światowego dziedzictwa jest już prawie tysiąc wpisów, wciąż wiele państw z regionów takich jak Afryka, jest na niej nieobecnych.

O tym, jak ważną rolę dla wielu państw i społeczności odgrywa wyróżnienie poprzez wpis jakiegoś miejsca na Listę, przekonywaliśmy się za każdym razem, kiedy śledziliśmy obrady Komitetu Światowego Dziedzictwa. Podczas ostatniej, 37. sesji KŚD, która

odbyła się w czerwcu ubiegłego roku w Kambodży, my także mieliśmy powody do radości. Komitet podjął decyzję o przyjęciu nowych polskich wpisów: międzynarodowego (razem z Ukrainą), seryjnego wpisu 16 cerkwi, leżących na terenie Polski i Ukrainy w regionie Karpat oraz decyzję o rozszerzeniu wpisu Kopalni Soli w Wieliczce z 1978 r. o Kopalnię Soli w Bochni i Zamek Żupny w Wieliczce. O tych miejscach, objętych odtąd światowym protektoratem, będą Państwo mogli przeczytać w artykułach Mariusza Czuby i Katarzyny Piotrowskiej na stronach 43 i 46. Dzięki tym decyzjom, Polska może się obecnie poszczycić 14 wpisami na LŚD, obejmującymi 27 obiektów.

Wspomniany wyżej Program UNESCO Pamięć Świata także z sukcesem od 1997 roku prowadzi listę najbardziej wartościowych dla świata dokumentów, która cieszy się rosnącym z roku na rok prestiżem. W ubiegłym roku z sukcesem wprowadziliśmy na międzynarodową listę, gromadzącą dziedzictwo dokumentacyjne o wyjątkowej wartości, zbiory Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu (Biblioteka Polska i Muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu) oraz traktaty pokojowe (ahdnames), zawarte od II połowy XV do końca XVIII w. między Królestwem Polskim i Imperium Tureckim, przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych. Na Liście Pamięci Świata Polska ma już 12 pozycji, tym samym zaliczając się do grona krajów o zdecydowanie największej liczbie wyróżnionych w ten sposób dokumentów. Więcej na temat Programu Pamięć Świata w artykule publikowanym na stronie 55 Biuletynu, dr. Marka Konopki.

Polski Komitet do spraw UNESCO szczególnie dużo uwagi poświęca upowszechnianiu oraz wdrażaniu w Polsce konwencji, programów i innych dokumentów UNESCO, dostrzegając w tym cele zbieżne z celami rozwojowymi Polski. Obserwacje dotyczące przede wszystkim praktycznego zastosowania założeń Konwencji z 1972 roku, szczególnie w stosunku do ochrony prawnej miejsc światowego dziedzictwa w Polsce, a także konieczność wdrożenia Konwencji z 2003 roku oraz Zalecenia UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego z 2011 roku, skłoniła Komitet do dokonania przeglądu ustawodawstwa polskiego pod kątem ochrony dziedzictwa, z perspektywy ratyfikowanych przez Polskę dokumentów UNESCO. Opracowana w 2012 roku, na zlecenie i we współpracy z Komitetem, opinia prawna, stała się podstawą do zorganizowania, przy wsparciu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, konferencji nt. „Dlaczego i jak w nowoczesny sposób chronić dziedzictwo kulturowe", która odbyła się w Sejmie RP w dniu 25 lutego 2013 r. W konferencji uczestniczyli m.in.: wicemarszałek Sejmu, Jerzy Wenderlich, sekretarz stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Piotr Żuchowski, podsekretarz stanu w Ministerstwie Środowiska, Janusz Zaleski , podsekretarz stanu w Kancelarii Prezydenta RP, Maciej Klimczak oraz posłanki Małgorzata Kidawa-Błońska i Iwona Śledzińska-Katarasińska. Przedsta-

wiono wówczas całą listę warunków stosowania istniejących zapisów prawnych i oczekiwanych zmian, prezentowanych przez różne instytucje oraz ekspertów z zakresu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego oraz różnorodności kulturowej. Ponad 200 uczestników spotkania przyjęło wnioski pokonferencyjne, w których wskazano na potrzebę poprawy sytuacji w tym zakresie, sugerując konieczność opracowania nowej, całościowej ustawy, regulującej ochronę dziedzictwa kulturowego w Polsce i uwzględniającej postanowienia konwencji UNESCO. Wnioski z konferencji zostały rozesłane m.in. do instytucji rządowych i odpowiednich komisji sejmowych oraz opublikowane na stronie internetowej. Komitet uczestniczył następnie w konsultacjach zorganizowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie projektu Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami w latach 2013-2016. Szerzej informujemy o konferencji w artykule na stronie 21. Materiały pokonferencyjne ukazały się drukiem w 2014 roku. Znalazły się w nich referaty wybitnych specjalistów, którzy w nowatorski sposób przedstawiają zagadnienia związane z koncepcją całościowego podejścia do ochrony zabytków, jak np. prof. Bogusław Szmygin w artykule, którego skrót publikujemy na stronie 25 Biuletynu. Wśród materiałów znalazły się artykuły poruszające całkowicie nowe dla naszego prawodawstwa obszary, wymagające ochrony, którym poświęca uwagę prof. Leszek Kolankiewicz w swoim opracowaniu (str. 32), dotyczącym implementacji Konwencji w sprawie ochrony kulturowego dziedzictwa niematerialnego z 2003 roku. Konwencję tę Polska ratyfikowała dopiero w 2011 roku, nic więc dziwnego, że wciąż wymaga ona nie tylko upowszechnienia, ale także wyjaśnienia istoty zapisów tego dokumentu UNESCO, zakładającego szerokie spojrzenie na dziedzictwo niematerialne. Zadanie jest tym bardziej pilne, że w zeszłym roku w naszym kraju rozpoczęto tworzenie krajowej listy dziedzictwa niematerialnego, a w procesie tym podstawową rolę pełnią społeczności lokalne, pielęgnujące dane elementy dziedzictwa kulturowego i to przede wszystkim te społeczności powinny być dobrze poinformowane o zasadach i kryteriach wpisu.

Konwencją UNESCO o zasadniczym znaczeniu dla kształtowania krajowej polityki kulturalnej jest Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego z 2005 roku. Konwencja wyraźnie wskazuje na istotny udział kultury w kształtowaniu polityki rozwojowej, o czym coraz dobitniej mówi się w różnych regionach świata, jak choćby na międzynarodowym kongresie kultury nt. „Klucz do zrównoważonego rozwoju", który obradował w 2013 roku w chińskim mieście Hangzhou. O Konwencji z 2005 roku, jako narzędziu polityki kulturalnej i rozwojowej, piszę na stronie 63.

Zagadnienia zrównoważonego rozwoju, w połączeniu z refleksją dotyczącą najbliższego otoczenia przyrodniczego i kulturowego człowieka, były tematem konferencji z okazji 60-lecia Sieci

Szkół Stowarzyszonych UNESCO (ASP net) w Polsce. Jej problematyka była bliska obchodom światowym, które miały miejsce w koreańskim mieście Suwon pod hasłem „Sieć ASP-net dla globalnego obywatelstwa: edukacja dla pokoju i edukacja dla zrównoważonego rozwoju." Konferencji w Polsce nadaliśmy tytuł: „Wychowywać w dialogu ze środowiskiem". Polski Komitet do spraw UNESCO zorganizował ją we współpracy z Ministerstwem Środowiska i Ministerstwem Edukacji Narodowej, dla nauczycieli 102 szkół należących do Sieci Szkół Stowarzyszonych UNESCO w Polsce. O tym wydarzeniu, jego przebiegu i poruszanych problemach pisze koordynatorka polskiej sieci ASP, Maria Belina-Brzozowska na stronie 90. Natomiast dr Anna Kalinowska, autorka wykładu inaugurującego konferencję, w artykule na stronie 77 przedstawia rozważania na temat zdolności człowieka do dialogu ze środowiskiem. Odwołując się do przykładów z przeszłości, śledzi dojrzewającą świadomość zrównoważonego rozwoju we współczesnych społeczeństwach. Natomiast o tym, jak uczyć, aby dostarczyć młodym ludziom w szkole odpowiednią wiedzę i ukształtować postawy przyjazne środowisku i zapewniające właściwą jakość życia obecnych i przyszłych pokoleń, pisze Magdalena Machinko-Nagrabecka na stronie 85.

Ochrona środowiska i szerzej biosfery była celem powstania Programu UNESCO Człowiek i Biosfera (Man and Biosphere--MAB), w ramach którego działa sieć rezerwatów biosfery. W Polsce powstało ich już 10, a do największych osiągnięć ostatnich lat należy utworzenie w 2012 roku Transgranicznego Rezerwatu Biosfery Polesie Zachodnie. Powołanie tego rezerwatu było możliwe dzięki porozumieniu rządów Polski, Białorusi i Ukrainy, podpisanemu po wieloletnich staraniach, ze znaczącym udziałem Polskiego Komitetu Narodowego UNESCO-MAB pod przewodnictwem prof. Alicji Breymeyer. W poprzednim Biuletynie pisaliśmy o uroczystości wręczenia certyfikatu nowopowstałemu rezerwatowi przez Dyrektor Generalną UNESCO, Irinę Bokową. Rezerwaty biosfery, szczególnie obejmujące tak duże obszary jak Polesie Zachodnie, stanowią niezwykle ważny teren dla badań ekosystemów, przede wszystkim pod kątem zmian klimatycznych, ale służą też rozwojowi współpracy transgranicznej czy regionalnej, tworząc wzorce działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, wypracowując modele partnerstwa między lokalnymi społecznościami. O tych zagadnieniach oraz problemach związanych z zarządzaniem rezerwatami biosfery pisze dr Zygmunt Krzemiński na stronie 94.

Od kilku lat istotnym obszarem zainteresowania PK ds. UNESCO jest działalność na rzecz dialogu euro-arabskiego w ramach Grupy Zadaniowej Komitetów Narodowych UNESCO na rzecz Dialogu Euro--Arabskiego, której przewodniczymy ze strony państw europejskich. W listopadzie 2013 r., w portugalskiej miejscowości Algarve odbyła się konferencja zatytułowana „Nasze wspólne wartości" (Our Common Shared Values / Nos Valeurs Communes), poświęcona przygotowa-

niu koncepcji i wstępnego scenariusza zestawu edukacyjnego, promującego Dialog Euro-Arabski. Konferencja była zorganizowana przy udziale Polskiego Komitetu, wspólnie z Komitetem Portugalskim do spraw UNESCO. Wzięła w niej udział nasza delegacja ekspercka, która, razem z dwunastoma delegacjami, reprezentującymi inne kraje i organizacje z dwóch regionów: Europy i krajów arabskich, aktywnie pracowała nad przyjęciem planu działań nad zestawem edukacyjnym w kolejnych latach. Więcej na temat tego spotkania i innych działań naszego Komitetu na rzecz dialogu kultur i rozwoju demokracji na świecie pisze na stronie 75 koordynatorka programu Dialogu E-A, Ilona Morżoł. Wśród działań tych warto wspomnieć zorganizowaną, we współpracy z Ministerstwem Spraw Zagranicznych oraz Stowarzyszeniem Wolnego Słowa (SWS), wizytę studyjną w Polsce grupy sześciu dziennikarzy z Libii, zaangażowanych w trwające w tym kraju obecnie procesy transformacji społeczno-politycznej. Celem wizyty było zapoznanie się ze współczesnym polskim rynkiem mediów, poznanie roli i mechanizmów funkcjonowania prasy, radia i telewizji w systemie demokratycznym, a także polskich doświadczeń okresu transformacyjnego lat 90. XX wieku, historii i zasad tworzenia demokratycznych mediów w naszym kraju. Więcej na ten temat przeczytać można na stronie 73.

W październiku ubiegłego roku, nasz Komitet, we współpracy z Białoruskim Komitetem Narodowym UNESCO, zorganizował międzynarodowe warsztaty dla specjalistów z krajów Europy Środkowo-Wschodniej, zajmujących się ochroną i konserwacją zabytków. Warsztaty miały miejsce w Nieświeżu na Białorusi, a w ich realizacji uczestniczyły ponadto: Międzyuczelniany Instytut Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki z Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie i Krakowie oraz Fundacja Zbiorów im. Ciechanowieckich, a także Instytut Polski w Mińsku oraz, ze strony białoruskiej, Białoruska Państwowa Akademia Sztuk w Mińsku. W warsztatach uczestniczyli wybitni specjaliści z Polski i ok. 30 studentów i wykładowców z Białorusi i Litwy. Podczas pobytu w Mińsku podpisano porozumienie o współpracy naukowo – dydaktycznej miedzy warszawską Akademią Sztuk Pięknych a Białoruską Państwową Akademią Sztuk. Więcej na ten temat piszę na str. 53.

Do najważniejszych form aktywności Polskiego Komitetu do spraw UNESCO należy program stypendialny dla młodych pracowników naukowych z krajów rozwijających się Afryki, Azji i Ameryki Łacińskiej. Tematyka stypendiów, współsponsorowanych przez UNESCO i rząd RP (Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego), wiąże się z aktualnymi priorytetami UNESCO i obejmuje nauki inżynieryjne i techniczne. W ubiegłym roku, w ramach Programu stypendiów współsponsorowanych UNESCO/Poland, Komitet rozdysponował stypendia dla 51 naukowców, którzy odbywali staże głównie w Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Pisze o tym profesor tej uczelni, kierownik Centrum Międzynarodowej Promocji Technologii i Edukacji AGH-UNESCO, Janusz Szpytko na stronie 101.

Adresatami drugiego typu stypendiów Polskiego Komitetu do spraw UNESCO są naukowcy przede wszystkim z krajów Europy Środkowo-Wschodniej oraz z krajów rozwijających się, którzy realizują kilkumiesięczne projekty badawcze w polskich ośrodkach naukowych. W ramach tego programu przyjęliśmy 61 młodych naukowców, którzy odbywali staże w dziesięciu polskich uczelniach. Projekty badawcze realizowane były w różnorodnych dziedzinach, m.in.: nauk historycznych, stosunków międzynarodowych, biologii i ochrony środowiska, medycyny weterynaryjnej, archeologii, pedagogiki specjalnej, ekonomii i polityki gospodarczej, budownictwa i architektury, geografii i gospodarki przestrzennej, psychologii oraz nauk technicznych. Największą liczbę - 24 stypendystów przyjął Uniwersytet Warszawski, następnie Akademia Pedagogiki Specjalnej, SGGW, Uniwersytet Rzeszowski, Uniwersytet Adama Mickiewicza, Politechnika Lubelska, Uniwersytet Jagielloński, Akademia Pomorska w Słupsku, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz wspomniana już Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie. Ogółem rozdysponowaliśmy ok. 300 tzw. osobo-miesięcy.

Komitet nadal utrzymuje wysoki poziom aktywności w obszarze komunikacji i informacji. Działający przy PK ds. UNESCO Polski Komitet IFAP (Programu UNESCO Informacja dla Wszystkich) podejmuje aktualne zagadnienia, związane z problematyką dostępu do informacji oraz budowania kompetencji medialnych i informacyjnych, takie jak kwestia otwartości zasobów publicznych, aspekty praktyczne digitalizacji i restauracji dziedzictwa audiowizualnego oraz dostęp do audiowizualnych zasobów cyfrowych, czy perspektywy realizacji rządowego programu Cyfrowa Szkoła. W marcu 2013 r. odbyło się seminarium pt. „Procesy digitalizacji zasobów audiowizualnych (filmy i produkcja telewizyjna)", zorganizowane pod patronatem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego przez PK ds. UNESCO i PK IFAP, przy współudziale Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Spotkanie poświęcone było dokonaniu przeglądu i wymiany doświadczeń z dotychczasowej realizacji projektów digitalizacyjnych, dotyczących dziedzictwa audiowizualnego. Stworzyło ono także okazję do przyjrzenia się możliwościom optymalizacji przyszłych działań w zakresie cyfryzacji, przechowywania, udostępniania i promocji polskiego, analogowego dziedzictwa audiowizualnego. Szerzej o tym i o konferencji przeglądowej Światowego Szczytu Społeczeństwa Informacyjnego (WSIS) przeczytać można na stronie 106.

Do ważnych zadań Komitetu w dziedzinie nauki należy koordynowanie działalności Katedr UNESCO w ramach międzynarodowego programu UNITWIN/Chairs UNESCO. W 2013 r. powstała Katedra UNESCO całożyciowego poradnictwa zawodowego przy Instytucie Pedagogiki na Uniwersytecie Wrocławskim. Zadaniem Katedry, o czym mowa w informacji na stronie 104, jest promowanie zintegrowanego systemu badań, kształcenia, informacji i dokumentacji w dziedzinie poradnictwa edukacyjno-zawodowego. Jej działania

otworzą także nowe możliwości współpracy między badaczami renomowanych światowych uniwersytetów i instytucji kształcenia wyższego w Europie, Afryce i Ameryce Łacińskiej.

W 2013 r. zakończona została ewaluacja działalności Katedr UNESCO na świecie, której głównym celem było podsumowanie dotychczasowej działalności istniejących placówek w celu opracowania jednorodnych zasad ich funkcjonowania, zgodnie z założeniami UNESCO. W wyniku ewaluacji powstała uaktualniona lista Katedr UNESCO. Dwanaście polskich Katedr zostało pomyślnie zweryfikowanych i znalazło się na nowej liście Katedr UNESCO wśród 783 istniejących na świecie.

Cieszymy się, że w wyniku kilkuletnich starań, zapoczątkowanych w 2010 r., Kraków został przyjęty w październiku 2013 roku do Sieci Miast Kreatywnych UNESCO (The Creative Cities Network) jako Miasto Literatury. Komitet wspierał działania władz Krakowa, mające na celu uzyskanie tego zaszczytnego tytułu, widząc w tym wyjątkowym mieście, którego Stare Miasto już od 1978 roku widnieje na Liście światowego dziedzictwa, ośrodek nie tylko różnorodnych inicjatyw wydawniczych i literackich, ale też sztuk audiowizualnych, teatru i filmu. Mamy nadzieję, że w niedalekiej przyszłości także inne miasta polskie dołączą do tego niezwykle prestiżowego grona, jakie skupia Sieć Miast Kreatywnych UNESCO, znajdując swoje miejsce - i szansę rozwoju w dziedzinach takich jak muzyka, film, media czy nawet gastronomia. O członkostwie Krakowa w Sieci Miast Kreatywnych UNESCO piszemy na stronie 61.

W 2013 roku Polski Komitet do spraw UNESCO wspierał liczne inicjatywy, podejmowane przez różne instytucje i organizacje pozarządowe, realizujące idee i programy UNESCO. Udzieliliśmy patronatu takim przedsięwzięciom, jak: warsztat poświęcony edukacji muzycznej, towarzyszący XIII Światowemu Szczytowi Laureatów Pokojowej Nagrody Nobla, IX edycja Festiwalu Brave – „Przeciw wypędzeniom z kultury", V edycja konkursu „Poezja łączy ludzi – Mój ulubiony wiersz", odbywającego się równolegle w Polsce, Bułgarii i Niemczech, finał konkursu European BEST Engineering Competition (EBEC) – największego konkursu inżynierskiego w Europie, skierowanego do studentów 83 największych europejskich uczelni technicznych, Europejski Festiwal Akademii Muzycznych, organizowany przez Europejską Fundację Rozwoju Kultury, projekt filmowy „Warszawa 1935" – cyfrowa rekonstrukcja fragmentu przedwojennej Warszawy, projekt Muzeum Utracone, realizowany przez Ad Artis Fundacja Sztuki SAR, inauguracja galerii Europa-Daleki Wschód w Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej MANGHA w Krakowie, V edycja konkursu pt. „Polska wieś – dziedzictwo i przyszłość", organizowanego przez Fundację na rzecz Polskiego Rolnictwa. Obok uczestnictwa w innych komisjach konkursowych czy komitetach honorowych, przedstawiciel Komitetu od kilku lat bierze udział w pracach jury, przyznawanej pod patronatem PK ds. UNESCO, Dorocznej Nagrody Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej dla jed-

nostek samorządu terytorialnego i osób indywidualnych, za osiągnięcia w rozwijaniu demokracji lokalnej w Polsce, budowaniu więzi i tradycji lokalnych oraz aktywizację społeczności lokalnych do wspólnych działań. O niektórych z tych inicjatyw piszemy na stronie 114 naszego Biuletynu.

Z konieczności, w tym wydaniu Biuletynu wspominamy o najważniejszych wydarzeniach nadających ton naszym działaniom w roku 2013. O wielu, które były kontynuowane z lat ubiegłych, napisaliśmy w poprzednim Biuletynie i o wielu zainaugurowanych w tym roku napiszemy w przyszłym wydaniu. Mam nadzieję, że przedstawione w numerze 3. Biuletynu inicjatywy na tyle zainteresują naszych Czytelników, że zechcą podjąć z nami współpracę w dziele upowszechniania i wdrażania programów i idei UNESCO. Zachęcamy też do odwiedzenia strony internetowej Polskiego Komitetu do spraw UNESCO: www.unesco.pl, gdzie znajdą Państwo aktualne informacje na temat działalności UNESCO. ●

Prof. Sławomir Ratajski
Sekretarz Generalny
Polskiego Komitetu ds. UNESCO

Dlaczego i jak w nowoczesny sposób chronić dziedzictwo kulturowe?

Konferencja w dniu 25 lutego 2013 r.

Dostrzegając potrzebę przeglądu polskich przepisów prawnych i związanej z nimi praktyki z perspektywy standardów określonych i zalecanych w aktach normatywnych UNESCO, Polski Komitet do spraw UNESCO opracował ekspertyzę prawną, zatytułowaną „Zalecenia dotyczące wdrożenia prawodawstwa UNESCO do polskiego porządku prawnego" i zorganizował konferencję nt. „Dlaczego i jak w nowoczesny sposób chronić dziedzictwo kulturowe". Konferencja odbyła się w dniu 25 lutego 2013 r. w gmachu Sejmu RP pod honorowym patronatem Marszałek Sejmu RP Ewy Kopacz i była zorganizowana we współpracy z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W analizie prawnej, przygotowanej na zamówienie i we współpracy z Polskim Komitetem ds. UNESCO, dr Katarzyna Zalasińska dokonuje przeglądu konwencji i zaleceń (rekomendacji) UNESCO pod kątem uwzględnienia ich zapisów w obecnie obowiązujących przepisach. W wyniku tej analizy, Autorka dochodzi do wniosku, że pożądane byłoby „przyjęcie nowego paradygmatu ochrony w polskich przepisach".

Potrzebę zmiany podejścia do ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego w naszym kraju i rozważenia zmiany niektórych przepisów prawnych, dostrzegali wszyscy mówcy uczestniczący w konferencji. Podzielali oni stanowisko, że konwencje i zalecenia UNESCO mogą służyć wyznaczaniu kierunku potrzebnych zmian. W wystąpieniach na konferencji padło szereg stwierdzeń, które zasługują na należytą uwagę i na rozważenie z myślą o stwarzaniu warunków sprzyjających skutecznej ochronie dziedzictwa w naszym kraju, we współczesnych realiach społecznych i gospodarczych.

W słowach powitania, prof. Andrzej Rottermund, przewodniczący Polskiego Komitetu ds. UNESCO, wyjaśnił, że termin „nowoczesny" w kontekście ochrony dziedzictwa kulturowego to przede wszystkim świadomość społeczna, zarówno rządzących, jak i rządzonych, roli, jaką odgrywa dziedzictwo w rozwoju kraju i w tworzeniu społeczeństwa jutra (...). Prof. Jacek Purchla zwrócił uwagę na fakt, że „dzisiaj stajemy przed pilną koniecznością stworzenia w Polsce systemu efektywnego zarządzania dziedzictwem, który byłby przekonujący dla społeczności lokalnych [które] wraz z właścicielami i użytkownikami zabytków stanowią podstawowe ogniwa opieki nad dziedzictwem". Wystąpienie dyrektor Departamentu Kultury i Edukacji w Urzędzie Marszałkowskim w Łodzi, Doroty Wodnickiej, na temat roli samorządu, było próbą odpowiedzi na pytanie, czy

rzeczywiście województwa dysponują instrumentami, które pozwalają im realizować szeroko pojętą politykę rozwoju, uwzględniającą dziedzictwo materialne i niematerialne. Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków, Jan Janczykowski i Prezydent miasta Zamość, Marcin Zamoyski, piastujący funkcję Prezesa Ligi Miast i Miejsc UNESCO, wskazywali na niedostatek instrumentów prawnych i finansowych, które pozwalałyby na skuteczną ochronę zespołów urbanistycznych wpisanych na Listę światowego dziedzictwa. Małopolski Konserwator Zabytków wskazywał zwłaszcza na trudności w ochronie panoram i widoków oraz w ustanawianiu strefy buforowej w myśl Wytycznych operacyjnych do realizacji Konwencji z 1972 roku.

Szczególnym wyzwaniem jest wdrażanie najnowszej konwencji UNESCO, konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku, która obowiązuje stronę polską od listopada 2011 roku. Dziedzictwu niematerialnemu były poświęcone na konferencji dwa wystąpienia – prof. Leszka Kolankiewicza pt. „Istota niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozumieniu Konwencji UNESCO z 2003 roku" oraz dr Hanny Schreiber pt. „Niematerialne dziedzictwo kulturowe – brakujące ogniwo w systemie ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce."

Polska nie ratyfikowała jeszcze Konwencji UNESCO o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego z 2001 roku. Założenia Konwencji przedstawił dr Jerzy Litwin, dyrektor Narodowego Muzeum Morskiego w Gdańsku.

W 2011 roku Konferencja Generalna UNESCO jednomyślnie przyjęła Zalecenie (Rekomendację) w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego. Jest to dokument, który proponuje podejście krajobrazowe do ochrony dziedzictwa urbanistycznego, zachęcając do wypracowywania nowych metod i narzędzi, służących zachowaniu wartości tego dziedzictwa, w sposób odpowiadający współczesnym potrzebom społecznym. O przedstawienie tego nowego dokumentu na konferencji Komitet poprosił prof. Bogusława Szmygina, przewodniczącego Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS, który mówił również o obecnej sytuacji w Polsce w zakresie ochrony zabytków. Genezę tego dokumentu przypomniał prof. Krzysztof Pawłowski w wystąpieniu poświęconym również pracom w ramach programu Pro-Revita w Łodzi.

Jak poinformował minister Piotr Żuchowski, sekretarz stanu w MKiDN, zagadnienia ochrony dziedzictwa w kraju zostaną całościowo ujęte w poddanym szerokim konsultacjom dokumencie programowym: projekcie Programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Minister Janusz Zaleski, podsekretarz stanu w Ministerstwie Środowiska, poinformował o zamierzeniach dotyczących współdziałania służb ochrony zabytków i ochrony środowiska, gdyż – jak stwierdził – krajobrazu, dziedzictwa kulturowego i przyrody nie można traktować rozłącznie. Poruszając m.in. kwestię związku między ochroną wartości związanych z dziedzictwem kulturowym i rozwojem gospodarczym, prof. Zygmunt Niewiadomski, przewodniczący Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Budowlanego, podkreślił, że inwestorzy nie oczekują, iż te wartości nie będą chronione, nawet „jeśli ustawodawca pójdzie bardzo daleko w ochronie wartości wysoko cenionych", ale „chcieliby znać reguły gry". Określenie reguł gry sprzyjałoby, zdaniem mówcy, zarówno rozwojowi gospodarczemu, jak i ochronie wartości wysoko cenionych.

W niniejszym „Biuletynie" zamieszczamy skrót obszernego artykułu autorstwa prof. Leszka Kolankiewicza (str. 32) i artykułu prof. Bogusława Szmygina (str. 25). Pełne wypowiedzi wszystkich mówców zamieściliśmy w wydawnictwie pokonferencyjnym, które zostało wydane w formie książki. Na stronie www.unesco.pl można się zapoznać z jego wersją elektroniczną.

Opracowanie pt. „Zalecenia dotyczące wdrożenia prawodawstwa UNESCO do polskiego porządku prawnego" oraz tłumaczenie na język polski Zalecenia UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego, ze wstępem prof. Jacka Purchli, stanowią aneksy we wspomnianej wyżej publikacji. Książce towarzyszy płyta z nagraniem przebiegu konferencji.

Pełny tekst podsumowania wyników obrad zamieszczamy obok. •

AW

Wnioski z konferencji

„Dlaczego i jak w nowoczesny sposób chronić dziedzictwo kulturowe”

Z debaty i dyskusji wynika, że powinniśmy zmierzać do opracowania nowej ustawy o ochronie dziedzictwa, która obejmowałaby zarówno dziedzictwo materialne, jak i niematerialne, zgodnie z Konwencjami z 1972 roku i 2003 roku, z uwzględnieniem Zalecenia UNESCO z 1972 i Zalecenia UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego z 2011 roku. Nowa ustawa prezentowałaby szersze podejście o charakterze całościowym i obszarowym, odnosząc się do zespołów dziedzictwa materialnego i mając na uwadze specyfikę dziedzictwa niematerialnego. Definiowałaby pojęcie obiektu i obszaru chronionego czy może specyficznej przestrzeni kulturowej, obejmując dziedzictwo niematerialne. Stanowiłaby formę realizacji zadań Państwa w myśl artykułu 5 Konstytucji RP, gdzie jest mowa o obowiązku strzeżenia dziedzictwa narodowego, w świetle dzisiejszej debaty rozumianego jako dziedzictwo materialne i niematerialne, oraz w myśl artykułu 6 Konstytucji RP, gdzie wskazuje się na dziedzictwo narodowe jako na źródło tożsamości narodu, jego trwania i rozwoju. Rozwój przy tym jest rozumiany jako rozwój zrównoważony, zgodnie z zasadą zapisaną w Konstytucji RP oraz z założeniami przyjętymi na forum ONZ i UNESCO. Zrównoważony rozwój respektuje między innymi dbałość o środowisko, rozumiane jako zespół integralnie powiązanych elementów środowiska przyrodniczego oraz kultury materialnej i niematerialnej, stanowiących otoczenie człowieka.

Otoczenie, w którym człowiek się wychowuje i mieszka, ma istotny wpływ na poczucie jakości życia i stanowi warunek budowy kapitału społecznego. Jest ważnym warunkiem identyfikacji z miejscem, wzrostu relacji w obrębie społeczności lokalnych, przynależności społecznej, integracji wspólnotowej. Stopień identyfikacji z dziedzictwem narodowym jest pochodną rozumienia i identyfikacji z dziedzictwem lokalnym, którego wartość w dużej mierze określają potrzeby społeczne. Tak określone dziedzictwo spełnia istotną rolę motywującą do uczestnictwa w procesach demokratycznych, poprzez zaangażowanie w lokalnych organizacjach pozarządowych, udział w wyborach itp. Do procesów tych należy też gotowość do negocjacji, niezbędnego narzędzia w zarządzaniu dziedzictwem, określania jego wartości zgodnej z potrzebami społecznymi, godzącymi interesy wszystkich zainteresowanych stron. Takie postępowanie wyraźnie wynika z dokumentów i praktyk UNESCO. Rozpoznanie tożsamości i identyfikacja z miejscem i dziedzictwem (a w konsekwencji z państwem) sprzyja akceptacji różnorodności kulturowej, zgodnie z założeniami Konwencji UNESCO w sprawie ochrony i promocji różnorodności form wyrazu kulturowego z 2005 roku. Na podobnych zasadach, w myśl Traktatu Lizbońskiego, opiera się konstrukcja wielonarodowej Unii Europejskiej, co obliguje państwo do promocji różnorodności kulturowej i podejmowania działań o charakterze edukacyjnym.

Ustawa o ochronie dziedzictwa kulturowego stanowiłaby zasadniczy punkt odniesienia o charakterze międzyresortowym w zakresie ochrony dziedzictwa, co wynika z natury konwencji UNESCO i podejścia całościowego. Wiąże się to również z postulowanym odejściem od pojęcia zabytku do pojęcia dziedzictwa i podejściem obszarowym, krajobrazowym, zgodnie z wymienionym już Zaleceniem z 2011 roku oraz przywoływaną podczas dyskusji Europejską Konwencją Krajobrazową. Oznaczałoby to zmianę determinującą konieczność opracowania nowych, odpowiednich legislacyjnych instrumentów. Braki obecnego systemu ochrony ujawniły wystąpienia w pierwszej i drugiej części naszej konferencji, a z kolei wypowiedzi panelistów w jej

ostatniej części pozwalają na wskazanie nowych możliwości rozwiązań.

Nowa ustawa byłaby osią omawianej dziedziny w odniesieniu do regulacji zawartych w: prawie budowlanym, ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, prawie ochrony środowiska, ustawie o ochronie przyrody oraz ustawie o gospodarce nieruchomościami.

Mamy nadzieję, że to nowe, szersze i bardziej elastyczne podejście do ochrony dziedzictwa kulturowego, które wynika z konwencji i innych dokumentów UNESCO, przyczyni się do zniwelowania dychotomii między ochroną dziedzictwa przyrodniczego i kulturalnego, pozwoli na pogodzenie interesów wszystkich zainteresowanych stron z wybitnym udziałem społeczności lokalnej, świadomej swojego dziedzictwa, a zastosowanie nowych, sprawniejszych narzędzi legislacyjnych i praktyk w działaniu umożliwi nowe perspektywy harmonijnego rozwoju cywilizacyjnego i podniesienia jakości życia. •

Prof. Sławomir Ratajski

Konwencje, zalecenia i deklaracje UNESCO

Jedną z funkcji UNESCO jest tworzenie wzorców i standardów międzynarodowych w dziedzinach wchodzących w zakres jej kompetencji. Konwencje, zalecenia (rekomendacje) i deklaracje UNESCO w dziedzinie kultury są dokumentami, które powstały w wyniku złożonego procesu konsultacji i negocjacji. Ich przyjęcie było możliwe, gdy przeważająca większość państw członkowskich uznała podjęcie prac nad nimi za potrzebne i celowe z powodu wyzwań istniejących we wszystkich regionach świata. Pierwsze projekty tych dokumentów były opracowywane przez ekspertów, ale na ich ostateczny kształt miały decydujący wpływ dyskusje toczące się w gremiach reprezentujących rządy państw członkowskich – konferencjach ekspertów rządowych, sesjach Rady Wykonawczej i komisjach programowych Konferencji Generalnej.

W toku prac nad ujęciem poszczególnych zagadnień w projektach konwencji, zaleceń i deklaracji UNESCO, dąży się do uzyskania jak najpełniejszej akceptacji proponowanych zapisów. Trudności w negocjacjach wynikają niekiedy z innego zakresu pojęciowego terminów stosowanych w różnych językach oraz z odmiennego podejścia do pewnych zjawisk w różnych strefach kulturowych. Obawy dotyczą zazwyczaj spodziewanego konfliktu interesów lub generowania kosztów dla państw członkowskich. Przedmiotem negocjacji jest również tematyczny zakres dokumentu. Uzgodniony tekst konwencji, zalecenia i deklaracji przyjmują państwa członkowskie na sesji Konferencji Generalnej w drodze głosowania.

Konwencje wchodzą w życie po przystąpieniu do nich 20 lub 30 państw (liczba ta jest określona w tekście konwencji), a w odniesieniu do danego państwa – po upływie trzech miesięcy od złożenia dokumentu ratyfikacyjnego. Zalecenia (rekomendacje) i deklaracje to akty o charakterze tzw. soft law. Stanowią one zbiór zasad i norm oraz są źródłem wskazówek, które powinny być uwzględnianie przez państwa przy tworzeniu polityki kulturalnej, edukacyjnej i rozwojowej. Ratyfikowanie konwencji oznacza przystąpienie do wielostronnej umowy międzynarodowej i przyjęcie przez Państwo zobowiązań, wynikających zarówno z tekstu samej konwencji, jak i z wytycznych wykonawczych, które są sukcesywnie przyjmowane przez sygnatariuszy w celu wdrażania konwencji. •

AW

Współczesne problemy ochrony dziedzictwa

Według obowiązującej obecnie podmiotowej koncepcji dziedzictwa, dziedzictwem jest to wszystko, co uznajemy za dziedzictwo. W praktyce – z punktu widzenia współczesnej teorii konserwatorskiej – nie ma żadnych cech dyskwalifikujących jakiekolwiek elementy kultury materialnej i niematerialnej jako dziedzictwo. Tak więc, każdy niewspółczesny wytwór kultury reprezentuje – lub może w czyjejś ocenie reprezentować – „wartość historyczną, naukową, artystyczną".

Takie podejście nie jest oczywiście wymysłem teorii konserwatorskiej, ale wynika z charakterystyki obecnego etapu rozwoju cywilizacyjnego. Nigdy materialne elementy kultury nie traciły tak szybko swojej użyteczności i nie stawały się bezużyteczne, a tym samym nigdy nie były tak szybko unicestwiane. Dlatego też nigdy tak wiele materialnych elementów naszej kultury nie stawało się dokumentami historycznymi, które mogą podlegać ochronie jako dziedzictwo. Podmiotowe rozumienie dziedzictwa jest więc przede wszystkim odpowiedzią na tempo przemian cywilizacyjnych, odbywających się w warunkach powszechnej unifikacji i globalizacji. Nie bez znaczenia jest również fakt, iż takie podejście jest bardzo demokratyczne i afirmujące wszelkie kultury, regiony, okresy historyczne. Jednak

w konsekwencji musi prowadzić do objęcia pojęciem dziedzictwa ogromnego obszaru materialnej i niematerialnej rzeczywistości. Dlatego pojawia się problem selekcji elementów, które warto zachować dla przyszłości. W praktyce oczywiście tak rozległy obszar pozostaje poza możliwością analizy, kontroli i ochrony służb konserwatorskich – w Polsce i na całym świecie.

Przechodząc na grunt polskiego systemu ochrony zabytków, trzeba zawęzić pojęcie dziedzictwa do elementów, które ten system jednoznacznie wskazuje. Trzeba bowiem zakładać, że ten zasób powinien być rozpoznany. Podstawowy zasób polskich zabytków jest zawarty w rejestrze zabytków. Ten zbiór, utrwalony w księgach o charakterze wieczystym, wydaje się jednoznacznie rozpoznany. Zdecydowaną większość pozycji stanowią wpisy obiektów, które można sprowadzić do pewnych grup typologicznych – np. obiekt sakralny, publiczny, przemysłowy, obronny. Ten zasób jest dosyć jednoznacznie określony – można więc oceniać jego stan techniczny, potrzebne środki finansowe, określać politykę i zasady postępowania konserwatorskiego. Jednak w zestawieniu tym jest również urbanistyka, czyli m.in. układy urbanistyczne, dzielnice i osiedla, strefy ochrony konserwatorskiej krajobrazu. W praktyce są to rozległe obszary zabudowy staromiejskiej i tradycyjnej, zlokalizowane przede wszystkim w śródmieściach naszych miast. To dziesiątki, setki, a nawet tysiące historycznie ukształtowanych elementów zabudowy i urbanistyki. W rejestrach zabytków opis tych obszarów jest skąpy – często to tylko mapa obszaru, niekiedy wsparta zestawieniami obiektów. Nie ma więc statystyki charakteryzującej ten zasób, ale bez wątpienia są to łącznie dziesiątki tysięcy elementów urbanistycznych i architektonicznych, należące do zasobu dziedzictwa. Jednostki ujęte w rejestrach nie wyczerpują jednak zasobu o charakterze powierzchniowym. Zgodnie z ustawą z 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, formą ochrony są również zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Zakłada się więc, że na terenach, obejmowanych miejscowymi planami zagospodarowania, znajdują się elementy, które mogą być traktowane jako dziedzictwo.

W zależności od charakteru elementów, uznawanych za dziedzictwo, wyznaczane są strefy ochrony konserwatorskiej lub formułowane są opisowe zalecenia dla poszczególnych obszarów, w ramach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. To kolejne tysiące elementów urbanistycznych, architektonicznych i archeologicznych, należące do zasobu dziedzictwa. Również w tym przypadku nie ma statystyk charakteryzujących ten zasób.

Kolejną grupą dziedzictwa są obiekty zawarte w ewidencjach. Zgodnie z art.22 ustawy z 2003 roku, powinny istnieć ewidencje gminne, wojewódzkie oraz krajowa ewidencja zabytków. Nie są rozpowszechniane aktualne dane o tym zasobie, trudno też powiedzieć, w jakim zakresie pokrywa się on z obiektami rejestrowymi. Według danych na koniec roku 2007, w archiwum KOBIDZ-u było ok. 135 tysięcy kart ewidencyjnych zabytków architektury i budow-

nictwa. Warto przy tym podkreślić, że zgodnie z przepisami wydanymi w 2010 roku, działania przy tych obiektach muszą być uzgadniane, podobnie jak w przypadku obiektów rejestrowych. A więc jest to kolejny zbiór wielu tysięcy obiektów, mających prawa zabytków.

Następną grupę obiektów stanowi zbiór architektury wernakularnej, którą dokumentowano przez kilka dekad na tzw. fiszkach adresowych. Szacowano ten zbiór na ok. 600 tysięcy obiektów. Ogromna część tego zasobu już nie istnieje, tym bardziej więc jego resztki powinny być przedmiotem rozpoznania.

Bardzo znaczącą część zasobu dziedzictwa tworzą też zabytki archeologiczne, które wyodrębnia ustawa. Ustawowa definicja zabytku archeologicznego jest dosyć pojemna (art.3, pkt 4 ustawy z 2003 r.), ale dla uproszczenia można ten zbiór utożsamić ze stanowiskami archeologicznymi. Dzięki temu można dokonać pewnego oszacowania zasobu. W ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski – akcji rozpoznawania stanowisk archeologicznych, prowadzonej od 1978 roku, na podstawie badań powierzchniowych rozpoznano około 400 tysięcy stanowisk. Rozpoznane stanowiska archeologiczne powinny być traktowane jak zabytki ujęte w ewidencji, a więc powinny być przedmiotem ochrony konserwatorskiej.

Kolejną grupę stanowią tak zwane „dobra kultury współczesnej". Jest to zapewne najszybciej rozrastająca się kategoria dziedzictwa. Zgodnie z zapisami ustawy o planowaniu przestrzennym (art. 2), tę grupę dóbr kultury należy zaliczyć do dziedzictwa podlegającego analizie, ewidencji i ochronie. W większych miastach – m.in. Warszawie, Szczecinie, Łodzi, Olsztynie, Lublinie, Katowicach, Białymstoku, opracowano zestawienia tych dóbr. Każde wykazało dziesiątki obiektów, zespołów, założeń urbanistycznych. W sumie jest to więc kolejny zasób tysięcy dóbr, które mają potencjał, by traktować je jako dziedzictwo. Wielkość tego zasobu nie jest jednak rozpoznana w skali kraju, gdyż nie przyjęto metodologii określania wartości tych obiektów, czyli metody ich wybierania.

Wyliczone grupy nie wyczerpują polskiego zasobu dziedzictwa, gdyż formalnie jest on jeszcze szerszy. Współczesna teoria konserwatorska i nasze ustawy wskazują jako dziedzictwo na przykład również krajobrazy kulturowe czy ogromną rozmaitość dziedzictwa poprzemysłowego (Rada Europy planuje, by rok 2015 był Rokiem dziedzictwa przemysłowego). Tym niemniej, już na podstawie wyliczonych – i potencjalnie zidentyfikowanych – grup dziedzictwa można sformułować pewne wnioski.

W Polsce mamy co najmniej setki tysięcy obiektów, zespołów i obszarów, które zgodnie z zapisami prawa reprezentują wartości, pozwalające uznać je za dziedzictwo. Zasób ten jest bardzo różnorodny, co powoduje, iż nie podlega prostym kwalifikacjom, dlatego też nie może być podzielony na grupy typologiczne o spójnej charakterystyce (co jest warunkiem opracowania spójnych celów i metod działania). Jednocześnie nie została opracowana kompleksowa metodologia, umożliwiająca identyfikację dziedzictwa –

dlatego liczba dóbr dziedzictwa nie jest rozpoznana. Można więc stwierdzić, że istniejący system nie jest w stanie jednoznacznie określić zasobu dziedzictwa, a w konsekwencji nie może zapewnić jego kontroli ani ochrony.

Jak więc w takiej sytuacji będzie brzmiała współczesna odpowiedź na pytanie o cel postępowania z zabytkiem? W przeszłości była ona oczywista – zasadniczym celem postępowania z zabytkami była ich ochrona. Generalnym celem zachowania zabytków było przekazanie ich w przyszłość w stanie jak najmniej przekształconym. Dlatego też w tradycyjnej teorii konserwatorskiej zakładano, iż działania dotyczące zabytku powinny być podporządkowane utrzymaniu jego historycznej formy i substancji – elementów gwarantujących zachowanie wartości, stanowiących o istocie zabytku. Obecnie sytuacja ulega całkowitej zmianie.

Pokazywane powyżej przejście od określonego, ograniczonego i policzalnego zbioru zabytków do nieokreślonego, nieograniczonego i niepoliczalnego zbioru dziedzictwa spowodowało radykalną zmianę aksjologiczną. Dziedzictwo nie może być zawłaszczone przez jeden – konserwatorski – system wartościowania. O dysponowanie przestrzenią i zabudową rywalizuje wiele różnych grup – jak to mówimy obecnie – interesariuszy (właściciele, mieszkańcy, kupcy, samorząd, developerzy, inwestorzy itd.). Konserwatorzy nie mają prawa, władzy, środków ani argumentów, by narzucić w tym sporze swój system wartościowania (czyli cele). Tymczasem w stosunku do zasobu dziedzictwa formułowane są oczywiście różne, wzajemnie sprzeczne cele. Konserwatorzy chcą dziedzictwo chronić, czyli uwzględniać priorytet zachowania zabytkowych wartości podczas wszelkich działań przy obiektach zabytkowych. Z tego punktu widzenia opiniują stan i prace przy zabytkach. Ale ludzie, którzy mają mieszkania w obiektach zabytkowych, reprezentują inny punkt widzenia. Swoje mieszkania postrzegają przede wszystkim w kategoriach użytkowych. Chcą je modernizować, adaptować, dostosowywać do współczesnych standardów technicznych, estetycznych, funkcjonalnych. Z kolei właściciele zabytkowych nieruchomości chcą maksymalizować zysk ze swojej własności. Działki chcą swobodnie zabudowywać, istniejące budynki podwyższać, rozbudowywać, zmieniać ich funkcje. Samorządy postrzegają zabytkowe obiekty i obszary przez pryzmat swoich celów. Chcą pozbywać się kłopotliwych nieruchomości, ograniczać wydatki i zobowiązania. Można wyliczać dalsze przykłady, ale wszystkie one będą prowadziły do wniosku, że cele poszczególnych interesariuszy w stosunku do dziedzictwa nie mogą być pogodzone. Chcemy wierzyć, że można osiągnąć kompromis. Ale to w praktyce oznacza, że ktoś ze swoich celów rezygnuje. Obecnie coraz częściej jest to konserwator. Trzeba więc sformułować wniosek, że obecnie nie ma wspólnych celów w stosunku do zabytkowego zasobu. Brak tego porozumienia znajduje odzwierciedlenie we współczesnej teorii konserwatorskiej.

Teoria konserwatorska stara się dostosować do nowych realiów, a starania te polegają przede wszystkim na usankcjonowaniu nowej rzeczywistości. W efekcie, celem działania konserwatorskiego nie jest już ochrona zabytku, ale odpowiednie sterowanie jego przekształceniami. A w sytuacji, gdy i to staje się celem zbyt trudnym, zaczyna się mówić, że ochrona może polegać na dokumentowaniu. Na szczęście, skala liberalizacji celów działania w odniesieniu do zabytków, w teorii konserwatorskiej nie została jeszcze formalnie określona. Dyskusje cały czas trwają. Ich wynik nie jest rozstrzygnięty, dlatego też uważa się, iż jesteśmy w fazie zmiany paradygmatu teorii konserwatorskiej.

W sytuacji, gdy obszar dziedzictwa jest tak płynny, że nie potrafimy zidentyfikować zasobu i gdy nie można określić wspólnych celów dla dziedzictwa, oczywista jest różnorodność metod postępowania z zabytkami. I tu – podobnie jak w przypadku określania celów konserwatorskiego działania – można wyróżnić kilka postaw. Najmniej liczną grupę stanowią konserwatorzy-teoretycy, który starają się zachować tradycyjne podejście do działań przy zabytkach. Traktują oni zabytek jako unikatowy nośnik nieodtwarzanych wartości i wciąż bronią obowiązywania zasad Karty Weneckiej. Przy takim podejściu, w pełni akceptowaną metodą działania jest tradycyjnie rozumiana konserwacja i restauracja – czyli niewielkie ingerencje, służące utrwaleniu zabytkowej substancji i formy. Liczniejszą grupę tworzą konserwatorzy, którzy godzą się z nieuchronnością pewnych zmian, przekształceń i strat w zabytkowym zasobie. Są to przede wszystkim poddane wielkiej presji użytkowników służby konserwatorskie (państwowe i samorządowe). Z konieczności muszą przyjąć, że ochrona współcześnie i szeroko rozumianego dziedzictwa to zarządzanie zmianami. W praktyce oznacza to działania, które chronią selekcjonowane elementy obiektów zabytkowych – dopuszczając różnego rodzaju modernizacje, rekonstrukcje, adaptacje, restauracje. Najliczniejszą grupę tworzą pozostali interesariusze – czyli wszyscy, którzy mają do czynienia z zabytkami. Zasadniczym celem ich działania nie jest ochrona dziedzictwa – kierują się względami użytkowymi, technicznymi, finansowymi, modą, etc. Ta grupa chce po prostu prawa do przekształcania dziedzictwa. Chce traktować dziedzictwo jako surowiec, podlegający doraźnemu i dowolnemu wykorzystaniu. Chce mieć prawo remontować, adaptować, rozbudowywać, przebudowywać, stylizować i burzyć, jeżeli potrzeba. Wszystkie wymienione postawy i metody znajdują zastosowanie w praktyce, choć oczywiście różne są proporcje tych działań. Ale nie ma wątpliwości, że tej różnorodności metod nie udaje się ująć w żadne ramy. W konsekwencji nie można obecnie postawić ściany pomiędzy metodami prawidłowymi i nieprawidłowymi – tak jak robiono w tradycyjnym konserwatorstwie.

Dlatego też we współczesnej teorii konserwatorskiej – w doktrynalnych dokumentach konserwatorskich – nie definiuje się prawidłowych metod działania w odniesieniu do dziedzictwa.

Przedstawiony powyżej szkic odpowiedzi na pytania o rozumienie, cele i metody postępowania z zabytkiem oraz o spójność tych trzech elementów, jest syntetyczną próbą opisania sytuacji we współczesnej ochronie dziedzictwa. Niestety, opis ten ujawnia sytuację nieokreśloną, niestabilną, podlegającą dynamicznym przekształceniom. W rezultacie tak szerokiego, złożonego, wieloelementowego zasobu, jakim jest współczesne dziedzictwo, nie potrafimy – nawet dla celów badawczych i ewidencyjnych – opisać i poddać analizie. Tym bardziej więc nie potrafimy go kontrolować i chronić (gdybyśmy już nawet wiedzieli, co chcemy chronić). Nie ma zatem wątpliwości, że dyscyplina jest w fazie kryzysu. Bo przecież należy nazwać kryzysem sytuację, gdy stare pojęcia, cele i metody już nie opisują współczesnej rzeczywistości, a nowe jeszcze nie powstały. Jest to zresztą jedna z wielu dziedzin, które w ponowoczesnej rzeczywistości rozpadają się w sposób niekontrolowany, a nawet nieuświadamiany.

Źródła i mechanizmy obecnego kryzysu w ochronie dziedzictwa mają charakter ogólnoświatowy i są coraz powszechniej dostrzegane. Jednak miejscem, w którym wzbudziły szczególny niepokój i spowodowały międzynarodową reakcję, były miasta wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO. Na początku poprzedniej dekady okazało się, że w wielu najcenniejszych miastach historycznych – właśnie z Listy UNESCO – zachodzą przekształcenia, które istotnie zagrażają ich wartości. Głównym i bardzo widocznym problemem stały się nowe inwestycje, brutalnie przekształcające historyczną przestrzeń, których służby odpowiedzialne za ochronę wartości zabytkowych nie były w stanie kontrolować i ograniczać. Zarządcy miast wpisanych na Listę UNESCO przegrywali z naporem inwestycyjnym, ale problem zyskiwał międzynarodowy rozgłos, ze względu na status tych dóbr. Na forum Komitetu Światowego Dziedzictwa zaczęto omawiać raporty o przekształceniach kolejnych miast, a to już zaczęło budzić reakcje. Żaden kraj nie chciał być piętnowany jako niedbający o najcenniejsze dziedzictwo – groźba wykreślenia z Listy światowego dziedzictwa przemawiała do wyobraźni. Jednak w praktyce władze miast chciały mieć zarówno inwestycje, jak i korzyści, wynikające z wpisania na Listę UNESCO. Dlatego w 2005 roku zorganizowano w Wiedniu konferencję, podczas której chciano przedyskutować i ustalić zasady wprowadzania nowej zabudowy na obszarach historycznych. W praktyce chodziło o znalezienie kompromisu pomiędzy zachowaniem różnorodności elementów miasta historycznego, stanowiących jego dziedzictwo, a potrzebami współczesnego rozwoju i udziału w zarządzaniu miastem szerokich grup interesariuszy. Próbowano ustalić, jak pogodzić różnorodność dziedzictwa z różnorodnością potrzeb i celów rozwojowych, wyrażanych przez wielu partnerów. Najsilniejszy okazał się głos inwestorów, zarządców miast i architektów, którzy postulowali większe otwarcie na potrzeby współczesnego rozwoju w miastach historycznych. Konferencja przyjęła dokument, nazwany „Memorandum Wiedeńskim", którego istotę można sprowadzić do uznania potrzeby włączenia historycznych obszarów

do procesu współczesnego rozwoju. Zapisano tam – co koresponduje ze stwierdzeniami sformułowanymi powyżej – że na obszarach staromiejskich nie może dominować aksjologia narzucana przez konserwatora. Na obszarach staromiejskich jest wielu interesariuszy i wszyscy oni mają prawo realizować swoje cele. „Memorandum" było punktem wyjścia do dalszych prac nad formalnym ujęciem tego problemu. Po kilku latach prac i międzynarodowej dyskusji, Konferencja Generalna UNESCO przyjęła w listopadzie 2011 roku Zalecenie w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego. Dokument ten rozwinął i uprawomocnił przedstawione podejście. Można więc pokusić się o dokonanie pewnej syntezy jego zapisów w następujący sposób:

- miasto historyczne to nie tylko fizyczna zabudowa, ale również kultura materialna i niematerialna we wszelkich przejawach (szerokie współczesne rozumienie dziedzictwa)
- celem działania w miastach historycznych nie jest ochrona, ale zrównoważony rozwój – ochrona ma być połączona z celami gospodarczymi, finansowymi, społecznymi, środowiskowymi, itd. (wielość i równoprawność celów)
- wszyscy interesariusze mają prawo do współdecydowania o mieście historycznym – nikt (a więc także konserwator) nie ma głosu decydującego.

Powyższe sformułowania jednoznacznie wskazują, że Zalecenie sankcjonuje nowe rozumienie dziedzictwa i jego ochrony w kontekście współczesnego rozwoju. Jak ma to wyglądać w praktyce – tego w Zaleceniu nie zapisano. Obecnie dokona się więc proces interpretacji, podczas którego rozstrzygnie się, czy dokument ten wesprze czy osłabi ochronę dziedzictwa. ●

Prof. Bogusław Szmygin

Prezes Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS. Dziekan Wydziału Budownictwa i Architektury Politechniki Lubelskiej (2005-2012), obecnie prorektor tej uczelni. Specjalizuje się w zagadnieniach ochrony i konserwacji zabytków architektury (m.in. teoria konserwatorska, światowe dziedzictwo UNESCO, rewitalizacja miast historycznych, ochrona ruin).

Tekst jest skrótem artykułu pt. „Problemy ochrony zabytków – obecny stan oraz Zalecenie UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego", zamieszczonego w publikacji pokonferencyjnej „Dlaczego i jak w nowoczesny sposób chronić dziedzictwo kulturowe", wyd. Polski Komitet do spraw UNESCO, Warszawa 2014, s. 49 – 60, dostępnej również w wersji elektronicznej na stronie www.unesco.pl. Skrót pochodzi od redakcji.

Istota niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozumieniu Konwencji z 2003 roku

„`Niematerialne dziedzictwo kulturowe` oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności”.

Powyższą definicję niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sformułowaną w Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, będę analizował na podstawie oficjalnego tekstu polskiego, odwołując się jednak niekiedy – dla lepszego wytłumaczenia – do źródłowej wersji UNESCO.

Przekład polski nie budzi poważniejszych zastrzeżeń. Może tylko cztery korekty. Trzecie w wyliczeniu „przekazy” są dość specyficzną –

jednak zanadto jednostronną – interpretacją angielskich *expressions*; chyba raczej należało tłumaczyć, idąc za źródłową wersją rosyjską (*formy wyrażenija*), i oddać to za pomocą wyrażenia „formy ekspresji".

Szóste w wyliczeniu „instrumenty" – pozornie oczywiste jako przekład angielskich *instruments* – mogą być mylące, ponieważ najwyraźniej chodzi o wszelkie narzędzia, przyrządy, przybory i instrumenty; dlatego lepsze byłyby tu chyba „narzędzia" lub też może „narzędzia i instrumenty".

Dziewiąta w wyliczeniu „przestrzeń kulturowa" – odpowiednik angielskich *cultural spaces* – powinna być zastąpiona przez „przestrzenie kulturowe" albo, jeśli liczba mnoga jest niezręczna, przez „obszary kulturowe" – bo w definicji chodzi o wiele różnych przestrzeni – jako świadectwa różnorodności kulturowej.

Wreszcie „ludzka kreatywność" – ewidentna kalka angielskiego wyrażenia *human creativity* kojarzy się dzisiaj przede wszystkim z umiejętnościami pracowników agencji reklamowych i dlatego powinna być zastąpiona przez „inwencję twórczą ludzi" albo nawet przez „twórcze działania ludzi".

Poza tym warto dodać, że pierwsze w wyliczeniu „praktyki" – tłumaczenie angielskich *practices* na oznaczenie „czynności, zabiegów, przyjętych sposobów, technik, taktyk działania" – w niektórych wersjach obcojęzycznych zostały podane węziej jako „zwyczaje". Drugie z kolei „wyobrażenia" (angielskie *representations*, ale rosyjskie *formy priedstawlenija*) chyba rzeczywiście są lepsze niż – teoretycznie możliwe – „przedstawienia", bo te ostatnie mogłyby tu być mylące, gdyby były rozumiane wąsko jako „spektakle, widowiska, pokazy".

A zatem, niematerialnym dziedzictwem kulturowym są – w myśl przytoczonej definicji – praktyki czy zwyczaje, wyobrażenia, formy ekspresji, wiedza oraz umiejętności. Po pierwsze, definicja ta stanowi niemal wierne powtórzenie klasycznej definicji kultury Edwarda B. Tylora: „złożona całość obejmująca wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, prawo, obyczaje oraz wszelkie inne zdolności i przyzwyczajenia, zdobyte przez człowieka jako członka społeczeństwa"[1]. A po wtóre, wiąże ona nierozerwalnie w pojęciu dziedzictwa niematerialnego to, co w praktyce społecznej duchowe, pozazmysłowe ze zmysłowymi, materialnymi wspornikami czy nośnikami (narzędziami i instrumentami, przedmiotami, artefaktami) albo przestrzennymi naczyniami (obszarami kulturowymi) dla tych ulotnych praktyk.

Jednak kluczowe jest w tej definicji stwierdzenie, że bierze się tu pod uwagę takie – i tylko takie – praktyki czy zwyczaje, wyobrażenia, formy ekspresji, wiedzę i umiejętności, jak również związane z nimi narzędzia i instrumenty, przedmioty, artefakty oraz przestrzenie czy obszary kulturowe, które same wspólnoty, same grupy i niekiedy – w określonych przypadkach – same jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To jest główny punkt tej definicji i idea samej Konwencji, które muszą być dobrze zrozumiane.

„W ramach działań z zakresu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego każde Państwo-Strona dąży do zapewnienia jak najszerszego udziału wspólnot, grup oraz, gdy to właściwe, jednostek, które tworzą, zachowują i przekazują następnym pokoleniom takie dziedzictwo, a także do aktywnego włączania ich w zarządzanie nim." (art. 15).

[1] Z dzieła E. B. Tylora „Primitive Culture", które ukazało się w 1871 r., a w przekł. polskim Z. A. Kowerskiej pt. „Cywilizacja pierwotna" w 1896 r.

Nie o to bowiem chodzi, żeby państwa, które ratyfikują Konwencję, ustaliły wspólną listę wybitnych zjawisk kulturalnych czy po prostu artystycznych – coś na kształt ogólnoświatowej listy rankingowej dzieł twórczości ulotnej. Jakkolwiek początkowo, w latach 2001-2005, realizując program nakreślony w 1997 roku, przyjęto w UNESCO łącznie 90 proklamacji tzw. arcydzieł ustnego i niematerialnego dziedzictwa ludzkości. Proklamacje te zostały później przeniesione (zgodnie z art. 31 Konwencji) na – trafniej nazwaną – Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości.

W Konwencji nie chodzi też o to, żeby jakiś organ, należący do aparatu państwowego, odgórnie i w sposób arbitralny sporządził rejestr niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Chodzi o to, żeby taki organ, podejmując niezbędne środki w celu zapewnienia ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego znajdującego się – albo lepiej: obecnego na terytorium Polski – w pierwszej kolejności poprzez jego identyfikację, czyli określenie i zdefiniowanie różnych jego elementów, a w konsekwencji właśnie sporządzenie jednego lub kilku rejestrów tych elementów – korzystał przy tym „z pomocy wspólnot, grup oraz właściwych organizacji pozarządowych". Mowa jest o tym wielokrotnie i kwestii tej poświęcony został osobny artykuł.

Istotne jest zrozumienie wagi ocalenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego przez wspólnoty, grupy i jednostki, które takie dziedzictwo tworzą, zachowują i przekazują następnym pokoleniom. Wszelkie działania mające na celu zapewnienie przetrwania tego dziedzictwa – obejmujące jego „identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych [jego] aspektów" – powinny wynikać z bliskiego, żywego, a przy tym, jeżeli to możliwe, serdecznego kontaktu. A w każdym razie – w duchu „wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami".

Trzeba bowiem pamiętać, że celem Konwencji jest nie tylko ochrona, ale też „zapewnienie poszanowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup i jednostek", „wzrost, na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane", co w sumie ma się przyczynić do większego uznania dla różnorodności kulturowej oraz w ogóle dla inwencji twórczej i twórczych działań ludzi.

Tych celów niepodobna osiągnąć bez uczestnictwa wspólnot, grup i jednostek, które dziedzictwo tworzą, zachowują i przekazują następnym pokoleniom – uczestnictwa czynnego, jak najszerszego, obejmującego także – powtórzmy – zarządzanie niematerialnym dziedzictwem kulturowym. Dziś zarówno w lokalnych i regionalnych organach samorządu terytorialnego, jak i w centralnych organach administracji, pojawia się już zrozumienie, jaką wartość ma partnerska współpraca z organizacjami pozarządowymi – działającymi z własnej inicjatywy na rzecz wybranego interesu publicznego organizacjami obywatelskimi.

Obowiązek wprowadzenia w życie Konwencji z 2003 roku, która weszła w życie w Rzeczypospolitej Polskiej 16 sierpnia 2011 roku, jest dla wszelkich organów administracji publicznej najlepszą okazją, żeby raz jeszcze uprzytomnić sobie charakter ich misji wobec społeczeństwa jako całości, wobec składających się na nie wspólnot, wobec różnych lokalnych grup i wreszcie wobec samych obywateli. Ta misja to służba. Tak jak urzędnicy nie są – jako tacy – powoływani do działalności twórczej, lecz do rozciągnięcia opieki nad nią i zadbania o jej rozwój, nawet przez objęcie mecenatu państwowego nad nią, tak też nie mogą oni wyręczać wspólnot, grup i jednostek w tworzeniu, zachowywaniu i przekazywaniu następnym pokoleniom dziedzictwa: niematerialne dziedzictwo kulturowe musi bowiem być stale odtwarzane przez tych, którym zapewnia – w relacji z własną historią i otoczeniem – poczucie ciągłości i tożsamości.

Ale nie tylko urzędnicy mogą chcieć uprościć procedurę zmierzającą do identyfikacji, a więc określenia i zdefiniowania różnych elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego obecnego na terytorium Polski, tak by jak najszybciej sporządzić polski rejestr tych elementów i móc przekazać go już w pierwszym okresowym sprawozdaniu, które Rzeczpospolita Polska jest zobowiązana przedłożyć Międzyrządowemu Komitetowi do spraw Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w 2017 roku. Do prędkiego zestawienia krajowego rejestru dążą też aktywiści różnych organizacji. Można się było o tym przekonać, śledząc chociażby dyskusję, która odbyła się w ramach warsztatów dla ekspertów organizacji pozarządowych, zorganizowanych przez Polskie Towarzystwo Ludoznawcze i Stowarzyszenie Twórców Ludowych 18 czerwca 2012 roku w Warszawie.

Dla urzędników samo sporządzenie rejestru – zresztą będące w myśl Konwencji rzeczywiście obowiązkiem państwa – może oznaczać po prostu załatwienie sprawy. Dla aktywistów wpisanie do rejestru jakiegoś elementu oznacza z kolei rozproszenie obawy, że element dziedzictwa, który oni akurat hołubią, może zostać niedostrzeżony, niezidentyfikowany, niewyróżniony i niedoceniony. Z tych dwóch powodów układanie krajowego rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego, przedkładanie go Międzyrządowemu Komitetowi do spraw Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, wreszcie zgłaszanie wniosku o wciągnięcie jakiegoś elementu na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego lub na Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony – może prowadzić do błędnego pojmowania celów Konwencji.

Mówił o tym Sekretarz Generalny Polskiego Komitetu do spraw UNESCO, Sławomir Ratajski podczas międzynarodowej konferencji naukowej „Niematerialne dziedzictwo kulturowe: źródła – wartości – ochrona", zorganizowanej w dniach 25-26 października 2012 roku przez Narodowy Instytut Dziedzictwa i Instytut Kulturoznawstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i połączonej z drugą częścią warsztatów dla ekspertów organizacji pozarządowych: „Tworzenie List nie może być głównym zadaniem Konwencji, mimo

ich walorów popularyzatorskich i niewątpliwej atrakcyjności, prowadzącej niekiedy do szkodliwej formy współzawodnictwa. Listy powinny służyć tworzeniu wzorców właściwej ochrony dziedzictwa niematerialnego, bez względu na to, czy dany element znajduje się na Liście, czy nie. Szczególnie trzeba zwrócić uwagę na te elementy, które są najbardziej zagrożone i nie mają szansy konkurencji z lepiej «nagłośnionymi» zjawiskami kultywowanymi przez społeczności liczniejsze i dysponujące większymi środkami".[2]

Dla zilustrowania pięciu dziedzin wyodrębnionych w tekście Konwencji, przywołam teraz niektóre z elementów już wpisanych na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości i Listę kulturowego dziedzictwa niematerialnego wymagającego pilnej ochrony. Będę się przy tym odwoływał do uszczegółowień, dokonanych na użytek Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Narodowego Instytutu Dziedzictwa przez Zespół do spraw niematerialnego dziedzictwa kulturowego, któremu do niedawna przewodniczyłem[3]. Trzy z nich wymagają nieco obszerniejszego objaśnienia.

Jako dziedzinę pierwszą wymienia się w Konwencji „tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego". Mowa tu o tej formacji kulturowej, którą stosunkowo niedawno nazwano oraturą. Oczywiście nie chodzi tu tylko o kultury afrykańskie, lecz o kultury wszystkich tych społeczeństw, które – jak pisał Lévi-Strauss – w stopniu większym niż inne oparte są na osobowych relacjach między jednostkami i którym właśnie dlatego ten antropolog proponował nadawać miano autentycznych. W tego typu społeczeństwach wszystkie dziedziny kultury są ze sobą splecione tak ściśle, że wyodrębnianie ich wydaje się zabiegiem sztucznym i zniekształcającym całościowy charakter wszelkich praktyk czy zwyczajów, wyobrażeń, form ekspresji, wiedzy oraz umiejętności, składających się na tę kulturę. Przykład oratury, która obejmuje zarówno zagadki, przysłowia, opowieści czy recytacje, jak pieśni, tańce, dramaty i widowiska, ale jednak jest czymś więcej niż syntezą sztuk[4], pozwala też lepiej pojąć, jak powinno się rozumieć język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W duchu Konwencji ma on być chroniony nie tyle jako system, lecz jako narzędzie, służące między innymi do wytwarzania relacji. Relacje te charakteryzuje żywy, zażyły i życzliwy kontakt, jaki jest nieodzowny do funkcjonowania społeczeństw. Oratura nie jest kategorią formalną w jakiejś kla-

---

[2] S. Ratajski: „Koncepcja ochrony dziedzictwa niematerialnego w Konwencji UNESCO", „Biuletyn. Przegląd Polskiego Komitetu do spraw UNESCO" 2012, s. 39. Cytowany artykuł jest uzupełnioną wersją referatu wygłoszonego na wspomnianej konferencji.

[3] Zespół został powołany do życia Zarządzeniem nr 12 Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 30 kwietnia 2010 r. w celu realizacji postanowień Konwencji UNESCO z 2003 r. Uszczegółowienia, o których mowa, są zapisane w Protokole z III posiedzenia Zespołu do spraw niematerialnego dziedzictwa kulturowego (6 lipca 2012 r.). Misja Zespołu wygasła z chwilą powołania – na mocy Zarządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 września 2013 r. – Rady do spraw niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

[4] Jak pisał P. Ntuli, oratura to „koncepcja i urzeczywistnienie całkowitego spojrzenia na życie" oraz „przepływ twórczego ducha".

syfikacji sztuki słowa, lecz światopoglądowo-kulturową, opisującą typ relacji opartej na kontakcie twarzą w twarz, dialogowości, tradycyjności i improwizacji, syntetyczności wykonawstwa i widowiskowości. **Do dziedziny tradycji i przekazów ustnych należą takie gatunki** folkloru słownego, jak opowieści wierzeniowe, bajki, podania, opowieści wspomnieniowe, pieśni historyczne, przysłowia, zagadki, kolędy noworoczne, jasełka, herody, pieśni dożynkowe, recytacje obrzędowe, oracje weselne, lamentacje, mowy pogrzebowe, kołysanki, zamawiania znachorskie, modlitewki, zawołania pasterskie, zawołania handlowe, pieśni żołnierskie.

Wśród wpisów na Listę reprezentatywną znalazła się tradycja recytacji wedyjskiej, czyli rytualnej praktyki ustnego wykonywania najstarszych tekstów hinduizmu; znalazły się pieśni plemienia Huachipaeri zamieszkującego tropikalne lasy południowej Amazonii, śpiewane w języku harákmbut, używane przede wszystkim w magii; znalazły się też różne eposy, w tym kirgiski epos o wielkiej wyprawie Manasa. Jest na tej Liście z jednej strony sztuka meddahów, tureckich gawędziarzy i opowiadaczy historii, z drugiej zaś palestyńskie hikaye, kilkusetletnia tradycja opowiadania po domach przez stare kobiety innym kobietom i dzieciom historii kobiecej doli. Są tam też zawody poetyckie tsiattistá, improwizowana poezja układana w dialekcie cypryjskim w ramach swego rodzaju turnieju aojdów. Wreszcie warto jako ciekawostkę przywołać język gwizdów z wyspy La Gomera w archipelagu Wysp Kanaryjskich, zwany *silbo*, złożony z 2 samogłosek i 4 spółgłosek, używany przez tysiące mieszkańców wyspy do porozumiewania się na duże odległości w trudno dostępnych dolinach górskich, a także podczas lokalnych świąt i obrzędów religijnych, od 1999 roku nauczany w miejscowych szkołach.

Druga dziedzina – zazębiająca się z poprzednią, jak to widać chociażby na przykładzie występów tureckich meddahów, o których była mowa, czy bengalskich baulów, o których mowa będzie dalej – to „sztuki widowiskowe". W ten właśnie sposób zostało oddane w polskim tłumaczeniu źródłowego tekstu Konwencji angielskie wyrażenie *performing arts* – o tym, że całkiem trafnie, świadczy fakt, iż w źródłowym tekście francuskim mamy tu *les arts du spectacle*, a w hiszpańskim: *los artes del espectáculo*. Jeśli jednak kwestia ta wymaga jakiegoś objaśnienia, to z powodu wieloznaczności angielskiego czasownika *to perform* – a także utworzonego od niego imiesłowu *performing* i rzeczownika *performance* – wieloznaczność podniesiona i eksploatowana przez teoretyków tak zwanego zwrotu performatywnego (*performative turn*) w naukach humanistycznych i społecznych oraz we współczesnej praktyce artystycznej. Termin angielski *performing arts* ma też inny polski odpowiednik: „sztuki wykonawcze" (tak jak *ispołnitielskije iskusstwa* w źródłowym tekście rosyjskim Konwencji). Do *sztuk widowiskowych / sztuk wykonawczych* zalicza się na ogół teatr dramatyczny, operę, operetkę, *music-hall*, koncerty muzyczne, pantomimę, teatr lalek i cieni, kabaret, *variétés*, rewię, *show*, cyrk, happening, sztukę performance (w myśl niektórych definicji zali-

cza się też do nich sztuki oparte na technicznych środkach przekazu: sztukę dźwięku, sztukę filmową, sztukę wideo, sztukę cyfrową).

Zespół do spraw niematerialnego dziedzictwa kulturowego wyróżnił w tej dziedzinie tradycje muzyczne: wokalne, instrumentalne i taneczne, oraz widowiska religijne, doroczne i karnawałowe, a więc – pojęte szerzej niż wymienione sztuki widowiskowe – *cultural performances*: widowiska kulturowe. Warto zaznaczyć, że w wielu wypadkach widowiska kulturowe, będąc przedstawieniami, to jest spektaklami czy pokazami dawanymi do oglądania, łączą się – tak jak choćby widowiska karnawałowe – z czynnym działaniem wszystkich uczestników.

Na Listę reprezentatywną wpisano najbardziej klasyczne formy teatru orientalnego: bramiński teatr świątynny kudijattam z Kerali, najstarszą żywą indyjską tradycję teatralną, bezpośrednią kontynuację teatru sanskryckiego sprzed około dwóch tysięcy lat; teatr tańca mudijettu – inny teatr świątynny z Kerali; pochodzącą z końca XVIII wieku operę pekińską (jīngjù, dosłownie „teatr stołeczny"), której spektakle – wbrew europejskiej nazwie – obejmują nie tylko śpiew i melorecytację, pantomimę i taniec, ale też akrobacje i sztuki walki; japoński teatr nogaku, uprawiany nieprzerwanie od XIII wieku, łączący w ramach jednego wieczoru inscenizację tragedii nō i farsy kyōgen; japoński teatr kabuki oraz japoński teatr lalek bunraku; indonezyjski teatr lalek wajang z Jawy; turecki teatr cieni karagöz sięgający XVI wieku, odgrywający ucieszne potyczki między bliskim widowni Karagözem, prostaczkiem z ludu, a wykształconym i wyniosłym Hacivatem.

Znalazły się na niej widowiska religijne, takie jak obrzędowy cykl spektakli Ramlila, będący inscenizacją wybranych epizodów Ramajany, wystawiany przy aktywnym udziale wszystkich świętujących; irańskie żałobne misteria ta`zīye; pieśni baulów, improwizowane występy poezji śpiewanej w wykonaniu szalonych minstreli z Bangladeszu i Bengalu Zachodniego w Indiach, będące w istocie aktami nieortodoksyjnej mistyki z pogranicza hinduizmu i islamu, której tradycja sięga XV wieku.

Z szeroko znanych form wykonawczych na Liście reprezentatywnej znalazło się między innymi tango, którego tradycyjne popisy urządzane są w salach tanecznych Buenos Aires i Montevideo, andaluzyjskie flamenco, portugalskie fado i meksykańskie mariachi. Ale przed nimi wszystkimi wpisano na tę Listę taniec lakalaka (dosłownie „chodzić dziarsko") z wysp Tonga na Pacyfiku, będący połączeniem układów choreograficznych, odtwarzanych przez setki tancerzy, kobiety i mężczyzn, drobiących i wykonujących już to płynne, już to zamaszyste ruchy rękoma, z polifonią wokalno-instrumentalną i ze sztuką oratorsko-recytatorską. Na Liście dziedzictwa wymagającego pilnej ochrony znalazła się technika oddechu cyrkulacyjnego, używana w Mongolii do wykonywania „długich pieśni" – w rzeczywistości do gry na flecie poprzecznym limbe, wtórującym tym pieśniom, na którym wprawni muzycy wykonują ciągłe, nieprzerwane melodie,

trwające od dwunastu do dwudziestu pięciu minut; w chwili wpisu trudną technikę oddechu cyrkulacyjnego znało już tylko czternastu wykonawców.

Trzecią z wyodrębnionych dziedzin są „zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne". Przekład polski wymaga komentarza. „Zwyczaje" – to odmienne tym razem tłumaczenie angielskich *social practices*, „praktyk społecznych", w znaczeniu „przyjętych sposobów, technik, taktyk działania"; w źródłowym tekście hiszpańskim mamy *los usos sociales*, „zwyczaje społeczne"; może więc sformułowanie „społeczne praktyki i zwyczaje" godziłoby wszystkie te wersje. „Obrzędy świąteczne" są tłumaczeniem angielskich *festive events*, „imprez świątecznych"; ale w tekście rosyjskim pojawiają się tu po prostu *prazdniestwa*, „uroczystości, święta, obchody". W miejsce „obrzędów świątecznych" lepiej byłoby w tym miejscu dać „święta i uroczyste obchody", „obrzędy" natomiast dołączyć do „rytuałów" – jako odpowiednik angielskich *rituals*, które znaczą, jak wiadomo, i jedno, i drugie. Tak więc, ten punkt Konwencji można by przeformułować następująco: społeczne praktyki i zwyczaje, obrzędy i rytuały, święta i uroczyste obchody.

Zespół do spraw niematerialnego dziedzictwa kulturowego podał w tej dziedzinie tytułem przykładu obrzędy przejścia (*les rites de passage*), takie jak chrzciny, wesela czy pogrzeby, ceremoniały lokalne i środowiskowe, zwyczaje odpustowe i pielgrzymki, gry, zabawy i folklor dziecięcy. Wiele z obrzędów i rytuałów, świąt i uroczystych obchodów przybiera formę widowisk kulturowych / *cultural performances*. Bywa więc rozstrzygnięciem czysto umownym zaklasyfikowanie odmian teatru obrzędowego, takich jak Ramlila czy ta'zīye, o których była mowa, do kategorii sztuk widowiskowych, zaś pokazów rytualnych, takich jak taniec sema czy spektakl voladores, o których będzie mowa, do kategorii obrzędów i rytuałów.

Ale jednak dziedzinę społecznych praktyk i zwyczajów, obrzędów i rytuałów, świąt i uroczystych obchodów trudno jest niekiedy oddzielić również od dziedziny tradycji i przekazów ustnych. Bo właśnie jako tradycja przekazu ustnego została wpisana na Listę reprezentatywną czterogłosowa polifonia wokalna Pigmejów Aka, oparta na wariacjach ostinatowych, której improwizowane wykonywanie przy użyciu charakterystycznej techniki jodłowania, do wtóru bębna enzeko, harfy geedale-bagongo i łuku muzycznego mbela, połączone z klaskaniem w dłonie, nieodłączne jest od obrzędów związanych z polowaniami, miodobraniem, zakładaniem nowych obozowisk czy pogrzebami; i jako tradycja przekazu ustnego na tej Liście znalazły się nawet jorubijskie całonocne tańce w rzeźbionych i pokrytych polichromią maskach gelede przy wtórze czterech tam-tamów, odprawiane dorocznie po zbiorach, ale także z powodu różnych ważnych wydarzeń: narodzin dziecka, małżeństwa czy pogrzebu, oraz z powodu klęsk, takich jak susza lub epidemia.

Wśród rytuałów wpisanych na Listę reprezentatywną można znaleźć nestinarstwo, synkretyczny kult, którego najważniejszą praktyką jest taniec boso na rozżarzonych węglach, odprawiany przez osoby pogrą-

żone w transie, otoczone kręgiem tancerzy, wykonujących tradycyjne choro przy dźwiękach świętego bębna i dud, praktykowany w południowo-wschodniej Bułgarii; sema – sięgający XIII wieku obrzęd wykonywany przy wtórze pieśni i muzyki granej na piszczałce ney, lutni rebap, parze połączonych bębenków kudum i cytrze kanun, zbiorowego tańca mewlewitów, derwiszów wirujących, jako praktyki mistyki sufickiej; oraz odprawiany przez Totonaków rytuał voladores, „fruwających", którzy wspiąwszy się na słup wysoki na 30 do 40 metrów, skaczą z platformy znajdującej się na wierzchołku, przywiązani linami wokół kostek i przy akompaniamencie muzyki wygrywanej na flecie i bębenku oraz pieśni ku czci słońca, czterech wiatrów i kierunków świata – szybują wokół słupa, stopniowo zniżając swój lot.

Chyba najwięcej w tej dziedzinie wpisano na Listę reprezentatywną karnawałów. Karnawał w Binche i karnawał w Alost/Aalst w Belgii, pochód karnawałowy Schemenlaufen w Imst w Austrii, karnawałowa Parada Dzwonników z Kastavu w Chorwacji, pochód karnawałowy Busó w Mohácsu na Węgrzech, karnawał w Barranquilli i karnawał Negros y Blancos w San Juan de Pasto w Kolumbii, karnawał Oruro w Boliwii. Obchody mięsopustne we wsiach regionu Hlinecko we wschodnich Czechach to właściwie kolędowanie, podobne do tego, które znamy z ziem polskich. Z karnawałowych elementów brazylijskich na Liście reprezentatywnej znalazły się między innymi pokazy taneczne frevo wykonywane podczas pernambukańskiego karnawału w Recife i samba de roda z Recôncavo w Bahii, i te pierwsze i ta druga, której notabene nie powinno się mylić z sambą towarzyską, związane zarówno z obchodami karnawału, jak i rytualnymi agonami capoeiry, afrobrazylijskiej sztuki walki.

Na Listę reprezentatywną została wpisana przestrzeń kulturowa Dżemaa el-Fna, największego placu w marrakeszańskiej medynie, gdzie odbywają się występy opowiadaczy historii i muzyków gnaoua, tancerzy i akrobatów, zaklinaczy węży i treserów małp, połykaczy ognia i połykaczy szkła, gdzie wyrywa się zęby i świadczy porady ziołolecznicze, wykonuje tatuaż henną i przepowiada przyszłość, gdzie wyciska się świeży sok z pomarańczy i gdzie krążą sprzedawcy wody w swych tradycyjnych strojach z gór Rif. Ale na tej Liście znalazła się także francuska tradycja biesiadna – jako typ uroczystego spotkania wokół stołu, związanego z obchodami ważnych momentów w życiu jednostki i całej społeczności, charakteryzujący się między innymi ustaloną strukturą posiłku. Wpisano na nią również francuski system nauki zawodu, zwany *compagnonnage*, praktykowany przez kamieniarzy, cieśli, kowali, rymarzy, tkaczy, piekarzy czy kucharzy około pięcioletni cykl terminowania rzemieślniczego, obejmujący poznawanie technik i zwyczajów środowiska, obrzędy inicjacji zawodowej oraz objazd warsztatów w kraju. Na Liście dziedzictwa wymagającego pilnej ochrony umieszczono obrzęd yaokwa odprawiany przez plemię Enawene Nawe z Amazonii, który łączy w sobie praktyczną wiedzę z zakresu łowiectwa i rolnictwa, umiejętności budowania domów i tam na rzece, szycia strojów, tworzenia narzędzi i instrumentów

muzycznych – i w ten sposób służy zachowaniu ładu kosmologicznego i porządku społecznego plemienia liczącego sobie już tylko trzystu pięćdziesięciu członków.

Wraz z obrzędem yaokwa dotknęliśmy czwartej z wyodrębnionych dziedzin niematerialnego dziedzictwa kulturowego, na którą składają się „wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata". W przytoczonym sformułowaniu polskiego przekładu tekstu Konwencji komentarza wymaga tylko termin „praktyki" – tłumaczenie angielskich *practices* w znaczeniu „czynności, zabiegów, przyjętych sposobów, technik, taktyk działania", ponieważ również i tutaj źródłowy tekst hiszpański (*los usos*) i rosyjski (*obyczai*), nasuwają „zwyczaje"; może więc i tu adekwatna byłaby formuła „praktyki i zwyczaje".

O jakie praktyki i zwyczaje może tu chodzić, Zespół do spraw niematerialnego dziedzictwa dookreślił, wymieniając tradycyjne sposoby leczenia, meteorologię ludową, zamawiania miłosne i medyczne oraz tradycyjne wyobrażenia o wszechświecie.

Chyba nic lepiej nie zilustruje tej dziedziny jak akupunktura i moksoterapia (leczenie tlącymi się pałeczkami z suszonych liści bylicy pospolitej), stanowiące praktyki tradycyjnej medycyny chińskiej; praktyki zielarskie médicos Kallawaya, zwanych też yatiri, potomków uzdrawiaczy inkaskich królów, szamanów indiańskich zamieszkujących region Andów, oparte na wiedzy botanicznej obejmującej około 980 gatunków i na bogatej wizji kosmologicznej, notabene znajdującej wyraz w rytualnym tańcu towarzyszącym terapii, a mającym na celu uzyskanie przychylności i pomocy duchów. Na Listę wpisany został również jorubijski system przepowiadania przyszłości Ifá, praktykowany za pomocą orzeszków palmowych lub muszelek kauri i wróżbiarskiego różańca z połówek fasoli, razem tworzących 256 możliwych układów, zwanych odù, interpretowanych przez biegłego kapłana babalawo. Wpisano także dietę śródziemnomorską. W 2010 roku był to wspólny wpis Grecji, Hiszpanii, Maroka i Włoch, w roku 2013 dołączyły do tych krajów Chorwacja i Cypr. Dieta śródziemnomorska jest tu rozumiana jako wszystko, co mieści się w przestrzeni pomiędzy krajobrazem a stołem: uprawa roślin, zbiór plonów, rybołówstwo, przechowywanie i przetwarzanie żywności, przygotowywanie, a przede wszystkim spożywanie posiłków, na które składa się oliwa z oliwek, zboża, owoce świeże lub suszone, ryby, nabiał i mięso w ograniczonych ilościach oraz wiele ziół i przypraw, popijanych – w zależności od tradycji związanej z religią – winem lub naparami ziołowymi.

Ten przykład pozwala nam przerzucić pomost do piątej dziedziny, którą są „umiejętności związane z rzemiosłem". Do oficjalnego przekładu polskiego trzeba w tym punkcie zgłosić zastrzeżenie: zabrakło w nim przymiotnika „tradycyjne" (angielskie *traditional craftsmanship* – analogicznie we wszystkich przywoływanych źródłowych wersjach językowych). Na ten temat chyba nie trzeba się rozwodzić, wystarczy podać kilka przykładów.

A więc hodowla jedwabników i produkcja jedwabiu oraz indonezyjski batik; technika wykonywania koronki igłowej point d'Alençon we

Francji, sztuka koronkarstwa praktykowana w Pagu, Lepoglavie i Hvarze w Chorwacji, a także tradycje koronkarskie z Lefkary na Cyprze; ugandyjska tkanina z kory drzewa. Dalej – sokolnictwo, wpisane przez aż trzynaście krajów (Arabia Saudyjska, Austria, Belgia, Czechy, Francja, Hiszpania, Katar, Maroko, Mongolia, Republika Korei, Syria, Węgry i Zjednoczone Emiraty Arabskie). Obok kaligrafii chińskiej i mongolskiej – rysunki na piasku na wyspach Wanuatu, tworzone jednym palcem przez biegłych grafików na piasku, w popiele wulkanicznym lub w glinie, stanowiące formę komunikacji pomiędzy reprezentantami około 80 różnych grup językowych, kryjące w sobie całą wiedzę tych społeczności: od mitycznej do technologicznej, ściśle łączące się z opowieściami, pieśniami i obrzędami. Na wniosek Włoch, na Liście reprezentatywnej znalazła się tradycyjna kremońska sztuka lutnicza. Nie chodziło jednak o same skrzypce Amatiego, Stradivariego czy Guarneriego, bo to tylko instrumenty – artefakty; chodziło przede wszystkim o praktyki, wiedzę i umiejętności, stanowiące wciąż żywą tradycję ich budowania i restaurowania.

Byłem członkiem polskiej delegacji, która na początku grudnia 2012 roku w charakterze obserwatora uczestniczyła w 7. sesji Międzyrządowego Komitetu do spraw Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w Paryżu, gdy przegłosowano ten wpis. Nie zapomnę wzruszenia i radości, jakie ogarniały zgromadzonych, gdy jeden po drugim dokonywane były kolejne wpisy. Ludzkość rozpoznawała się w każdym wspólnie wtedy uznanym elemencie swego kulturowego dziedzictwa. Było to prawdziwe święto ducha twórczego, różnorodności i wzajemności. ●

Prof. Leszek Kolankiewicz

Skrót artykułu opublikowanego pod tym samym tytułem w wydawnictwie pokonferencyjnym: „Dlaczego i jak chronić dziedzictwo kulturowe", wyd. Polski Komitet ds. UNESCO, 2014, s. 61 – 104. Skrót pochodzi od redakcji.

Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat na Liście światowego dziedzictwa

Architektura drewniana, jako wyjątkowo zagrożony element krajobrazu kulturowego, od wielu lat stanowi przedmiot szczególnej troski środowisk konserwatorskich na całym świecie. Drewno, będące najbardziej podatnym na zniszczenie materiałem budowlanym, ze względu na swe właściwości wymaga systematycznej dbałości i staranności w utrzymaniu, co stanowi poważne wyzwanie dla użytkowników wzniesionych w tej technologii obiektów. Zachodzące przemiany cywilizacyjne, a także wszechobecne kataklizmy powodują, iż zasób zabytków budownictwa drewnianego, powszechnie uznawanego za prowizoryczną, a wręcz prymitywną odmianę architektury, kurczy się w zatrważającym tempie, nie omijając najbardziej elitarnej grupy – świątyń. Ochrona prawna i konserwatorska tej grupy zabytków, a także przełamywanie niekorzystnych stereotypów, stanowią ciągłe wyzwanie dla instytucji odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa.

Jednym z narzędzi służących idei ochrony zagrożonego dziedzictwa kulturowego o uniwersalnym znaczeniu stała się przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 roku przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury (UNESCO) Konwencja w sprawie ochrony dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. Dała ona podstawę dla stworzenia listy zabytków światowego dziedzictwa, obejmującej obiekty o szczególnym znaczeniu, których zachowanie w nienaruszonym stanie leży w interesie społeczności międzynarodowej. Inauguracja Listy światowego dziedzictwa UNESCO nastąpiła w 1978 roku poprzez wpis pierwszych 12 miejsc.

Już w 1979 roku Lista światowego dziedzictwa UNESCO poszerzona została o pierwszy zabytek drewnianego budownictwa sakralnego – kościół w norweskim Urnes, stanowiący najcenniejszy spośród zachowanych kościołów słupowych (stavkirke), charakterystycznych dla średniowiecznego budownictwa sakralnego Skandynawii, którego pierwotny zasób, złożony z około 1000 budowli, skurczył się pod koniec XX stulecia do 28 obiektów. W 1990 roku ochroną UNESCO objęty został zespół drewnianych cerkwi na wyspie Kiżi na jeziorze Onega, będący jednym z ostatnich zachowanych in situ drewnianych kompleksów cerkiewnych w Rosji, a w 1994 roku Listę uzupełniono o unikatowy fiński kościół w Petäjävesi. Kolejne wpisy miały już charakter seryjny i obejmowały zespoły obiektów, stanowiące reprezentatywne przykłady najbardziej charakterystycznych i szczególnie cennych grup zabytków o wspólnej genezie i powiązaniach artystycznych: drewniane cerkwie rumuńskiej części Marmaroszu (1999 r.), luterańskie kościoły Pokoju w Świdnicy i Jaworze (2001 r.) oraz średniowieczne drewniane kościoły południowej Małopolski (2003 r.). W 2008 roku europejską część Listy UNESCO poszerzyła grupa drewnianych świątyń z terenu Słowacji, obejmująca przykłady występujących tam różnych typów drewnianych zabytków sakralnych (katolickich kościołów, ortodoksyjnych cerkwi i protestanckich zborów).

Uzupełniające się wzajemnie kolejne wpisy pozwoliły na wyodrębnienie drewnianego budownictwa sakralnego, jako szczególnie istotnej i fascynującej części zasobu dziedzictwa kulturowego ludzkości. Do 2008 roku Lista UNESCO objęła najbardziej charakterystyczne dla Europy typy drewnianych obiektów sakralnych, zarówno w odniesieniu do konstrukcji, czasu powstania, jak i głównych nurtów religijnych. Wyjątkowo liczną reprezentację zyskały budowle z terenu Europy Środkowo-Wschodniej, zgłoszone do wpisu przez Polskę, Rumunię i Słowację, gdzie zacho-

wało się najwięcej zabytków drewnianego budownictwa sakralnego w skali całego kontynentu. Tu jednak, wśród ogółu objętych ochroną UNESCO zabytków, dostrzec można było istotną lukę, którą stanowił brak reprezentacji niezwykle licznych i cennych budowli, występujących w obszarze polskich i ukraińskich Karpat – drewnianych cerkwi, związanych z dziedzictwem Kościoła greckokatolickiego. Zachowane na tym terenie drewniane cerkwie cechuje wyjątkowa różnorodność form i typów, przy jednoczesnym wspólnym wzorcu ideowym i schemacie przestrzennego rozplanowania. Od wcześniej wpisanych na Listę światowego dziedzictwa zabytków drewnianej architektury sakralnej odróżnia je niespotykana gdzie indziej złożoność rozwiązań konstrukcyjnych, dostosowanych do zmieniających się wraz z upływem czasu cech stylistycznych wznoszonych budowli, stanowiących połączenie uniwersalnych wzorców i lokalnych tradycji budowlanych. Tym samym drewniane cerkwie w polskich i ukraińskich Karpatach nie mają swego odpowiednika wśród ogółu wpisanych na Listę UNESCO zabytków i jako takie przedstawiają wartość unikatową i oryginalną. Fakt ten stanowił podstawę do rozpoczęcia starań o poszerzenie tej Listy o reprezentatywną grupę drewnianych cerkwi zachowanych po obydwu stronach obecnej polsko-ukraińskiej granicy, co w intencji pomysłodawców miało przyczynić się do popularyzacji w skali globalnej bogactwa i wyjątkowości zachowanych tu zabytków, wpływając jednocześnie na ich właściwą ochronę.

Prace nad dokumentacją wniosku o wpis na Listę światowego dziedzictwa UNESCO zespołu drewnianych cerkwi, położonych w obszarze polskich i ukraińskich Karpat, zapoczątkowano z inicjatywy ówczesnego Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków (obecnie Narodowego Instytutu Dziedzictwa) na początku 2009 roku. Partnerami ze strony ukraińskiej były, współpracujące z KOBiDZ w ramach Międzynarodowego Centrum Ochrony Dziedzictwa Kulturowego w Żółkwi: Naukowo-Badawczy Instytut Badań Zabytków w Kijowie oraz Państwowy Historyczno-Architektoniczny Rezerwat w Żółkwi. Po trzech latach grupa polskich i ukraińskich specjalistów zakończyła prace i w lutym 2012 roku do Centrum Światowego Dziedzictwa w Paryżu złożony został transgraniczny polsko-ukraiński wniosek pod nazwą „Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat" (Wooden Tserkvas of Carpathian region in Poland and Ukraine). Wniosek w swej istocie miał odzwierciedlać wielowiekowy rozwój budownictwa cerkiewnego, zachowanego w polskich i ukraińskich Karpatach, wskazując na jego wyjątkowe zróżnicowanie stylistyczne i regionalne. W wyniku wieloetapowej selekcji, po wnikliwych analizach wytypowanych zostało 16 zabytków, po 8 z każdego kraju.

Najstarsze zachowane drewniane cerkwie w obszarze polskich i ukraińskich Karpat pochodzą z przełomu XV i XVI wieku. Cechą charakterystyczną tej grupy świątyń jest kształtowanie przekrycia nawy za pomocą założonych na planie kwadratu piramidalnych zrębowych wierchów, wzmocnionych drewnianymi podciągami, nawiązujących ideowo do charakterystycznych dla murowanych cerkwi Rusi Kijowskiej sferycznych kopuł. Typ taki reprezentują między

Dwie cerkwie – w Chotyńcu i w Radrużu – spośród szesnastu, wpisanych na Listę światowego dziedzictwa w czerwcu 2013 roku. Fot.: © 2013 Mariusz Czuba

innymi przedstawione we wniosku cerkwie w Potyliczu, Radrużu i Rohatynie, będące najstarszym zachowanym w Europie odzwierciedleniem w budulcu drewnianym kopułowej świątyni w typie bizantyjskim. Świątynie z XVII wieku w zasadzie stanowią kontynuację wcześniejszych rozwiązań, jednakże zarówno w samych formach architektonicznych, jak i w coraz bogatszym repertuarze elementów zdobniczych, zaczerpniętych ze sztuki renesansu i baroku, dostrzec można wyraźne odniesienia do architektury zachodnioeuropejskiej. Zjawisku temu sprzyjał fakt zawarcia pod koniec XVI wieku w obszarze Rzeczypospolitej, w granicach której znalazły się tereny polskich i ukraińskich Karpat, unii pomiędzy Kościołem katolickim a Cerkwią prawosławną (Unia Brzeska z 1596 roku). W okresie tym kształtuje się również ostatecznie forma charakterystycznej przegrody ołtarzowej – ikonostasu, stanowiącego odtąd dominujący atrybut wnętrza świątyni rytu wschodniego. Najdoskonalszymi przykładami świątyń z tego czasu są: monumentalna cerkiew p.w. św. Jura w Drohobyczu oraz nieco mniejsze świątynie z Chotyńca i Żółkwi.

Specyfika górzystego terenu, rozdzielonego pasmami trudno dostępnych szczytów, gęstych lasów i szerokich rzek, sprzyjała wyodrębnieniu się lokalnych enklaw kulturowych, charakterystycznych dla obszarów zamieszkiwanych przez społeczności Łemków, Bojków i Hucułów. Mimo wspólnej liturgii i odniesienia do ideowych wzorców trójdzielnej kopułowej cerkwi typu bizantyjskiego, w XVII i XVIII wieku wypracowane zostały lokalne formy, przydające cerkwiom tej części Karpat dodatkowego, niepowtarzalnego kolorytu. I tak, cerkwie w obszarze zamieszkiwanym przez górali huculskich rozwijały formy centralnej, kopułowej świątyni na planie krzyża greckiego, czego przykładem są umieszczone we wniosku cerkwie w Niżnym Werbiążu i Jasini, zaś cerkwie bojkowskie w niezwykły sposób rozwinęły tradycyjne rozwiązania trójdzielnych świątyń krytych brogowymi, uskokowo łamanymi dachami, jak ma to miejsce w cerkwiach z Matkowa i Smolnika.

Z czasem wznoszone bezpośrednio na kulturowym pograniczu drewniane cerkwie przejmowały wzorce z rozwijającego się równolegle drewnianego budownictwa rzymskokatolickiego, co najwyraźniej widoczne jest w świątyniach wznoszonych przez społeczność łemkowską. Bryły cerkwi łemkowskich, oparte na tradycyjnym, trójdzielnym układzie przestrzennym, przyswoiły sobie charakterystyczne dla katolickich kościołów drewnianych południowej Polski izbicowe wieże – dzwonnice, nałożone na lub opasujące przestrzeń babińca, co widzimy na przykładzie świątyń z Powroźnika, Kwiatonia i Owczar, lub wolno stojące w bezpośredniej bliskości świątyni, jak ma to miejsce w cerkwi w Turzańsku. Przenikanie się wpływów dziedzictwa kulturowego Wschodu i Zachodu zaowocowało na przełomie XVIII i XIX stulecia wytworzeniem się nowych, niespotykanych w całej historii rozwoju drewnianego budownictwa cerkiewnego zjawisk, obejmujących zarówno struktury architektoniczne świątyń, jak również wystrój i wyposażenie wnętrza, prowadzących do stopniowej latynizacji architektury cerkiewnej, co można zaobserwować w świątyni z Brunar, gdzie zaciera się tradycyjny, trójdzielny charakter wnętrza.

Podatność na inspiracje z zewnątrz, wpływająca na postępującą ewolucję form i typów, w szczególny sposób odróżnia cerkwie z terenu polskich i ukraińskich Karpat od pozostałych drewnianych świątyń Europy, wpisanych na prestiżową Listę światowego dziedzictwa UNESCO. W żaden sposób nie można pominąć wkładu drewnianego budownictwa cerkiewnego polskich i ukraińskich Karpat w rozwój europejskiej architektury drewnianej. Wpis drewnianych cerkwi w polskim i ukraińskim regionie Karpat, który stał się faktem w czerwcu 2013 roku, nie tylko uzupełnia i dopełnia wcześniejsze tematyczne wpisy, obejmujące zabytki drewnianego budownictwa sakralnego, ale przede wszystkim ukazuje wielowątkowość i bogactwo kulturowego dziedzictwa Europy Środkowo-Wschodniej. Uwieńczona sukcesem praca nad wnioskiem niewątpliwie przyczyniła się także do zbliżenia społeczności polskiej i ukraińskiej, zwracając uwagę na wspólnotę kulturową obydwu narodów i ich wielowiekowe współistnienie. ●

Mariusz Czuba

Zastępca Dyrektora Narodowego Instytutu Dziedzictwa (od 2008 r.), w latach 1999–2008 Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków. Rzeczoznawca Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Specjalizuje się w zagadnieniach związanych z architekturą późnego średniowiecza oraz sakralnego budownictwa drewnianego. Autor kilkudziesięciu opracowań z dziedziny historii sztuki i szeroko pojętej ochrony dziedzictwa kulturowego.

Królewskie kopalnie soli w Wieliczce i Bochni na Liście światowego dziedzictwa UNESCO

„(…) I niełatwo będzie podziwiał, czy to słynne Carrae Arabów, w pobliżu których, jak podaje Pliniusz, wznosi się budowle z bloków solnych spojonych wodą, czy też górę Oromenos w Indiach, skąd odłupuje się bloki soli jak w kamieniołomach (co można wywnioskować z lektury pisarzy), ten, kto widział sarmacką Wieliczkę lub Bochnię. W obydwu miiejscach kopie się sól kamienną od chwili powstania tam miast ze znacznych skupisk ludności oraz dzięki dużym możliwościom pracy. Bliższe z nich nazywają Wieliczką, odległą od Krakowa około 8000 kroków, drugie - Bochnią, odległą najwyżej 30 000 kroków, wraz z zamkiem bardzo pięknym, gdzie mieszka przełożony salin, zwany w ich języku żupnikiem (…)”[1]

Joachim Wadian (1484-1551)

W dniu 23 czerwca 2013 r. Komitet Światowego Dziedzictwa UNESCO, w trakcie 37. sesji, która miała miejsce w Phnom Penh w Kambodży, zdecydował o rozszerzeniu wpisu kopalni soli w Wieliczce o kopalnię soli w Bochni i wielicki Zamek Żupny – historyczną siedzibę zarządu Żup Krakowskich, w których skład wchodziły obie kopalnie, nadając całości wspólną nazwę Królewskie Kopalnie Soli Wieliczka i Bochnia. Lista światowego dziedzictwa, tworzona w ramach Konwencji UNESCO w sprawie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego UNESCO z 1972 r. jest najlepiej rozpoznawalnym i jedynym wartościującym, międzynarodowym spisem miejsc posiadających wyjątkową wartość dla kultury i nauki oraz powszechne znaczenie z punktu widzenia zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego świata. Lista ta nie jest wykazem zamkniętym. Traktowany jako szczególna nobilitacja i wyróżnik, wpis na Listę jest aspiracją wielu miejsc. Po 35 latach na Liście światowego dziedzictwa znajduje się 981 obiektów położonych w 160 krajach: 759 kulturowych, 193 przyrodniczych i 29 o charakterze mieszanym kulturowo-przyrodniczym.

Na Liście obiekt może znaleźć się samodzielnie, w ramach dobra wieloczęściowego lub poprzez rozszerzenie istniejącego już wpisu. Jednak w każdym przypadku zabiegi o uzyskanie statusu światowego dziedzictwa są mozolne. Wnioskujący musi udowodnić, że miejsce ma „wyjątkową powszechną wartość” i wykazać, że istniejący system zarządzania tym miejscem jest na tyle sprawny, iż zapewnia trwałe zachowanie jego szczególnej wartości. Wymaga to przygotowania zarówno samego miejsca, jak i odpowiedniej dokumentacji. Całość jest zadaniem złożonym i z natury interdyscyplinarnym. Nad opracowaniem strategii i dokumentacji wniosku o rozszerzenie wpisu kopalni soli w Wieliczce pracowały dwa zespoły. Pierwszym była grupa monitorująca, tzw. komitet sterujący, który uzgadniał strategię i politykę współdziałania poszczególnych instytucji sprawujących opiekę nad miejscem. Drugim zespołem była grupa robocza – zespół autorski, którego zadaniem było wypracowanie koncep-

[1] Źródło: *Dwie najstarsze relacje łacińskie o Żupach Krakowskich z XVI w.* (tłumaczenie Anna Smaroń) [w:] „Studia i materiały do dziejów żup solnych w Polsce”, t. XI, Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka 1982, s. 117-134.

cji oraz sformułowanie i zredagowanie wniosku[2]. Dzięki takiej organizacji pracy rodząca się w dyskusji koncepcja i opracowywany dokument, miały nie tylko bezpośrednie przełożenie na finalny efekt, ale również wpłynęły na postrzeganie samego miejsca przez jego zarządców i kierunek działań konserwatorskich w obiekcie.

Żupa Krakowska – kilka danych historycznych[3]

Żupa Krakowska była największym w dawnej Rzeczypospolitej zakładem przemysłowym i jednym z największych w Europie. To historyczne przedsiębiorstwo, które działało bez większych zmian organizacyjnych przez blisko 500 lat, aż do I rozbioru Polski w 1772 r., tworzyły żupa wielicka i żupa bocheńska oraz przynależne im warzelnie wraz z całą infrastrukturą związaną z wydobyciem i przetwórstwem soli. Zyski ze sprzedaży soli stanowiły największe źródło dochodów państwa polskiego. Do dzisiaj funkcjonuje znamienne staropolskie powiedzenie: „Bez Bochni i Wieliczki nie warta Polska łojowej świczki".

Sól kamienną na terenie dzisiejszej Bochni odkryto w połowie XIII w. podczas pogłębiania studni solankowej. Przekształcenie studni solankowej w szyb górniczy wymagało umiejętności przekraczających doświadczenia miejscowych fachowców. Książę krakowsko-sandomierski Bolesław Wstydliwy (1226-1279) wykorzystał do tego celu umiejętności cystersów z Wąchocka, nadając im w 1249 r. wolności górnicze oraz stosowne przywileje. Zaowocowało to rozpoczęciem regularnej produkcji soli kamiennej w 1251 r. Następstwem uruchomienia wydobycia soli kamiennej stało się utworzenie w Bochni odrębnego książęcego przedsiębiorstwa salinarnego, zajmującego się produkcją i zbytem soli z miejscowej kopalni i warzelni. Już w 1253 r. nosiło ono nazwę żupa, a jej zwierzchnikiem był żupnik – bezpośrednio podległy księciu.

Rozpoczęcie systematycznej eksploatacji soli kamiennej złoża wielickiego na skalę przemysłową nastąpiło w latach osiemdziesiątych XIII w. Efektem tego wydarzenia – podobnie jak w Bochni – była lokacja miasta Wieliczki przez księcia Przemysła II w 1290 r. Niedługo po tym bocheńsko-wielickie kopalnie i warzelnie przekształcono w jednolite przedsiębiorstwo zwane – aż do zaboru przez Austrię w 1772 r. – żupami krakowskimi. Ich zwierzchnikiem był żupnik, zawiadujący całą gospodarką solną i rezydujący w zamku żupnym w Wieliczce, odpowiedzialny tylko przed królem jako właścicielem żup. Początkowo żupnik był administratorem żup – królewskim urzędni-

[2] W skład grupy monitorującej weszli: prof. Antoni Jodłowski, Dyrektor Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka, dr Kajetan d'Obyrn, Prezes Zarządu Kopalni Soli "Wieliczka" S.A., Krzysztof Zięba, Dyrektor Przedsiębiorstwa Państwowego Kopalnia Soli "Bochnia" oraz Dyrektor Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie (w trakcie pracy miały miejsce zmiany na stanowisku dyrektora). Grupa robocza pracowała w składzie Andrzej Siwek, Narodowy Instytut Dziedzictwa (koordynator projektu); Józef Charkot, Wojciech Gawroński, Klementyna Ochniak-Dudek i dr Józef Piotrowicz z Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka; Jarosław Chwałek i Jan Kucharz, Kopalnia Soli „Wieliczka"; Wiesław Kowalczyk i Tomasz Migdas, Kopalnia Soli „Bochnia" oraz Anna Marconi-Betka i dr Katarzyna Piotrowska z Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

[3] Część historyczną opracowano z wykorzystaniem materiału przygotowanego przez pracowników Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka w ramach dokumentacji wniosku o rozszerzenie wpisu na Listę światowego dziedzictwa kopalni soli w Wieliczce. Robocza wersja wniosku pt. "Wieliczka and Bochnia Royal Salt Mines proposed extension of the Wieliczka Salt Mine World Heritage Property, inscribed on the WH List in 1978". Materiały własne, niepublikowane.

Ołtarz boczny w Kaplicy Św. Kingi w Kopalni Soli w Bochni.
Fot.: © 2013 Katarzyna Piotrowska

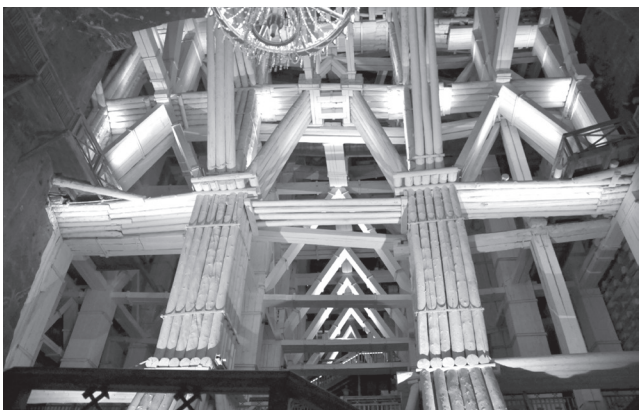

Imponująca drewniana obudowa Komory Michałowice w Kopalni Soli w Wieliczce.
Fot.: © 2013 Katarzyna Piotrowska

kiem, później zwykle ich dzierżawcą, uiszczającym władcy uzgodniony czynsz. Jego zastępcami byli dwaj podżupkowie, bezpośrednio kierujący działalnością w Wieliczce i Bochni.

Niezwykle ważną rolę w rozwoju i nadzorze technicznym podziemnej eksploatacji odgrywali góromistrzowie (bachmistrzowie). Początkowo byli oni przedsiębiorcami finansującymi zgłębianie szybów. W drugiej połowie XIV w. odstąpiono od praktyki inwestowania prywatnych kapitałów w budowę szybów i ryzyko tych przedsięwzięć wziął na siebie właściciel (król). Był to jednocześnie okres, kiedy wyrobiska pól górniczych łączyły się ze sobą i powstawała jednolita struktura podziemna kopalni. Załogę górniczą w żupach krakowskich stanowili kopacze (stolnicy), piecowi, trudniący się poszukiwaniem soli, cieśle oraz tragarze. Począwszy od XIV w. w obu żupach działały organizacje (tzw. bractwa), skupiające grupy pracowników: kopackie i tragarskie (w kopalniach) oraz warzyczów (w warzelni). Od połowy tegoż stulecia pracownicy, którzy ulegli wypadkom w kopalni, mieli zapewnioną opiekę w szpitalach górniczych funkcjonujących w Bochni (od 1357 r.) i w Wieliczce (od 1363 r.).

Pierwsza kodyfikacja kształtującej się od połowy XIII w. działalności górniczej w obu ośrodkach wydana została w 1368 r. przez króla Kazimierza Wielkiego. „Statut" ustalał między innymi po 60 stolnictw w Wieliczce i w Bochni oraz określał roczny cykl produkcji, trwający od świętego Marcina (11 listopada) do Zielonych Świąt (Zesłania Ducha Świętego) i nakładał obowiązek prowadzenia rachunkowości żupnej. Z czasem niektóre postanowienia ulegały zmianie. Władcy Polski swój nadzór właścicielski – zwłaszcza w późniejszych stuleciach, kiedy przeważała dzierżawna forma żupnictwa – sprawowali poprzez wydawanie „Ordynacji gospodarczych dla królewskich żup krakowskich". Kierowali również do obu kopalń komisje królewskie, które na miejscu dokonywały kompleksowego przeglądu gospodarki żupnej i wydawały zalecenia stosownych działań naprawczych (zachowały się protokoły z przeglądów). „Krótki, ale rzetelny opis systemu zarządzania oraz aktualnego stanu żup w Wieliczce i Bochni około Roku Pańskiego 1518", najstarsza, szczegółowa inwentaryzacja przedsiębiorstwa górniczego w Europie, dokumentuje sposób funkcjonowania obu kopalń, ukształtowany do początku XVI w. i niezmieniany w zasadniczych zrębach do wieku XVIII.

W pierwszych wiekach eksploatacji górniczej zatrudnienie i produkcja w obu kopalniach kształtowały się na podobnym poziomie. W połowie XIV w. w Wieliczce i w Bochni zatrudnionych było po ok. 200 osób, a produkcja każdego ośrodka kształtowała się na poziomie od 5 tys. do 10 tys. ton soli rocznie. Na przełomie XV i XVI stulecia wskaźniki te wynosiły odpowiednio po 500 osób i po około 15 tys. ton soli. Różnice w poziomie zatrudnienia, a zwłaszcza wielkości produkcji zaczęły się pojawiać w II połowie XVI w. Możliwości i sposoby eksploatacji soli kamiennej w Wieliczce i w Bochni uzależnione były od budowy geologicznej złóż soli oraz od naturalnych warunków ich występowania. Charakter i głębokość zalegania utworów solnych determinowały stosowanie odpowiednich metod wydobywczych, czy też rodzaj narzędzi i urządzeń. Kopalnia bocheńska zmuszona była, ze względu na uwarunkowania budowy geologicznej, prowadzić eksploatację na dużej głębokości. Zwiększało to koszty produkcji, związane głównie z transportem urobku na powierzchnię, tak że pod koniec XVI stulecia kopalnia wielicka zatrudniała około 1000 górników i wytwarzała ponad 15 tys. ton soli rocznie, natomiast w bocheńskiej dane te wynosiły odpowiednio: 600 osób i około 5 tys. ton. W następnych wiekach proporcje stanu zatrudnienia i produktywności obu ośrodków nie ulegały już istotnym zmianom.

Po zakończeniu eksploatacji, kopalnie zmieniły profil działalności na turystyczno-uzdrowiskowy. Zachowane materiały źródłowe oraz stare wyrobiska, urządzenia i obiekty górnicze służą też do celów edukacyjnych. Ze względu na walory historyczne, obie kopalnie oraz Zamek Żupny zostały objęte ochroną konserwatorską, a kopalnie uznane za pomniki historii z uwagi na swoją szczególną wartość dla kultury Polski[4].

[4] Podziemne wyrobiska obu kopalń podlegają ochronie prawnej na mocy Ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.). Podziemne wyrobiska kopalni soli w Wieliczce zostały wpisane do rejestru zabytków nieruchomych województwa małopolskiego w 1976 r. (nr rej.: A-580 z 2.04.1976), w 1994 r. kopalnia uzyskała status pomnika historii (Zarządzenie Prezydenta RP z 8 września 1994 r. w sprawie uznania za pomnik historii, Monitor Polski 1994 nr 50 poz. 424). Podziemne wyrobiska kopalni

Uzasadnienie wniosku o rozszerzenie dobra światowego dziedzictwa - strategia sukcesu

Podziemne wyrobiska kopalni soli w Wieliczce zostały wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO w 1978 r. Wpis obejmuje poziomy wyrobisk oraz pionowe szyby komunikacyjne i wentylacyjne od poziomu I do poziomu V – 218 wyrobisk komorowych i 190 zespołów wyrobisk chodnikowych i komorowych położonych na głębokości od 57 do 199 m. Wyrobiska te rozciągają się na długości od 2 200 m do 5 500 m i na szerokości od 340 do 1 450 m. Kopalnia soli w Wieliczce była pierwszym obiektem przemysłowym, który uzyskał ten wyjątkowy w skali świata status. Pomimo tak dobrego początku, dziedzictwo poprzemysłowe jest grupą ciągle stosunkowo mało reprezentowaną na Liście. Z reguły są to obiekty naziemne ujęte w przemysłowe krajobrazy kulturowe, a obiekty podziemne, w tym również naturalnie powstałe jaskinie, stanowią niewielką grupę.

Mimo to, decydując się na zgłoszenie kopalni soli w Bochni, Polska wnioskowała o rozszerzenie istniejącego wpisu kopalni soli w Wieliczce, a nie o wpis oddzielny. Wynikało to z przyjętej w 1994 r. „Globalnej strategii na rzecz reprezentatywnej, zrównoważonej i wiarygodnej Listy światowego dziedzictwa" i obecnej koncepcji Listy[5]. Oprócz dążenia do zachowania różnorodności dziedzictwa przedstawiającego „wyjątkową powszechną wartość", celem Listy jest tworzenie zbioru dóbr reprezentatywnych dla danego rodzaju, kategorii lub grupy, wybieranych na podstawie analizy porównawczej w skali regionu i świata. Oznacza to, że jeżeli dany rodzaj dziedzictwa już się na niej znajduje, drugi taki sam lub bardzo podobny obiekt ma znikome szanse na wpis. Nie oznacza to, że dane miejsce nie posiada „wyjątkowej powszechnej wartości", a jedynie to, że nie spełnia aktualnie obowiązujących warunków wpisu na Listę, określanych przez Komitet Światowego Dziedzictwa[6]. Z tego powodu uznano, że kopalnia soli w Bochni, która bez wątpienia ma „wyjątkową powszechną wartość" i zasługuje na status światowego dziedzictwa, może go uzyskać jedynie poprzez rozszerzenie wpisanej już kopalni soli w Wieliczce. Historia i jakość obu obiektów dawała ku temu mocne podstawy.

W procesie oceny wniosku o wpis kopalni soli w Wieliczce na Listę światowego dziedzictwa, złożonego przez władze Polski w 1978 r., Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków ICOMOS, organizacja doradcza oceniająca kandydatury, rekomendując wpis „Kopalń soli w Wieliczce i Bochni" uzasadniła swoje stanowisko w następujący sposób: „Krakowskie kopalnie soli są przykładem ogromnego zakładu przemysłowego, dobrze zorganizowanego administracyjnie i technicznie, którego istnienie zapewniał proces adaptacji od czasów średniowiecza. Wszystkie etapy trwającej od stuleci ewolucji procesów wydobywczych zostały bardzo dobrze udokumentowane dzięki połączeniu i zachowaniu starych wyrobisk z charakterystycznym dla nich wyposażeniem (urządzeniami i instalacjami). Kompletna kolekcja narzędzi eksponowana w kopalni stanowi sama w sobie, cenny i wartościowy materialny dowód ewolucji technik wydobywczych, obejmującej długi okres historii Europy."[7]

Pomimo że w początkowym okresie tworzenia Listy proces analizy i oceny kandydatur był znacznie mniej rozwinięty niż obecnie, to uzasadnienie przedstawione przez ICOMOS w sposób trafny oddaje istotę krakowskich żup – był to ogromny, świetnie zorganizowany zakład przemysłowy, ewoluujący na przestrzeni wieków, z zachowanymi imponującymi starymi wyrobiskami wraz z charakterystycznym dla nich wyposażeniem oraz kolekcją narzędzi. To pierwotne określenie znaczenia kopalni soli w Wieliczce z perspektywy międzynarodowej oraz współczesne wymogi wobec kandydatur stały się bazą, na której zbudowano uza-

soli w Bochni zostały wpisane do rejestru w 1981 r. (nr rej.: A-238 z 11.12.1981) i następnie w 2000 r. uznane za pomnik historii (Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 26 września 2000 r. w sprawie uznania za Pomnik Historii. Dz. U. z 2000 r., nr 93, poz. 938). Zamek Żupny w Wieliczce został objęty w całości ochroną prawną z tytułu wpisu do rejestru zabytków w 1988 r. (nr rej.: A-579 z 15.03.1988). Ustawa determinuje wynikający z niej nadzór Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w zakresie zachowania wartości historycznych i zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru.

[5] Więcej informacji patrz: http://whc.unesco.org/en/globalstrategy/

[6] Konwencja z 1972 r. jasno stwierdza, że to Komitet Światowego Dziedzictwa, składający się z 21 państw, wybieranych na kilkuletnią kadencję, posiada mandat do tworzenia i ustalania kryteriów wpisu na Listę światowego dziedzictwa (art. 11, ust. 5). Jednocześnie uznaje suwerenne prawo Państw Stron do określenia, które miejsca posiadają wyjątkową, powszechną wartość (art. 3) i zastrzega, że fakt niewpisania dobra na Listę nie oznacza, że nie posiada ono wyjątkowej, powszechnej wartości (art. 12).

[7] Tłumaczenie fragmentu formalnej oceny kandydatury na Listę światowego dziedzictwa, opracowanej przez ICOMOS w 1978 r. Protokół dostępu: http://whc.unesco.org/archive/advisory_body_evaluation/32ter.pdf [30 listopada 2013 r.].

sadnienie rozszerzenia istniejącego wpisu. W przypadku każdej kandydatury, zgłaszanej dzisiaj na Listę światowego dziedzictwa, należy dowieść jej ponadnarodowej wartości i zapewnić pomyślne zdanie testu integralności i autentyzmu[8]. Autorzy wniosku przyjęli tezę, że miejsce światowego dziedzictwa mogłoby być bardziej kompletne i lepiej spełniać warunek integralności, jeżeli zostanie rozszerzone. Argumentem było to, że nie wszystkie obszary i elementy ukazujące jego „wyjątkową powszechną wartość" oraz znaczenie znajdują się w obecnych granicach, ponieważ kopalnia soli w Wieliczce to, odwołując się do uzasadnienia stanowiska ICOMOS, tylko część „ogromnego zakładu przemysłowego" i nie wszystkie zachowane „stare wyrobiska z charakterystycznym dla nich wyposażeniem". Obie kopalnie wchodziły w skład żupy krakowskiej, jednego z największych w Europie zakładów przemysłowych, który działał przez blisko 500 lat. Natomiast odmienny charakter Wieliczki i Bochni wynikający z ukształtowania złoża solnego oraz historii jego eksploatacji dostrzegali odwiedzający kopalnie podróżnicy na przestrzeni wieków, jak przykładowo żyjący w XVI w. Joachim Wadian, szwajcarski humanista i profesor uniwersytetu wiedeńskiego, który chwalił przestronność korytarzy kopalni wielickiej i to, że na ogół idą poziomo, podczas gdy bocheńskie prowadzą w dół i wszędzie trafiają się przepastne głębie. Dodanie Zamku Żupnego stało się zwornikiem, podkreślającym spójność organizacji i funkcjonowania dawnego przedsiębiorstwa.

Podziemne wyrobiska kopalni soli w Bochni, wpisane na Listę światowego dziedzictwa, obejmują, podobnie jak w przypadku Wieliczki, wyrobiska poziome oraz pionowe szyby komunikacyjne, wentylacyjne i techniczne, w sumie osiem poziomów eksploatacyjnych położonych na głębokościach od 70 m do 261 m. Wyrobiska te rozciągają się na długości 3 600 m wzdłuż osi wschód-zachód i na szerokości maksymalnej 250 m wzdłuż osi północ-południe. W granicach miejsca światowego dziedzictwa znalazł się również Zamek Żupny, jedyny obiekt na powierzchni. W jego obecnej strukturze można wyróżnić pozostałości najstarszego założenia obronnego z XIII wieku, XIV-wieczne fragmenty zabudowy terenu wraz z murami obronnymi z basztą północno-zachodnią, pochodzący z XV wieku fragment Domu Pośród Żupy i XIX-wieczny klasycystyczny budynek wozowni z nieco późniejszą nadbudową piętra, mieszczącą biura inżynierów, odpowiedzialnych za budynki i urządzenia kopalni. Zamek wielokrotnie ulegał pożarom, wojnom i przebudowom, które w znaczący sposób wpłynęły na kształt dzisiejszej budowli.

Co dalej?

Wpis miejsca na Listę światowego dziedzictwa jest ogromnym sukcesem i jednocześnie ważnym zobowiązaniem międzynarodowym państwa, będącego sygnatariuszem Konwencji, do zachowania tego miejsca w możliwie niezmienionym stanie. Z jednej strony, uzyskanie statusu światowego dziedzictwa jest uhonorowaniem dorobku kulturowego poprzednich pokoleń, z drugiej strony ważną wskazówką na przyszłość, definiującą wartość i ukazującą najważniejsze aspekty danego miejsca. Jego przyszłość zależy w sposób bezpośredni od efektywnej ochrony i sprawnego zarządzania.

Kluczowy dla zrozumienia wyjątkowości kopalń soli w Wieliczce i w Bochni jest fakt, że mamy do czynienia z zabytkami techniki, które są obiektami podziemnymi. Przez wieki były zarządzane w celu uzyskania określonych produktów i dochodów. Obecnie, w wyniku przekształcenia zakładów przemysłowych w obiekty turystyczne i objęcia ich ochroną konserwatorską, celem zarządzania jest ich zachowanie, utrzymanie ich charakteru oraz zapewnienie bezpieczeństwa kopalniom i odwiedzającym je ludziom. Działania te odbywają się w warunkach stałego zagrożenia aktywnością górotworu[9]. Specyfika części podziemnej miejsca decyduje o tym, iż zmiana celów i metod pracy jest możliwa wyłącznie przy zachowaniu charakteru funkcjonującego zakładu górniczego,

[8] Kryteria wpisu na Listę światowego dziedzictwa zostały określone w „Wytycznych operacyjnych do realizacji Konwencji światowego dziedzictwa". Kryteriów wyboru jest 10 i podlegają one okresowej weryfikacji i aktualizacji. Oprócz uzasadnienia przynajmniej jednego z 10 kryteriów, kandydujące na Listę miejsce musi odpowiadać wymogom integralności i autentyzmu oraz posiadać sprawny system zarządzania („Wytyczne operacyjne", par. 77 i 78).

[9] Pierwotny górotwór solny w znacznej mierze uległ dezintegracji geomechanicznej. Przyczyniła się do tego długotrwała i intensywna eksploatacja, która doprowadziła do wzrostu prędkości naturalnego zaciskania starych wyrobisk (pustek po wydobyciu soli). Główne zagrożenie stwarzają wody podziemne, które przedostają się do wyrobisk przez nieszczelne obudowy czynnych lub zlikwidowanych szybów. Jest to zjawisko szkodliwe dla zachowania komór poeksploatacyjnych, funkcyjnych chodników oraz powierzchni, gdyż osłabia wytrzymałość calizn solnych, stanowiących nośny szkielet kopalni, jednocześnie zwiększając zagrożenie geodynamiczne.

działającego w strukturze zgodnej z wymogami prawa geologicznego i górniczego[10].

W pierwszej kolejności za miejsce światowego dziedzictwa odpowiadają jego właściciele i gospodarze. Podziemia obu kopalń są własnością Skarbu Państwa, a instytucjami za nie odpowiedzialnymi są odpowiednio: Kopalnia Soli "Wieliczka" S.A. i Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce oraz Kopalnia Soli "Bochnia" sp. z o.o. Zamek Żupny jest we władaniu państwowej instytucji kultury, jaką jest Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka. W przypadku kopalni soli w Wieliczce proces przekształcania zakładu przemysłowego w obiekt turystyczny rozpoczął się w 1964 r., kiedy to zakończono wydobycie soli kamiennej. Ostatecznie, w 2007 r. zakład górniczy "Wieliczka" został przekształcony w jednoosobową spółkę Skarbu Państwa, dla której organem założycielskim został Minister Skarbu Państwa. Grupa Kapitałowa Kopalnia Soli „Wieliczka" składa się z Kopalni Soli „Wieliczka" S.A. oraz dwóch spółek zależnych: Trasy Turystycznej Sp. z o.o. oraz Zakładu Mechanicznego Sp. z o.o.

Przedsiębiorstwo Państwowe Kopalnia Soli „Bochnia" działało jako zakład przemysłowy do końca lat 80-tych XX wieku. Zostało postawione w stan likwidacji decyzją ministra przemysłu z powodu wyczerpania się złoża solnego. Likwidacja zakładu górniczego prowadzona jest od tego czasu dwuetapowo. Pierwszy etap polega na zabezpieczaniu technicznym najniższych poziomów kopalni, a drugi - na dostosowywaniu zabytkowej części kopalni do prowadzenia działalności turystyczno-sanatoryjnej. W 2013 r., w wyniku komercjalizacji przedsiębiorstwa państwowego, została utworzona, podobnie jak w przypadku Wieliczki, jednoosobowa spółka Skarbu Państwa.

Kwestia bezpieczeństwa jest podstawową troską zarządów obu kopalń. Głównym źródłem finansowania utrzymania ruchu kopalni i wykonywania prac zabezpieczających pozostaje dotacja z budżetu państwa, przekazywana kopalniom przez ministra właściwego do spraw gospodarki[11]. Jednocześnie prowadzone prace muszą uwzględniać zasady ochrony konserwatorskiej zabytkowych wyrobisk, wynikające z faktu objęcia ich ochroną prawną na mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zasady te zostały wypracowane w środowisku muzealno-górniczym w latach 80-tych XX w. W 1985 r. Wydział Ochrony Zabytków Urzędu Miasta Krakowa wydał "Podstawowe zasady konserwatorskie obowiązujące przy pracach w zabytkowej kopalni soli w Wieliczce" – dokument, który określał kierunki postępowania w odniesieniu do wyrobisk zlokalizowanych w obrębie granic wpisu do rejestru zabytków. W latach 1975-87 Muzeum Żup Krakowskich przeprowadziło szczegółową inwentaryzację zabytkowych wyrobisk. W 1995 r. zostały określone te wyrobiska, które ze względu na swoje wartości zabytkowe powinny zostać zachowane[12]. Zasady ochrony konserwatorskiej zostały opracowane również dla kopalni soli w Bochni i sformułowane w 2003 r. w opracowaniu Muzeum Żup Krakowskich pt. "Wyrobiska zabytkowe Kopalni Soli Bochnia – Pomnika Historii w aspekcie konserwatorskim"[13].

Mimo wieloletniego doświadczenia, dobrych podstaw merytorycznych, profesjonalnie opracowanych materiałów bazowych, kontroli prowadzonej zarówno pod względem bezpieczeństwa, jak i jakości prac konserwatorskich, a także dobrej organizacji i efektywnego zarządzania obiema zabytkowymi kopalniami, autentyzm tych miejsc jest zaledwie satysfakcjonujący. W „Orzeczeniu wyjątkowej uniwersalnej wartości"[14], dokumencie określającym wartość miejsca światowego dziedzictwa i najważ-

[10] Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. Prawo geologiczne i górnicze (Dz. U. z 2005 r. Nr 228 poz. 1947 z późn. zm.), które określa podstawy prawne realizacji robót górniczych w podziemnych wyrobiskach obu kopalń, decyduje o tworzonych zgodnie z nim planach prac górniczych oraz determinuje nadzór Okręgowego Urzędu Górniczego w Krakowie, odpowiadającego za bezpieczeństwo pracy górniczej i zasady funkcjonowania kopalni.

[11] Ustawa z dnia 30 sierpnia 2013 r. o dotacji przeznaczonej dla niektórych podmiotów (Dz. U. 2013 poz. 1160) określa zasady udzielania dotacji budżetowej, stanowiącej zasadnicze źródło finansowania prac związanych z utrzymaniem, zabezpieczeniem i ratowaniem zabytkowych części zakładów górniczych „Wieliczka" i „Bochnia". Ustawa ta wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 2014 r. Do tego momentu kwestie finansowe dotyczące utrzymania obu zakładów górniczych regulowała Ustawa z dnia 17 lutego 2006 r. o dotacji przeznaczonej dla niektórych podmiotów (Dz. U. z 2006 r. Nr 64, poz. 446). W przypadku Kopalni Soli „Wieliczka", roczna dotacja z budżetu państwa na prace likwidacyjne i zabezpieczenie podziemnych wyrobisk osiąga poziom ok. 80 mln zł, a w przypadku Kopalni Soli „Bochnia" są to kwoty rzędu 15 mln zł rocznie.

[12] W przypadku Kopalni Soli „Wieliczka" wcześniej opracowane zasady zostały zaktualizowane i formalnie wdrożone w postaci zaleceń konserwatorskich, wydanych przez Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w 2010 r.

[13] Delegatura Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Tarnowie potwierdziła pisemnie konieczność stosowania ww. zasad.

[14] Podczas wpisywania dobra na Listę światowego dziedzictwa, Komitet Światowego Dziedzictwa przyjmuje "Orzeczenie wyjątkowej uniwersalnej wartości", które ma być w przyszłości kluczowym dokumentem, stanowiącym odniesienie dla prowadzonej ochrony i zarządzania dobrem. Mówi o tym par. 51"Wytycznych operacyjnych".

niejsze atrybuty tej wartości, Komitet Światowego Dziedzictwa stwierdza, że większość zachowanej struktury kopalni pochodzi z XVIII, XIX i XX wieku, a wiedza na temat wcześniejszych okresów pochodzi nie tyle z zachowanych dowodów materialnych, co z materiałów archiwalnych i prowadzonych na ich podstawie rekonstrukcji. Kierując się tym spostrzeżeniem, Komitet prosi o zachowanie większej ostrożności w przypadku konserwacji architektury i rekonstrukcji historycznych elementów technicznych, a także o unikanie zbyt daleko posuniętych przekształceń i branie pod uwagę ryzyka nadinterpretacji istniejących pozostałości [15]. Należy mieć nadzieję, że wspólna praca nad wnioskiem i spostrzeżenia Komitetu pomogą uchronić Królewskie Kopalnie Soli w Wieliczce i Bochni przed niekorzystnymi przekształceniami.

Wpis na Listę światowego dziedzictwa jest potwierdzeniem sprawnego zarządzania dobrem światowego dziedzictwa. W przypadku obiektów zarządzanych przez kilka podmiotów pozostaje otwarta kwestia współpracy poszczególnych instytucji w zakresie ochrony, konserwacji i promocji miejsca światowego dziedzictwa. W decyzji dotyczącej rozszerzenia wpisu, Komitet Światowego Dziedzictwa docenia efektywny sposób ochrony i skuteczność zasad zarządzania poszczególnymi obiektami, wchodzącymi w skład zespołu Królewskich Kopalń Soli Wieliczka i Bochnia, ale jednocześnie zwraca uwagę na potrzebę współpracy poszczególnych jednostek, przypominając o konieczności powołania grupy sterującej i określenia zakresu jej kompetencji[16]. Obecnie kopalnie są przede wszystkim atrakcyjnymi obiektami turystyczno-sanatoryjnymi. Kopalnię soli w Wieliczce odwiedza rocznie ponad 1 mln turystów, w tym połowa to turyści zagraniczni. Kopalnię soli w Bochni średnio rocznie odwiedza ok. 150 tys. osób, przy czym udział turystów zagranicznych jak dotąd wynosi zaledwie ok. 5 %. Ta duża dysproporcja ma źródło w historii udostępniania i możliwościach technicznych obu obiektów. Rozszerzenie wpisu na Listę światowego dziedzictwa z pewnością wpłynie na rozpoznawalność kopalń i zmiany w intensywności ruchu turystycznego w obu obiektach. Współpraca poszczególnych podmiotów jest jak najbardziej uzasadniona i powinna przede wszystkim dotyczyć wspólnej lub przynajmniej skoordynowanej strategii prezentacji i udostępniania miejsca światowego dziedzictwa.

Podsumowanie

Wpis na Listę światowego dziedzictwa to niewątpliwie wielki zaszczyt i międzynarodowa promocja miejsca, pokazująca wkład danego kraju w rozwój kulturowy, gospodarczy i społeczny regionu i świata. Jest to zarazem duża odpowiedzialność i zobowiązanie państwa, jego służb, samorządu lokalnego oraz zarządców do szczególnego dbania o światowe dziedzictwo, ze względu na jego znaczenie dla ludzkości. Prof. Andrzej Tomaszewski wspomina, że Dyrektor Centrum Światowego Dziedzictwa, zapytany o pomoc finansową udzielaną przez UNESCO miejscom światowego dziedzictwa, stwierdził: „Wpis na Listę światowego dziedzictwa nie przynosi złota, ale ojcom miasta i społeczeństwu daje do ręki złoty klucz."[17] Ten złoty klucz to klucz do skarbnicy możliwości, jakie daje międzynarodowe uznanie wartości i znaczenia miejsca. Wpis na Listę zobowiązuje do udostępniania obiektu i godnego przyjmowania odwiedzających je turystów i gości, których będzie przybywać w miarę rozgłosu, przynosząc mieszkańcom, w tym przypadku w szczególności mieszkańcom Bochni, nowe perspektywy i szanse. Należy również mieć na uwadze, że popularność może stanowić zagrożenie. Warto dołożyć wszelkich starań, by zachować miejsce bez zbędnych przekształceń i ustrzec się pokusy "przekonserwowania" i "przeinterpretowania" miejsca, które przecież zdało już egzamin w konkursie na jakość i atrakcyjność. ●

Dr Katarzyna Piotrowska

Doktor nauk technicznych w dziedzinie architektury i urbanistyki, w zakresie architektury krajobrazu; wieloletni pracownik Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków (obecnie: Narodowy Instytut Dziedzictwa), członkini Komitetu ds. Światowego Dziedzictwa Kulturowego w Polsce, autorka artykułów, opracowań i ekspertyz poświęconych ochronie zabytków i krajobrazu. Członkini ICOMOS.

[15] Decyzja Komitetu Światowego Dziedzictwa 37COM 8B.41 http://whc.unesco.org/en/decisions/5171 [30 listopada 2013 r.].
[16] Tamże.
[17] Za: A. Tomaszewski, „Ku nowej filozofii dziedzictwa", Międzynarodowe Centrum Kultury, Krakow 2013, s. 300-301.

Warsztaty dla konserwatorów w Nieświeżu

W październiku 2013 r. w Nieświeżu na Białorusi zorganizowane zostały międzynarodowe warsztaty dla specjalistów z krajów Europy Środkowo-Wschodniej, zajmujących się ochroną i konserwacją zabytków. Przedsięwzięcie było wspólną inicjatywą Polskiego Komitetu do spraw UNESCO oraz Białoruskiego Komitetu Narodowego UNESCO. W realizacji zadania wzięły udział uczelnie artystyczne: z Warszawy – Akademia Sztuk Pięknych i z Mińska – Białoruska Państwowa Akademia Sztuk oraz Międzyuczelniany Instytut Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie i Krakowie. Finansowanie zostało zapewnione ze środków Programu Udziału UNESCO (Participation Programme) oraz Fundacji Zbiorów im. Ciechanowieckich na Zamku Królewskim w Warszawie i Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W warsztatach uczestniczyło ok. 30 młodych przyszłych specjalistów konserwacji malarstwa, rzeźby i papieru z Białorusi i innych krajów regionu oraz 9 polskich wybitnych konserwatorów, zajmujących się ochroną i rewaloryzacją zabytków. Celem szkolenia było zapoznanie się z nowoczesnymi metodami prac konserwatorskich w obiektach zabytkowych, na przykładach dostępnych w Nieświeżu i regionie, w zakresie architektury, polichromii i rzeźby, konserwacji tkanin, mebli i wyrobów z drewna, szkła, ceramiki, przedmiotów z metalu, renowacji zabytków rzemiosła artystycznego, malarstwa olejnego oraz ochrony i konserwacji krajobrazu i zespołów parkowych. Program szkolenia obejmował wykłady, warsztaty i wyjazdy studyjne, szczególnie koncentrując się na wdrażaniu zasad konserwatorskich, wynikających ze stosowania w praktyce Konwencji UNESCO z 1972 roku w sprawie ochrony dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. Sprzyjało temu celowo wybrane miejsce, jakim było Narodowe Muzeum "Rezerwat Historyczno-Kulturalny Nieśwież" oraz Zespół Zamkowo-Parkowy rodu Radziwiłłów w Nieświeżu, wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO.

W przeddzień warsztatów, będąc jeszcze w Mińsku, polscy eksperci uczestniczyli w miłej uroczystości podpisania przez rektorów polskiej i białoruskiej uczelni artystycznych porozumienia o współpracy naukowej i artystycznej. Na uroczystości byli obecni sekretarze generalni obu komitetów narodowych, które wspólnie patronowały całemu przedsięwzięciu. Rektor Białoruskiej Państwowej Akademii Sztuk w Mińsku oprowadził gości z Polski po bardzo interesującej wystawie, prezentującej osiągnięcia studentów różnych wydziałów uczelni.

Wysokim kunsztem odznaczały się prace z dziedziny malarstwa, rzeźby, grafiki i nowych mediów, dając obraz możliwości współpracy między białoruską i polską akademią sztuki.

Warsztaty w Nieświeżu zainaugurował wykład profesora Uniwersytetu Warszawskiego, Tadeusza Bernatowicza, na temat sztuki XII – XVII w. na ziemiach współczesnej Białorusi. Do najwartościowszych zjawisk, przyczyniających się do rozwoju artystycznego, należała działalność Mikołaja Radziwiłła „Sierotki", który w końcu XVI wieku ufundował zamek, kościół i miasto, inicjując europejski wzór artystyczno-cywilizacyjny na tym terenie. Znaczenie tego zespołu zostało usankcjonowane wpisem na Listę światowego dziedzictwa. Prezentacja tradycji artystycznych Wielkiego Księstwa Litewskiego i ich związków z Europą Zachodnią była istotnym wprowadzeniem do problematyki konserwatorskiej, będącej zasadniczym tematem tegorocznych warsztatów. Profesorowie warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych: Helena Hryszko, Janusz Smaza, Janusz Mróz przedstawili zagadnienia konserwacji tekstyliów, zabytków z materiałów mineralnych i metalu. Warsztaty obejmowały zagadnienia dotyczące diagnostyki stanu zachowania, przyczyn i zakresu zniszczeń, metod określania zagrożeń. Zajęcia dotyczyły też omówienia wytycznych do prac konserwatorskich, z uwzględnieniem funkcji obiektu, programu tych prac, dziennika prac i dokumentacji konserwatorskiej. Agnieszka Pawlak i dr Ewa Świecka przeprowadziły zajęcia z zakresu malarstwa sztalugowego oraz malarstwa ściennego. Przedstawiono m.in. zagadnienia związane z opieką nad kolekcją zabytków przechowywanych w muzeum oraz z konserwacją prewencyjną. Profesor Jan Marczak przedstawił różne możliwości zastosowania technik laserowych w konserwacji, w tym w czyszczeniu powierzchni obiektów zabytkowych i usuwaniu wtórnych nawarstwień. Spośród innych nowoczesnych technik konserwatorskich, zaprezentowano m.in. możliwości stosowania nanotechnologii czy wykorzystania nowoczesnych instrumentów przenośnych, takich jak mikroskopy cyfrowe współpracujące z komputerem i rzutnikiem. Ekspert w dziedzinie konserwacji papieru, Dariusz Subocz, obok przedstawienia zagadnień związanych z technologią papiernictwa, dezynfekcji obiektów papierowych i sposobów ich przechowywania, zainteresował uczestników warsztatów metodami zabezpieczeń zbiorów w przypadku powodzi i pożarów.

Wszystkie zajęcia kończyły się ożywioną dyskusją oraz serią pytań i odpowiedzi, dając zarówno słuchaczom, jak i prowadzącym satysfakcję z dobrze przeprowadzonych spotkań i zapowiadając potrzebę kontynuacji naszej wspólnej inicjatywy. Już teraz można powiedzieć, że ubiegłoroczne warsztaty w Nieświeżu dały początek cyklowi spotkań, organizowanych wspólnie ze stroną białoruską, służących wymianie doświadczeń polskich specjalistów z konserwatorami z Europy Środkowo-Wschodniej oraz stwarzających możliwość wymiany studentów polskiej i białoruskiej uczelni artystycznej. •

S R

Zespół architektoniczny, rezydencjonalny i kulturalny rodu Radziwiłłów w Nieświeżu, wpisany na Listę światowego dziedzictwa w 2005 roku. Fot.: © 2013 Tadeusz Bernatowicz

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

Memory of the World

Anamnesis – odpominanie

„Herodot z Halikarnasu przedstawia tu wyniki swych badań, żeby ani dzieje ludzkie z biegiem czasu nie zatarły się w pamięci, ani wielkie i podziwu godne dzieła, jakich bądź Hellenowie, bądź barbarzyńcy dokonali, nie przebrzmiały bez echa (…)"

Herodot[1]

Bez kamienia z Rosetty, na którym ten sam tekst zapisany został w trzech starożytnych językach, nie odczytalibyśmy hieroglifów egipskich i symbol zarania cywilizacji, jakim są piramidy, pozostałby martwy jako pomnik imponującej, ale wzniesionej w nieznanych okolicznościach budowli. Cesarstwo Państwa Środka zapewne nigdy nie zbudowałoby swej oryginalnej cywilizacji, gdyby nie wczesny wynalazek pisma. Jemu kultura chińska zawdzięcza ukształtowanie się języka, w którym porozumiewać mogli się przedstawiciele kilku różnorodnych kultur o odrębnych tradycjach, zamieszkujący ogromny obszar Państwa Środka. Przykłady znaczenia dokumentów dla rozwoju kultur i wielkich cywilizacji można by mnożyć, ale nawet tak hermetyczny i niedostępny dla niewtajemniczonych sposób porozumiewania się, jak pismo runiczne wczesnośredniowiecznych społeczeństw skandynawskich, jest dobrym przykładem na to, jak ogromne znaczenie dla zbudowania własnej tożsamości mają znaki i umiejętność ich utrwalenia. Dopiero jednak w ostatniej dekadzie XX w., 20 lat po uchwaleniu Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, w roku 1992 powołany został do życia Program Pamięć Świata (Memory of the World Programme), trafnie określający nazwą cel, jakim jest ochrona tej części dziedzictwa, w której zawarta

[1] Herodot, „Dzieje" (ks. I), przekł. S. Hammer. Warszawa 1954, s. 21.

jest pamięć świata, a więc wiedza o tym, skąd się człowiek wywodzi, jak się kulturowo różni, jaka jest wspólna historia kultury i cywilizacji ludzkości.

W 2013 r. wśród 55 nowych wpisów na międzynarodową Listę Programu Pamięć Świata, znalazły się kolejne dwie polskie kolekcje. Pierwsza z nich to „Zbiory Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu: Biblioteka Polska i Muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu", gromadzone od lat 30. XIX w. Zostały one wpisane jako świadectwo przedstawiające rolę Polski i unikalny wkład jej emigrantów w XIX w., w szczególności zaś rolę Towarzystwa Historycznego i Literackiego jako ośrodka intelektualnego, znaczącego dla ruchów wyzwoleńczych XIX w. i intelektualnego życia Paryża. Dla Polaków przede wszystkim stanowią one świadectwo działania instytucji emigracyjnej, jedynej w swoim rodzaju, z uwagi na jej wpływ na zachowanie tożsamości narodowej i zdolność odzyskania przez Polskę niepodległości po 123 latach od rozbiorów. O wyjątkowości zbiorów Towarzystwa świadczy również fakt ich kontynuacji w warunkach emigracyjnych, aż do dnia dzisiejszego.

Kolejnym polskim wpisem, już dwunastym, na światowej liście, stały się „Traktaty pokojowe" (ahdnames), zawarte od drugiej połowy XV do końca XVIII w. między Królestwem Polskim i Cesarstwem Tureckim, przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych (AGAD) w Warszawie, jako część zespołu „Archiwum Koronne Warszawskie". Zostały wpisane jako kolekcja o wyjątkowym znaczeniu dla historii późnego średniowiecza i wczesnej nowożytności. Polsko-tureckie traktaty pokojowe są przykładem wzajemnej tolerancji i uznania wspólnych wartości w stosunkach międzynarodowych przez państwa różniące się diametralnie kulturowo i religijnie. Pierwsze z nich zostały zawarte po okresie krwawych kampanii wojennych w XV w., które przyniosły obu stronom zarówno klęski, jak i zwycięstwa. Okresem wyjątkowym było panowanie sułtana Sulejmana Wspaniałego oraz królów Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta. Dokumentem szczególnej wagi jest „pokój wieczysty", zawarty w 1533 roku, który można postrzegać jako utrwalenie ważnego momentu w kształtowaniu się nowożytnej i nowoczesnej polityki międzynarodowej, mającej na celu zapewnienie trwałego pokoju w stosunkach między państwami, pomimo dzielących je różnic religijnych. Unikatowym dokumentem tego okresu jest też korespondencja Roksolany, żony sułtana Sulejmana, z królem Zygmuntem Augustem, po śmierci Zygmunta Starego, dająca świadectwo niekonwencjonalnych relacji pomiędzy dworami monarszymi Polski i Turcji.

Kolejne powiększenie Listy Pamięci Świata w 2013 r., tym razem o 55 pozycji, skłania do refleksji nad jej znaczeniem i nad tym, w jakiej mierze odpowiada ona założeniom, które stały u podstaw decyzji o międzynarodowej współpracy w zakresie ochrony dziedzictwa dokumentacyjnego.

Celem Programu Pamięć Świata są działania na rzecz zachowania i udostępniania dziedzictwa dokumentacyjnego. Podobnie jak Lista światowego dziedzictwa, tworzona w konsekwencji proklamowania

Konwencji z 1972 r., w odniesieniu do zabytków materialnych, także Lista Pamięci Świata miała przede wszystkim zwrócić uwagę na istnienie i znaczenie dokumentów często zagrożonych lub niewłaściwie chronionych. Minęło właśnie 20 lat od momentu zdefiniowania, jaką rolę Lista powinna pełnić i czego dotyczyć. Właśnie w Polsce, w Pułtusku, na Pierwszym Spotkaniu Międzynarodowego Komitetu Doradczego Programu Pamięć Świata w 1993 roku, przyjęto definicję dziedzictwa dokumentacyjnego. Obejmuje ono różne typy świadectw: dokumenty i zespoły archiwalne, rękopisy przechowywane w bibliotekach i muzeach, druki o szczególnej wartości dokumentacyjnej, inskrypcje, dokumenty audiowizualne, zarówno na nośniku analogowym, jak i cyfrowym.

W 2013 r. Komitet Doradczy Programu Pamięć Świata zarekomendował aż 55 wniosków na międzynarodową Listę, powiększając ją o prawie jedną czwartą. Taka liczba pozwala już zauważyć pewne tendencje, dotyczące rodzajów wpisywanych dokumentów i kolekcji. Wśród wpisów można wyraźnie dostrzec kilka rodzajów. Liczne są kolekcje i dokumenty o ogromnym znaczeniu dla tożsamości społeczeństw oraz dokumenty, mające istotne znaczenie formacyjne dla państw powstałych w okresie nowożytnym. Takie znaczenie dla Egiptu mają rękopisy „Mamluk Qur'an Collection" z lat 1250-1517, gdy państwo Mameluków stanowiło centrum polityczne islamu, a dla dziedzictwa rosyjskiego „Latopis Ławrientiewski" z 1377 r. Podobną wagę mają dla innych państw: archiwum opisów i ilustracji podróży panującego przez 47 lat cesarza Brazylii, Pedro II (1840-1913); „Kanjur" – zbiór 1600 tekstów buddyjskich z Indii i Tybetu, spisanych tuszem sporządzonym z pereł oraz szlachetnych kruszców i kamieni; powstały w północnej Italii, wspaniale ilustrowany renesansowy rękopis żydowski z XV w. „Rothschild Miscellany" – klejnot dziedzictwa kulturowego państwa Izrael, a także listy diaspory chińskiej z XIX i XX w. Dokumenty tego rodzaju, będące nośnikami najważniejszych wartości dla różnych kręgów kulturowych i regionów świata, mają jednocześnie znaczenie uniwersalne, zaświadczają bowiem o prawie społeczeństw do samostanowienia i do wyrażania swojej odrębności.

Wśród najnowszych wpisów, wyrazistą grupę stanowią dokumenty związane z formułowaniem i obroną praw człowieka. Znajduje się wśród nich „Archiwum Eleanor Roosevelt", żony prezydenta USA, na które składają się pisma, wypowiedzi, materiały audiowizualne z lat 1945-1954, pozostałe po osobie, której wieloletnie starania doprowadziły do przyjęcia przez ONZ w 1948 roku Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka.

Na międzynarodowej Liście Pamięci Świata znalazł się zbiór czeskich i słowackich czasopism podziemnych z okresu walki z reżimem komunistycznym 1948-1989, a także „Archiwa CODESA" („Convention for a Democratic South Africa") – negocjacji, prowadzonych w Republice Południowej Afryki w latach 1991 – 1992, zakończonych zniesieniem apartheidu i przyznaniem pełnych praw politycznych rodzimej ludności afrykańskiej. Z tą grupą dokumentów koresponduje wspomniany

wpis polski, a mianowicie „Biblioteka Polska w Paryżu", pełniąca na obczyźnie rolę Biblioteki Narodowej w okresie wymazania Rzeczpospolitej z mapy Europy.

Na liście znalazła się też grupa dokumentów, stanowiących świadectwo zdarzeń i prądów intelektualnych, których wpływ na historię świata nie jest postrzegany jako jednoznacznie pozytywny. Można do nich zaliczyć rękopisy „Manifestu Komunistycznego" i I tomu „Kapitału" Karola Marksa, zgłoszone do wpisu wspólnie przez Holandię i Niemcy.

Wpisane na Listę Pamięci Świata średniowieczne dokumenty to często niezwykle ważne teksty, rzec można „inicjacyjne" dla regulacji prawnych, które współcześnie doczekały się właściwej interpretacji i rozwinięcia. Lista stworzyła możliwość ekspozycji takich właśnie dokumentów, znajdujących się w archiwach nie tylko europejskich, ale także na innych kontynentach. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują dwa wpisy. Są to hiszpańskie „Dekrety z Leónu" z 1188 r. i „Złota Bulla" cesarza Karola IV, zgłoszona przez Austrię i Niemcy. Pierwszy wpis to grupa dokumentów, które zawierają najstarsze znane zapisane informacje o funkcjonowaniu systemu parlamentarnego w Europie. Opisują oryginalny model rządów i administracji w strukturze średniowiecznych hiszpańskich instytucji, w których sformalizowana obecność przedstawicieli miast na wyższych szczeblach decyzyjnych, wraz z królem, hierarchami kościoła i arystokracją, pojawia się po raz pierwszy poprzez wybory do Rady Królewskiej (Curia Regia). Drugi to akt ustanawiający reguły wybierania władcy największego wówczas imperium europejskiego – Świętego Cesarstwa Rzymskiego przez elektorów państw wchodzących w jego skład. Ustabilizowały one system polityczny na kilka stuleci. Jeśli uznać negocjacje i traktaty pokojowe za formy prawne rozwiązywania konfliktów międzynarodowych w XX w., zastępujące konflikty militarne, to niewątpliwie ich wczesnonowożytnym prekursorem mogłyby być traktaty pokojowe między Polską i Turcją, zawierane od połowy XV do końca XVIII wieku.

Kolejną grupę średniowiecznych i wczesnonowożytnych dokumentów, wpisanych na Listę Pamięci Świata, stanowią dzienniki wielkich żeglarzy i dowódców ekspedycji morskich. Miały one ogromne znaczenie dla poszerzenia oglądu świata przez ówczesnych mieszkańców Dalekiego Wschodu i Europy i wpłynęły na rozwój zarówno kontaktów między cywilizacjami, jak i handlu, stanowiącego istotny czynnik rozwoju gospodarczego. Są to dzienniki japońskiego admirała Fujiwara no Michinagi z drugiej połowy XI w., dziennik wojenny koreańskiego admirała Yi Sun-siu z końca XVI w. i opis pierwszej podróży Vasco da Gamy do Indii w latach 1497-1499.

Uwagę zwracają także wpisy archiwów dokumentujących wielkich twórców i wynalazców. Na Liście znalazła się więc architektoniczna spuścizna Oscara Niemeyera, twórcy miasta „przyszłości" – Brasilii, a także spuścizna festiwalu muzyki jazzowej w Montreux w Szwajcarii, będącego faktycznym i symbolicznym miejscem intro-

Strona z rękopisu Mikołaja Kopernika „De revolutionibus", przedstawiająca układ słoneczny. Fot: © Biblioteka Jagiellońska w Krakowie. Zdjęcie publikujemy dzięki uprzejmości właściciela praw autorskich.

dukcji jazzu w Europie. Wpis obejmuje 5000 godzin nagrań z lat 1967 – 2011 w wykonaniu najwybitniejszych przedstawicieli tego nurtu muzyki, łącznie z muzyczną biblioteką audiowizualną, rejestrującą chronologię stylistycznych wpływów. Po rękopisach Chopina, Bethovena i Schönberga, światowa Lista wzbogaciła się o spuściznę kolejnego kompozytora, wywodzącego się z prastarej kultury, mianowicie Arama Chaczaturiana z Armenii, a także o XII-wieczny poemat „Rycerz w tygrysiej skórze" poety gruzińskiego, Szoty Rustaweliego, który wywarł podobnie znaczący wpływ na kształtowanie kultury swojego narodu, jak wielcy poeci Romantyzmu na rozwój kultury polskiej. Jednocześnie poemat ilustruje przenikanie się kultur Gruzji, Chin, Indii, Persji i Europy. Spośród wpisów dokumentujących ważne odkrycia naukowe, wymienić warto prace noblistów Johna Jamesa Richarda Macleoda i Fredericka Bantinga z Kanady, którzy w 1923 r. wynaleźli insulinę.

W kontekście tych wpisów, warto przyjrzeć się niektórym polskim dotychczasowym pozycjom na Liście Pamięci Świata. Niewątpliwie pierwsze miejsce zajmuje tu rękopis „De revolutionibus" Mikołaja Kopernika, spełniający znaczną, w porównaniu z innymi wpisami, liczbę kryteriów, m. in. unikatowości, uniwersalności, czasu i wartości społecznej. Do kategorii dokumentów, które według dzisiejszych kryteriów uznalibyśmy za wpisujące się w tematykę praw człowieka, zalicza się „Akt Konfederacji Generalnej Warszawskiej z 1573 r.", najwcześniejszy europejski akt prawny ustanawiający zasadę tolerancji religijnej jako element ustroju państwa. Podobne znaczenie, podkreślające wszakże niezgodę na łamanie tych praw, mają wpisy „Tablic 21 Postulatów Gdańskich" z Sierpnia'80, a poniekąd także „Archiwum Ringelbluma" – podziemnego archiwum getta warszawskiego. Z kolei „Archiwum Biura Odbudowy Stolicy (BOS)", dokumentuje ogromny wysiłek odbudowy po wojnie Starego Miasta w Warszawie, wpisanego na Listę światowego dziedzictwa UNESCO, jako przykład wyjątkowo pieczołowitej, niemal doskonałej odbudowy zabytków zniszczonych wskutek barbarzyńskich działań II wojny światowej. W krąg problematyki wolności, pokoju i rozwiązywania konfliktów na drodze rezygnacji z działań militarnych, wpisują się Archiwum Instytutu Literackiego w Paryżu, wprowadzone na Listę w 2009 r., a także zbiory Biblioteki Polskiej, wpisane w 2013 roku.

Na liście nowych pozycji w 2013 r. znalazł się także niezwykły dokument, mający szczególny, symboliczny związek z ideą dzieła Mikołaja Kopernika, a mianowicie „Dysk z Nebry", zgłoszony przez Niemcy. Reprezentuje on niezwykle rzadko występującą na Liście Pamięci Świata kategorię zapisu myśli człowieka nie w formie pisma, lecz znaku – symbolu. Jest to dysk z brązu, o średnicy 31 cm, wykonany 1600 lat przed n.e. Za pomocą złotej intarsji przedstawiono na nim słońce lub księżyc w pełni, nów księżyca i gwiazdy. Dysk stanowi materialny dokument obserwacji astronomicznych, zapewne znaczących dla wyobrażeń związanych z kultem przyrody. Został znaleziony w Saksonii-Anhalt, w Nebrze koło Mittelbergu, przez poszuki-

Dysk z Nebry.
Fot.: © Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Sachsen-Anhalt, Juraj Lipták.
Zdjęcie publikujemy dzięki uprzejmości właściciela praw autorskich.

waczy skarbów i dzięki operatywności służby konserwatorskiej, trafił do kolekcji muzealnej. Można luźno dywagować, że reprezentuje on takie rozumienie natury i zjawisk przyrodniczych, które stało się impulsem do wznoszenia konstrukcji megalitycznych w Anglii i Francji. Najsłynniejsza z nich, Stonehenge, znajduje się na Liście światowego dziedzictwa UNESCO. Odkrycia Mikołaja Kopernika dokonane zostały przy wykorzystaniu wieloletnich obserwacji, zapisywanych przez jego poprzedników na Uniwersytecie Jagiellońskim. Znalezisko z Nebry jest jednym z najwcześniejszych świadectw tego rodzaju obserwacji, dokonywanych i udokumentowanych przez człowieka.

Lista Pamięci Świata, na której liczba pozycji osiągnęła 300, jest rezultatem identyfikacji najważniejszych kolekcji i dokumentów spośród dziedzictwa dokumentacyjnego ludzkości, spełniających kryteria, które wskazują na międzynarodowy wpływ w dziejach świata ich samych lub dokumentowanych przez nie wydarzeń i osiągnięć. Jednak archiwa na całym świecie gromadzą wielokrotnie więcej ważnych, cennych i wymagających ochrony zbiorów dokumentów niż zdolna jest pomieścić Lista, która stanowi jedynie znaczącą, ale liczebnie niewielką reprezentację. Jej celem jest uwidocznienie atrakcyjności tego rodzaju świadectw i dostarczenie argumentów dla konieczności ochrony pozostałych. W większości nie są one powszechnie znane, często nie mogą być w ogóle udostępnione publicznie w oryginale, w takiej mierze jak np. pomniki z Listy światowego dziedzictwa UNESCO, toteż zaledwie niewielka ich część staje się atrakcjami turystycznymi. Dlatego kluczowym zadaniem Programu Pamięć Świata powinna być ich promocja, upowszechnianie informacji o tych dokumentach i ich niezwykłych walorach jako świadectw przeszłości narodów i kultur, przywracanie pamięci o nich. Jest to działanie przeciw amnezji, zapominaniu o sprawach najżywotniejszych dla tożsamości współczesnych społeczeństw. Takie działania możemy nazwać sztuką o d p o m i n a n i a . Jest to kolejny wymiar Programu Pamięć Świata, widoczny w każdym kraju, w którym zyskuje on właściwą rangę społeczną. „W sztuce odpominania (od grec. anamnesis) powinniśmy się ćwiczyć każdego dnia, albowiem ratowanie historycznych świadectw jest jednym z naszych najważniejszych obowiązków jako twórców i członków wspólnoty społecznej." – napisał Jacek Ślusarczyk, kierownik artystyczny Międzynarodowego Festiwalu Historycznego we Wrocławiu, w listopadzie 2013 r. •

Dr Marek Konopka

Archeolog, dokumentalista, autor 450 publikacji z zakresu archeologii, ochrony, dokumentacji i zarządzania zabytkami. W latach 1981–1995 wicedyrektor, następnie dyrektor Ośrodka Dokumentacji Zabytków w Warszawie (obecnie Narodowy Instytut Dziedzictwa). Wiceprezes Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS.

kraKow
CITY OF LITERATURE
UNESCO

Kraków Miastem Literatury UNESCO

Po trzech latach starań, w październiku 2013 roku, Kraków uzyskał tytuł Miasta Literatury UNESCO. Tym samym dołączył do grona sześciu miast kreatywnych na świecie, noszących ten prestiżowy tytuł, obok Edynburga, Melbourne, Iowa City, Dublina, Reykjaviku i Norwich.

Aby zostać Miastem Literatury UNESCO, kandydujący ośrodek musi spełnić szereg warunków, dotyczących jakości i różnorodności inicjatyw wydawniczych i literackich. Miasto powinno przedstawić wizję twórczego rozwoju, obejmującego różne formy twórczej aktywności, od literatury, sztuk audiowizualnych, filmu, gier wideo, ekspozycji interaktywnych po turystykę kulturalną. Zgłoszenie wymaga opracowania spójnej miejskiej strategii i stworzenia ambitnego programu rozwoju, zaprezentowanie bogactwa przedsięwzięć związanych z książką i czytelnictwem, tworzących wizerunek literacki miasta.

Przygotowanie wniosku Krakowa koordynowane było przez Krakowskie Biuro Festiwalowe i obejmowało szerokie konsultacje społeczne i międzynarodowe, a założenia w nim sformułowane stały się długofalowym programem, którego realizacja jest jednym z priorytetów polityki kulturalnej miasta. Aplikacja Krakowa, poparta przez Prezydenta miasta i Polski Komitet do spraw UNESCO, rozpatrywana była przez zewnętrzny zespół ekspertów, przygotowujący rekomendację dla Dyrektor Generalnej UNESCO, która ostatecznie podjęła decyzję o nadaniu Krakowowi tego tytułu.

Starania Krakowa uzyskały także wsparcie krajowej i międzynarodowej społeczności pisarzy, wydawców i tłumaczy, w tym między innymi Wisławy Szymborskiej, Adama Zagajewskiego, Dereka Walcotta, Herty Müller, Mario Vargasa Llosy, Amosa Oza czy Pascala Quignarda.

Kraków miastem literatury UNESCO. Fot.: © Tomasz Wiech dla Krakowskiego Biura Festiwalowego

Ważnym etapem starań Krakowa o uzyskanie tytułu Miasta Literatury UNESCO była konferencja pt. „Kreatywne Miasta i Regiony", zorganizowana w październiku 2012 roku, z udziałem miast kreatywnych UNESCO w dziedzinie literatury i miast aplikujących do tego tytułu. Atutem Krakowa są prężnie działające instytucje, związane z książką i czytelnictwem, bogactwo festiwali i przedsięwzięć literackich o randze wydarzeń międzynarodowych, skupiających twórców różnych pokoleń, spośród których warto wymienić Festiwal Literacki im. Czesława Miłosza, Festiwal im. Josepha Conrada czy Targi Książki. Od 2011 r. Kraków należy do Międzynarodowej Sieci Miast Pisarzy Uchodźców (ICORN) i wraz z Komisją ds. Więzionych Pisarzy PEN International zorganizował konferencję poświęconą wolności słowa, co stanowiło dodatkową wartość, przemawiającą za powodzeniem krakowskiej aplikacji.

Tytuł Miasta Literatury UNESCO to przede wszystkim wyróżnienie prestiżowe. Jest wyrazem docenienia przez opinię międzynarodową starań, potencjału i literackich tradycji miasta. Przynależność do sieci umożliwia współpracę w międzynarodowej grupie miast, realizujących projekty związane z literaturą, oparte na kreatywności i innowacyjności.

Sieć miast kreatywnych UNESCO (Creative Cities Network) została utworzona w 2004 r., aby promować rozwój ekonomiczny, społeczny i kulturalny miast. Zrzesza obecnie 41 miast, które dzielą się doświadczeniami oraz najlepszymi praktykami w dziedzinie rozwoju kulturalnego, promując jednocześnie własną gospodarkę i przemysły kultury i tworząc w ten sposób nowe szanse rozwoju miast. UNESCO wyróżnia miasta kreatywne w siedmiu dziedzinach: muzyki (Sewilla, Bolonia, Glasgow, Gandawa, Bogota, Brazzaville), literatury (Edynburg, Melbourne, Iowa City, Dublin, Reykjavik, Norwich, Kraków), filmu (Bradford, Sydney), rzemiosła artystycznego i sztuki ludowej (Santa Fe, Asuan, Kanazawa, Icheon, Hangzhou, Fabriano, Paducah), wzornictwa (Buenos Aires, Kobe, Montreal, Nagoja, Seul, Shenzhen, Shanghai, Berlin, Saint-Etienne, Graz, Beijing), mediów (Lyon, Enghien-les-Bains, Sapporo) i gastronomii (Popayán, Chengdu, Östersund, Zahlé, Jeonju). ●

J M

Kraków miastem literatury UNESCO. Fot.: © Tomasz Wiech dla Krakowskiego Biura Festiwalowego

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Diversity of
Cultural Expressions

Konwencja UNESCO z 2005 roku narzędziem polityki kulturalnej

„Let's put culture on agenda now!" – czytamy w uchwalonej w czerwcu 2013 roku Deklaracji z Hangzhou, zwanej tak od nazwy chińskiego miasta, gdzie odbywał się międzynarodowy kongres kultury pn. „A Key to Sustainable Development". Kongres starał się odpowiedzieć na pytania stawiane od kilku ostatnich lat, a które coraz bardziej domagają się odpowiedzi. Czy jakiekolwiek nowoczesne państwo stać dziś na to, by kultura mogła zajmować w jego polityce miejsce marginalne? Czy można planować rozwój społeczno-gospodarczy bez czerpania z zasobów, jakimi są dobra kultury? Konwencje UNESCO i inne dokumenty międzynarodowe, w tym zwłaszcza Unii Europejskiej, wyraźnie wskazują na istotny udział szeroko rozumianej kultury w kształtowaniu polityki rozwojowej. Zwłaszcza, że UE stoi przed zadaniem tworzenia harmonijnie rozwijającego się społeczeństwa wiedzy, którego naturalny kontekst to współistnienie wielu kultur i religii. Rola tożsamości, zakorzenienia staje się tym istotniejsza, im bardziej wzrasta konieczność kształtowania postaw otwartości i akceptacji wszelkiej odmienności. Podkreśla się zatem wagę identyfikacji z otoczeniem lokalnym, jako najbardziej własnym, najlepiej rozpoznawalnym, stanowiącym najbliższe otoczenie, łączące w sobie elementy zarówno dziedzictwa materialnego, jak i niematerialnego oraz środowiska przyrodniczego. Czy możliwe jest wychowanie prospołeczne, propaństwowe bez świadomości tej przynależności wspólnotowej, opartej na wymienionych elementach, które tworzą zintegrowane środowisko wzrastania każdego człowieka? Współczesna cywilizacja globalna, aby dynamicznie rozwijać się, paradoksalnie potrzebuje różnorodności jak życiodajnych soków. Opierając się na Powszechnej deklaracji praw człowieka oraz innych powszechnie uznawanych

aktach prawnych ONZ, stwierdza się w preambule do Konwencji UNESCO w sprawie ochrony różnorodności form wyrazu kulturowego z 2005 roku, że „kultura przybiera rozmaite formy w czasie i przestrzeni oraz że różnorodność ta przejawia się w niepowtarzalności i mnogości tożsamości, a także w formach wyrazu kulturowego narodów i społeczeństw tworzących ludzkość”[1], a dalej uznaje się „znaczenie tradycyjnej wiedzy, a zwłaszcza systemów wiedzy ludów autochtonicznych, jako źródła bogactwa niematerialnego i materialnego oraz jej pozytywnego wkładu w trwały i zrównoważony rozwój, a także konieczność zapewnienia jej odpowiedniej ochrony i promocji”[2]. Następnie wskazuje się na znaczenie kultury dla spójności społecznej, rozwojową rolę interakcji między kulturami, opartej na wolności myśli, wypowiedzi i informacji oraz różnorodności środków przekazu, znaczenie różnorodności językowej, znaczenie żywotności kultur, w tym mniejszości i ludów autochtonicznych, która „przejawia się w ich wolności tworzenia, rozpowszechniania i dystrybucji własnych, tradycyjnych form wyrazu kulturowego oraz wolności korzystania z dostępu do nich w taki sposób, by było to korzystne dla ich rozwoju”[3].

Uchwalenie Konwencji w 2005 roku było konsekwencją procesu międzynarodowych działań, opartych na analizach intelektualistów z całego świata na rzecz określenia roli szeroko rozumianej kultury we współczesnym świecie. W kluczowym artykule 13 tego dokumentu pisze się, że „Strony dołożą wszelkich starań w celu włączenia kultury do polityki rozwojowej na wszystkich szczeblach”[4].

Polska ratyfikowała Konwencję w 2007 roku i mimo że od tamtego czasu minęło siedem lat, wymaga ona ciągle jeszcze intensywnego upowszechnienia i mobilizowania zainteresowanych środowisk. Ma ona szczególne znaczenie dla rozwoju zwłaszcza sektora audiowizualnego i przemysłów kultury oraz krajowej polityki kulturalnej.

Warto przyjrzeć się kierunkom polityki kulturalnej, określonym w procesie wdrażania Konwencji z 2005 roku, która w zasadniczym stopniu tej polityce jest poświęcona. Istotną rolę w tym procesie odgrywają przyjęte w 2009 roku Dyrektywy wykonawcze ze znaczącym podtytułem „Środki promowania i ochrony różnorodności form wyrazu kulturowego”, które przyczyniają się do uściślenia i rozumienia pojęć użytych w Konwencji. Do podstawowych filarów idei promowania różnorodności form wyrazu kulturowego należy udział kultury w rozwoju, a tym samym udział polityki kulturalnej w kształtowaniu i realizowaniu polityki rozwojowej na poziomie krajowym i lokalnym. Trzeba jednak przyznać, że podobnie jak w wypadku innych Konwencji UNESCO, implementacja Konwencji w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego jest procesem długotrwałym i napotykającym jeszcze na niezrozumienie zasad Konwencji, ujętych w art.2[5] w przypadku wielu rządów i środowisk, tym bardziej, że proces ten wymaga często przełamywania stereotypów, dotyczących promocji kultury narodowej, przy jednoczesnej akceptacji i promocji różnorodności kulturowej, zdefiniowanej w art.4[6].

Cennych wskazówek dotyczących rozumienia Konwencji, obszaru jej stosowania i potrzeby podjęcia skutecznych działań wdrożeniowych, dostarcza przegląd Raportów Okresowych, które w 2013 roku po raz pierwszy zostały przedstawione przez Państwa od czasu wejścia w życie tego aktu UNESCO. Na szczególną uwagę zasługuje analiza wdrażania zapisów Konwencji, dotyczących polityki kulturalnej (art.5)[7], zintegrowanej z całościową polityką państwa i służącej umacnianiu współpracy międzynarodowej. Zgodnie z art.6-8[8], do obszarów, w których realizuje się polityka ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, w ramach odpowiednich regulacji prawnych, przyjętych przez poszczególne państwa, należy: tworzenie, wytwarzanie, rozpowszechnianie, dystrybucja dóbr kultury i usług kulturalnych i korzystanie z nich, rozwój przemysłów kultury, swobodna wymiana i przepływ idei i form wyrazu kulturowego; pobudzanie kreatywności i przedsiębiorczości, co wiąże się ściśle ze wspieraniem artystów; poszanowanie dla własności intelektualnej i praw autorskich; promowanie różnorodności mediów; wyrównywanie szans w udziale i dostępie do kultury dla kobiet, mniejszości i różnych grup społecznych, w tym ludności autochtonicznej, dostęp do różnych form wyrazu kulturowego, pochodzących z innych krajów. Zgodnie z art.7 Konwencji[9], w tworzeniu, wytwarzaniu, rozpowszechnianiu i korzystaniu z różnorodności form wyrazu kulturowego istotnym zadaniem jest dbałość o udział różnych grup społecznych.

Udział kultury w polityce rozwojowej jest niezbędnym elementem w planowaniu strategii i realizacji trwałego i zrównoważonego rozwoju. Przy tworzeniu i realizacji polityki rozwojowej, której motorem jest kultura, niezbędny jest udział społeczeństwa obywatelskiego, o czym traktuje art.11[10]. Zapewnienie kulturze udziału w budowaniu tożsamości, zarówno narodowej, jak i na poziomie lokalnym, przy jednoczesnym wychowywaniu w duchu tolerancji i akceptacji dla inności kulturowej, wymaga wprowadzania przez państwo, zgodnie z art.10[11] odpowiednich programów edukacyjnych i szkoleniowych dla nauczycieli, w zakresie zawodów twórczych, co dotyczy zarówno formalnego szkolnictwa artystycznego, jak i systemów kształcenia w obszarze przemysłów kultury oraz tworzenia warunków dla wymiany, w tym także w dziedzinie kinematografii.

Przy analizie polityk i ich narzędzi w kontekście tworzenia warunków dla wytwarzania i dystrybucji dóbr kultury i usług w ramach przemysłów kultury, eksperci UNESCO, oceniający Raporty Okresowe, wyodrębnili następujące zagadnienia: bezpośrednie dotacje do produkcji rodzimych wytworów kultury, wsparcie dla innowacyjności i funkcjonowania infrastruktury produkcyjnej oraz poszczególnych jednostek, takich jak spółki lub inne sieci przemysłu kulturalnego, warsztaty szkoleniowe podnoszące kompetencje w zakresie produkcji i indywidulnej przedsiębiorczości, systemy podatkowe ułatwiające reinwestycję w obszarze narodowej wytwórczości/produkcji kulturalnej, systemy współpracy międzynarodowej. Istotne miejsce w analizie polityk kulturalnych, realizowanych przez poszczególne Strony Konwencji, zajmuje

publiczny dostęp do życia kulturalnego oraz poziom społecznych kompetencji medialnych i kulturalnych, możliwość udziału mniejszości, społeczności lokalnych, młodzieży i kobiet, osób starszych oraz działania na rzecz obniżenia barier cenowych, takie jak redukcja wysokości VAT-u (przykład UE i państw członkowskich). Oceniano też poziom uczestnictwa w wymianie międzynarodowej, podkreślając znaczenie mobilności artystów i profesjonalnych działaczy kultury, szczególnie w regionach Południa oraz zrównoważony przepływ dóbr kultury i usług. Międzyrządowy Komitet istotną rolę przypisuje realizacji art.21 Konwencji[12], który dotyczy współpracy w ramach organizacji międzynarodowych i regionalnych. Szczególnie interesujący jest prowadzony dialog na poziomie ministrów w UE i Partnerstwa Euromed oraz Partnerstwa Wschodniego, a także Grupy Wyszehradzkiej. W przypadku umów handlowych, dotyczących praktyk preferencyjnych w przemyśle, na poziomie bilateralnym, regionalnym i multilateralnym, mających na celu ułatwienie dostępu dla wschodzących rynków, warto wymienić przykład Unii Europejskiej i „Protocol on Cultural Cooperation" („Protokół w sprawie Współpracy Kulturalnej"), dotyczący współpracy z Republiką Korei, promujący zasady Konwencji z 2005 roku i jej implementację w kontekście bilateralnych negocjacji handlowych. Przewiduje on wyłączenie usług audiowizualnych z regionalnych lub bilateralnych negocjacji handlowych i uzgodnienia w tym zakresie w ramach odrębnych umów (np. Umowa Stowarzyszeniowa UE – Ameryka Środkowa, podobnie jak ma to miejsce przy negocjacjach handlowych UE – USA).

Unia Europejska, dostrzegając wielką rolę Konwencji z 2005 roku w kształtowaniu polityki rozwojowej w duchu kreatywności i różnorodności, ratyfikowała ją jako regionalna organizacja gospodarcza, obok 126 państw będących obecnie Stronami Konwencji.

Zagadnieniem zajmującym ważne miejsce w implementacji Konwencji z 2005 roku jest udział przemysłów kultury w zrównoważonym rozwoju, w szczególności przyczyniających się do rozwoju gospodarczego i osiągania warunków godnego życia. Należy zwrócić uwagę na kilka narzędzi, użytych przez rządy niektórych państw dla wsparcia rozwoju przedsiębiorczości w tym zakresie, takich jak: pomoc marketingowa i promocyjna; pomoc przy starcie i w pierwszej fazie rozwoju mikro, małych i średnich przedsiębiorstw w sektorze kultury; pomoc w realizacji projektów artystycznych; inicjatywy mające na celu wzmocnienie bazy kapitału ludzkiego dla przemysłów kultury. W tym kontekście wymieniono m.in. przykład polskiego „Narodowego Planu Rozwoju na lata 2007 – 2013" i dokument „Polska 2030", w którym podkreśla się wysoką rangę kultury w zrównoważonym rozwoju.

Wspieranie kreatywności jest podstawowym warunkiem rozwoju i tworzenia zasadniczych wartości w sztuce i kulturze, a w realizacji tego celu podstawowe znaczenie ma edukacja artystyczna w szkołach oraz edukacja dorosłych i edukacja społeczna, zarówno formalna jak i nieformalna w ośrodkach kultury na poziomie krajowym, jak i lokalnym, w różnych ośrodkach organizacji pozarządowych i religijnych, sieciach bibliotek i innych instytucjach społecz-

nych, ze szczególnym uwzględnieniem małych miast. Przy ocenie programów edukacyjnych i tych kształcących nauczycieli w zakresie zawodów twórczych, odniesiono się zarówno do formalnego szkolnictwa artystycznego, jak i systemów kształcenia w obszarze przemysłów kultury. Rozpatrywano polityki i ich narzędzia w kontekście tworzenia warunków dla wytwarzania i dystrybucji dóbr i usług w ramach przemysłów kultury. Często powtarzały się następujące przykłady: bezpośrednie dotacje do produkcji rodzimych wytworów kultury; wsparcie dla innowacyjności i funkcjonowania infrastruktury produkcyjnej oraz poszczególnych jednostek, takich jak spółki lub inne sieci przemysłu kulturalnego; warsztaty szkoleniowe, podnoszące kompetencje w zakresie produkcji i indywidualnej przedsiębiorczości; systemy podatkowe, ułatwiające reinwestowanie w obszarze narodowej produkcji kulturalnej.

Bardzo ważnym zagadnieniem, dostrzeżonym przez ekspertów analizujących raporty okresowe, był udział społeczeństwa obywatelskiego w procesie implementacji Konwencji. Istniejące organizacje międzynarodowe, takie jak zrzeszone w Międzynarodowej Federacji Koalicji dla Różnorodności Kulturowej IFCCD, a przede wszystkim w Europejskiej – Międzynarodowej Koalicji dla Różnorodności Kulturowej powinny stać się miejscem przynależności polskich organizacji pozarządowych, których cel działalności byłby zbieżny z celami Konwencji z 2005 roku. W Polsce od 2009 roku działa ruch Obywatele Kultury, którego celem, jak stwierdzili eksperci wymieniający funkcjonowanie tej organizacji, obok dobrych praktyk z innych państw, jest zapewnienie powszechnego i równego dostępu do życia kulturalnego, uwzględniając rosnący dostęp do kultury w małych miastach i wzrost świadomości obywatelskiej. Wysoko oceniono efektywność ruchu w angażowaniu Rządu w sprawy kultury poprzez m.in. podpisanie przez premiera „Paktu dla Kultury" w 2011 roku.

W ocenie raportów okresowych zwracano uwagę na zagadnienie budowania świadomości istotnej roli kultury w gospodarczych procesach rozwojowych i jej wpływu na wzrost PKB. Podkreślano zasadność opracowania odpowiednich wskaźników, umożliwiających oszacowanie rzeczywistego wpływu polityki kulturalnej, prowadzonej na różnych szczeblach, na rozwój i właściwą alokację funduszy publicznych, zgodnie z celami sektora kultury. Analizowano powiązanie kultury i handlu w negocjacjach międzynarodowych, problemy z dostępem do rynku, brak koordynacji międzysektorowej w podejmowaniu decyzji na szczeblu rządowym i fragmentację kompetencji w sektorze publicznym, niewystarczające partnerstwo publiczno-prywatne; upowszechnienie założeń Konwencji z wykorzystaniem mediów, zwłaszcza w celu dotarcia do różnych organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Zwrócono uwagę na istotną rolę w tym procesie Komitetów Narodowych do spraw UNESCO.

Konwencja z 2005 roku, zgodnie z art. 12 i 14[13] **kładzie szczególny** nacisk na międzynarodową współpracę kulturalną i wymianę dóbr kultury, widząc wielką potrzebę tworzenia warunków do dialogu

i współdziałania na rzecz rozwoju ekonomicznego i ograniczenia ubóstwa, w oparciu m.in. o rozwój lokalnych przemysłów kultury, związanych z lokalnym dziedzictwem niematerialnym, i ich dostęp do rynku światowego oraz międzynarodowej sieci dystrybucji, wspieranie pracy twórczej i ułatwianie mobilności artystów i działaczy kultury, przede wszystkim w krajach rozwijających się. W ramach współpracy między krajami rozwiniętymi i krajami rozwijającymi się, m.in. w dziedzinie przemysłu audiowizualnego, muzyki i kinematografii czy sztuk performatywnych, dużą rolę wspomagającą mogą odegrać środki pomocowe. W tym celu utworzono Międzynarodowy Fundusz na rzecz Różnorodności Kulturowej. Powstał z dobrowolnych składek państw członkowskich. W 2013 roku przeznaczono 1 288 805 USD na finansowanie projektów (do 100 tys. USD) w krajach rozwijających się.

Analiza projektów, na które przyznano środki, a także przyjęte zasady ich przyznawania, wyraźnie wskazują na preferowane przez Komitet zagadnienia, do których należą m.in.: działania wykorzystujące kulturę jako motor rozwoju, udział przemysłu audiowizualnego w gospodarce, rozwój mikroprzemysłu audiowizualnego, wspieranie kreatywności i przemysłów kultury na poziomie lokalnym, szkolenia w zakresie zarządzania i marketingu, wspieranie przedsiębiorczości dla kobiet ze społeczności lokalnych, tworzenie możliwości powstawania lokalnych przedsiębiorstw. Głównym celem Funduszu jest finansowe wsparcie dla projektów prowadzących do zmian strukturalnych, poprzez opracowywanie i wprowadzanie polityk i strategii, mających bezpośredni wpływ na tworzenie, produkcję, dystrybucję i dostęp do różnorodności form wyrazu kulturowego oraz wzmocnienie infrastruktury instytucjonalnej, niezbędnych dla rozwoju przemysłów kultury, zarówno na poziomie lokalnym, jak i regionalnym. Zasady tworzenia Funduszu i finansowania projektów ze zgromadzonych w nim środków określają w dużym stopniu aktualną politykę Międzyrządowego Komitetu ds. ochrony i promocji różnorodności form wyrazu kulturowego, zgodnie z duchem Konwencji z 2005 roku. Konwencja ta nie przewiduje tworzenia odpowiednich list, jak to ma miejsce w wypadku Konwencji z 2003 roku[14] i Listy światowego dziedzictwa, powstającej zgodnie z Konwencją z 1972[15], ale polityka Funduszu, podobnie jak dyrektywy dotyczące ochrony obiektów i elementów wpisanych na międzynarodowe listy, kształtuje zasady ochrony, promocji i rozwoju dziedzictwa kulturowego, tworzonego dziś i w przeszłości. Głównym celem Funduszu jest finansowe wspieranie projektów prowadzących do zmian strukturalnych, poprzez wprowadzanie i opracowywanie polityk i strategii, mających bezpośredni wpływ na tworzenie, wytwarzanie, dystrybucję i dostęp do różnorodnych form wyrazu kulturowego, w tym dóbr kultury, usług i działalności kulturalnej, a także poprzez wzmocnienie infrastruktury instytucjonalnej, niezbędnej dla rozwoju przemysłów kultury, zarówno na poziomie lokalnym, jak i regionalnym.

Jak stwierdzono w dokumentach przyjętych w 2013 roku na 4. sesji Konferencji Stron Konwencji z 2005 r., od chwili jej proklamowania ma ona coraz większy udział w dostarczaniu odpowiedzi na wyzwania

nowego Millenium. Promuje zintegrowane podejście do polityki kulturalnej, biorąc pod uwagę zróżnicowany system wartości i uwzględnia takie struktury zarządzania kulturą, które włączają zarówno instytucje rządowe, jak i pozarządowe. Wymaga to tworzenia warunków dla zaspokojenia potrzeb, zarówno indywidualnych, jak i grup społecznych, mniejszości i społeczności lokalnych oraz działań na rzecz pokonywania barier, wynikających z różnic kulturowych. Realizacja wizji rozwoju, w którym kultura pełni istotną rolę napędzającą gospodarkę narodową i przyczynia się do spójności społecznej, co w efekcie wpływa na poprawę jakości życia, wymaga współpracy różnych resortów i instytucji. Wiąże się to z koniecznością opracowywania nowych form współpracy bilateralnej i multilateralnej, mającej na celu wspieranie przemysłów kultury i kreatywnych dla ułatwienia ich udziału w światowym obiegu dóbr i usług kultury. Na poziom międzynarodowej wymiany kulturalnej mają istotny wpływ ułatwienia, sprzyjające mobilności artystów i twórców. To oni w rezultacie stanowią podstawowe ogniwo w całym procesie tworzenia i obiegu dóbr kultury. Szacunek dla indywidualności twórczej, zarówno poszczególnych osób, jak i grup społecznych, jest podstawową zasadą, przyświecającą powstaniu Konwencji z 2005 roku. Stąd wynika termin „różnorodność", który stał się motywem przewodnim dla całości działań politycznych w sferze kultury, w większości przedstawionych raportów. Wśród najczęściej wymienianych polityk i środków ich realizacji, dotyczących wspierania kreatywności, znalazły się: bezpośrednie wsparcie finansowe artystów, legislacja dotycząca statusu artystów, system wspierania rozwoju i pomocy dla młodych artystów i artystek, ułatwienia w mobilności artystów i tworzeniu dla nich miejsc pracy i pobytu oraz zapewnienie lepszej egzekucji praw autorskich. Nowym wyzwaniem staje się udostępnienie i dystrybucja dóbr kultury w postaci cyfrowej. Szczególnie trudnym do rozwiązania wydaje się problem powszechnej dostępności takich dóbr w Internecie, przy jednoczesnym respektowaniu praw autorskich, stanowiących dla twórców podstawę do uzyskiwania środków do życia i dalszej twórczości.

Pełna implementacja Konwencji z 2005 roku wymaga podejmowania stałego wysiłku w szukaniu odpowiedzi na pojawiające się nowe wyzwania, związane m.in. z rozwojem nowych technologii komunikacyjnych, ale najistotniejsze przesłanie tego dokumentu staje się coraz bardziej aktualne: we współczesnym świecie nie ma rozwoju bez kreatywności, rodzącej się w dialogu i poszanowaniu różnorodności kultur. ●

Prof. Sławomir Ratajski

[1] Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, Dz.U. z 2007 r., nr 215, poz. 1585, preambuła.

[2] tamże

[3] tamże

[4] Artykuł 13 – Włączenie kultury do trwałego i zrównoważonego rozwoju
Strony dołożą starań w celu włączenia kultury do polityki rozwojowej na wszystkich szczeblach, dążąc do stworzenia warunków sprzyjających trwałemu i zrównoważonemu rozwojowi oraz, w ramach tych działań, popierania aspektów związanych z ochroną i promowaniem różnorodności form wyrazu kulturowego

[5] Artykuł 2 – Zasady przewodnie
1. Zasada poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności
Różnorodność kulturowa może być chroniona i promowana jedynie wtedy, gdy zagwarantowane są prawa człowieka i podstawowe wolności, takie jak wolność wypowiedzi, informacji i komunikowania, a także gdy jednostka ma możliwość wyboru form wyrazu kulturowego. Nikt nie może powoływać się na postanowienia niniejszej konwencji w celu naruszenia praw człowieka i podstawowych wolności, określonych w Powszechnej deklaracji praw człowieka lub zagwarantowanych prawem międzynarodowym ani w celu ograniczania ich zakresu.
2. Zasada suwerenności
Państwa, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych i z zasadami prawa międzynarodowego, mają suwerenne prawo do wprowadzania środków i polityk, mających na celu ochronę i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego na swoim terytorium.
3. Zasada równej godności i poszanowania wszystkich kultur
Ochrona i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego zakładają uznanie równej godności i poszanowanie wszystkich kultur, w tym kultur osób należących do mniejszości i kultur ludów autochtonicznych.
4. Zasada solidarności i współpracy międzynarodowej
Międzynarodowa współpraca i solidarność powinny mieć na celu umożliwianie wszystkim krajom, a zwłaszcza krajom rozwijającym się, tworzenia i umacniania własnych środków wyrazu kulturowego na szczeblu lokalnym, krajowym i międzynarodowym, w tym przemysłów kultury, bez względu na to, czy przemysły te dopiero powstają, czy już istnieją.
5. Zasada komplementarności ekonomicznych i kulturowych aspektów rozwoju
Z uwagi na fakt, że kultura jest jedną z głównych sił napędowych rozwoju, kulturowe aspekty rozwoju są równie istotne jak jego aspekty ekonomiczne, a jednostki i narody mają podstawowe prawo do uczestniczenia w kulturze i korzystania z niej.
6. Zasada trwałego i zrównoważonego rozwoju
Różnorodność kulturowa jest wielkim bogactwem jednostek i społeczeństw. Ochrona, promowanie i zachowanie różnorodności kulturowej są podstawowym warunkiem trwałego i zrównoważonego rozwoju dla dobra obecnych i przyszłych pokoleń.
7. Zasada sprawiedliwego dostępu
Sprawiedliwy dostęp do szerokiej i zróżnicowanej gamy form wyrazu kulturowego, pochodzących z całego świata oraz dostęp kultur do środków wyrazu i upowszechniania, stanowią istotne czynniki wspierające różnorodność kulturową i pogłębiające wzajemne zrozumienie.
8. Zasada otwartości i równowagi
Gdy Państwa wprowadzają środki mające na celu wspieranie różnorodności form wyrazu kulturowego, winny dbać o promowanie, w sposób właściwy, otwartości na inne kultury na świecie i zapewnić, by te środki były zgodne z celami niniejszej konwencji.

[6] Artykuł 4 – Definicje
Dla celów niniejszej konwencji przyjmuje się następujące definicje:
1. Różnorodność kulturowa
„Różnorodność kulturowa" odnosi się do wielości form, poprzez które kultury grup i społeczeństw znajdują swój wyraz. Wspomniane sposoby wyrażania kultury przekazywane są w obrębie grup i społeczeństw, a także pomiędzy nimi.
Różnorodność kulturowa przejawia się nie tylko w zróżnicowanych formach, poprzez które wyraża się, wzbogaca i jest przekazywane, dzięki rozmaitości form wyrazu kulturowego, dziedzictwo kulturowe ludzkości, ale także w różnych postaciach twórczości artystycznej, wytwarzania, rozpowszechniania, dystrybucji form wyrazu kulturowego i korzystania z nich, niezależnie od stosowanych środków i technik.
2. Treść kulturowa
„Treść kulturowa" odnosi się do znaczenia symbolicznego, do wymiaru artystycznego oraz do wartości kulturowych, które wywodzą się z tożsamości kulturowych lub je wyrażają.
3. Formy wyrazu kulturowego
„Formy wyrazu kulturowego" oznaczają formy, które są efektem twórczości jednostek, grup i społeczeństw i które zawierają treść kulturową.
4. Działalność, dobra i usługi kulturalne
„Działalność, dobra i usługi kulturalne" oznaczają działalność, dobra i usługi, które – rozpatrywane z punktu widzenia ich właściwości, wykorzystania bądź celowości, niezależnie od wartości handlowej, jaką mogą mieć – przedstawiają lub przekazują formy wyrazu kulturowego.
Działalność kulturalna może być celem samym w sobie lub też może przyczyniać się do wytwarzania dóbr i usług kulturalnych.
5. Przemysły kultury
„Przemysły kultury" oznaczają przemysły wytwarzające i rozpowszechniające dobra lub usługi kulturalne, zgodnie z definicją określoną wyżej w ustępie 4.
6. Polityki kulturalne i związane z nimi środki
„Polityki kulturalne i związane z nimi środki" oznaczają polityki i środki dotyczące kultury, wprowadzane na szczeblu lokalnym, krajowym, regionalnym lub międzynarodowym, bez względu na to, czy są one ukierunkowane na kulturę jako taką, czy też mają wywierać bezpośredni wpływ na formy wyrazu kulturowego jednostek, grup lub społeczeństw, w tym na tworzenie, wytwarzanie, rozpowszechnianie i dystrybucję działalności, dóbr i usług kulturalnych oraz na dostęp do nich.
7. Ochrona
„Ochrona" oznacza wprowadzenie środków, mających na celu zachowanie, chronienie i pogłębianie różnorodności form wyrazu kulturowego.
„Chronić" oznacza wprowadzać wspomniane środki.
8. Międzykulturowość
„Międzykulturowość" odnosi się do występowania różnych kultur i do równoważnych interakcji między nimi, a także do możliwości tworzenia wspólnych form wyrazu kulturowego na drodze dialogu i wzajemnego poszanowania.

[7] Artykuł 5 – Zasada ogólna dotycząca praw i obowiązków
1. Strony potwierdzają z całą mocą, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, zasadami prawa międzynarodowego i uznawanymi powszechnie aktami dotyczącymi praw człowieka, swoje suwerenne prawo do tworzenia i wdrażania polityki kulturalnej oraz do wprowadzania środków mających na celu ochronę i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego, a także do umacniania współpracy międzynarodowej dla osiągnięcia celów niniejszej konwencji.
2. Gdy strona wdraża polityki i wprowadza środki mające na celu ochronę i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego na swoim terytorium, polityka i środki stosowane przez tę stronę muszą być spójne z postanowieniami niniejszej konwencji.

[8] Artykuł 6 – Prawa stron na szczeblu krajowym
Artykuł 7 – Środki mające na celu promowanie form wyrazu kulturowego
Artykuł 8 – Środki mające na celu ochronę form wyrazu kulturowego

[9] Artykuł 7 – Środki mające na celu promowanie form wyrazu kulturowego
1. Strony dołożą starań, by stworzyć na swoim terytorium warunki zachęcające jednostki i grupy społeczne do:
(a) tworzenia, wytwarzania, rozpowszechniania i dystrybucji własnych form wyrazu kulturowego oraz do korzystania z dostępu do nich, z należytym uwzględnieniem szczególnych uwarunkowań i potrzeb kobiet, jak też różnych grup społecznych, w tym osób należących do mniejszości i ludów autochtonicznych;
(b) dostępu do różnorodnych form wyrazu kulturowego pochodzących zarówno z ich terytorium, jak z innych krajów świata.
2. Strony dołożą również starań, by uznano istotny wkład artystów i innych osób zaangażowanych w proces twórczy, wspólnot kulturowych i organizacji wspierających ich w pracy, jak również ich kluczową rolę we wzbogacaniu różnorodności form wyrazu kulturowego.

[10] Artykuł 11 – Udział społeczeństwa obywatelskiego
Strony uznają, że społeczeństwo obywatelskie pełni podstawową rolę w zakresie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego. Strony będą zachęcać społeczeństwo obywatelskie do aktywnego udziału w ich wysiłkach zmierzających do osiągnięcia celów niniejszej konwencji.

[11] Artykuł 10 – Edukacja i uwrażliwianie opinii publicznej
Strony będą:
a) ułatwiać i szerzyć zrozumienie dla wagi ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, zwłaszcza za pomocą programów edukacyjnych oraz poprzez uwrażliwianie, w większym stopniu, opinii publicznej;
b) współpracować z innymi stronami oraz z organizacjami międzynarodowymi i regionalnymi dla osiągnięcia celu określonego w niniejszym artykule;
c) dokładać starań, by sprzyjać twórczości i zwiększać potencjał produkcyjny poprzez tworzenie programów edukacyjnych i szkoleniowych oraz wymianę w dziedzinie przemysłów kultury. Środki te powinny być wprowadzone w taki sposób, by nie wywierały negatywnego wpływu na tradycyjne formy produkcji.

[12] Artykuł 21 – Konsultacje i współpraca międzynarodowa
Strony podejmują się promować cele i zasady niniejszej konwencji na innych forach międzynarodowych.
W tym celu oraz stosownie do potrzeb strony będą konsultować się wzajemnie, mając na uwadze wspomniane cele i zasady.

[13] Artykuł 12 – Rozwijanie współpracy międzynarodowej
Strony dołożą starań by umacniać współpracę dwustronną, regionalną i międzynarodową w celu stworzenia warunków sprzyjających promowaniu różnorodności form wyrazu kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji wymienionych w art. 8 i 17, przede wszystkim na rzecz:
(a) ułatwiania dialogu między stronami w zakresie polityki kulturalnej;
(b) zwiększenia potencjału sektora publicznego w publicznych instytucjach kulturalnych w zakresie strategii i zarządzania dzięki zawodowej i międzynarodowej wymianie kulturalnej oraz dzięki dzieleniu się najlepszymi praktykami;
(c) umacniania partnerstwa w ramach społeczeństwa obywatelskiego, organizacji pozarządowych i sektora prywatnego w celu popierania i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego;
(d) promowania wykorzystywania nowych technologii i zachęcania do partnerskiej współpracy w celu pełniejszego dzielenia się informacjami i lepszego wzajemnego zrozumienia w dziedzinie kultury, a także popierania różnorodności form wyrazu kulturowego;
(e) zachęcania do zawierania umów o koprodukcji i współrozpowszechnianiu.
Artykuł 14 – Współpraca na rzecz rozwoju
Strony będą się starały wspierać współpracę na rzecz trwałego i zrównoważonego rozwoju i ograniczenia ubóstwa, zwłaszcza w odniesieniu do szczególnych potrzeb krajów rozwijających się, w celu popierania tworzenia się dynamicznego sektora kultury, między innymi za pomocą następujących środków:
a) umacnianie przemysłów kultury krajów rozwijających się poprzez:
(i) tworzenie i zwiększanie zdolności produkcji i dystrybucji w dziedzinie kultury w krajach rozwijających się;
(ii) ułatwianie szerszego dostępu działań, dóbr i usług kulturalnych krajów rozwijających się do rynku światowego i do międzynarodowych sieci dystrybucji;
(iii) umożliwianie powstawania zdolnych do funkcjonowania lokalnych i regionalnych rynków;
(iv) wprowadzanie, za każdym razem, gdy będzie to możliwe, właściwych środków w krajach rozwiniętych w celu ułatwienia dostępu działalności kulturalnej oraz dóbr i usług kulturalnych krajów rozwijających się do terytorium krajów rozwiniętych;
(v) wspieranie pracy twórczej i ułatwianie, w miarę możliwości, mobilności artystów z krajów rozwijających się;
(vi) zachęcanie do właściwej współpracy między krajami rozwiniętymi oraz krajami rozwijającymi się, między innymi w dziedzinie muzyki i kinematografii;
b) zwiększanie potencjału poprzez wymianę informacji, doświadczeń i wiedzy specjalistycznej, a także szkolenie zasobów ludzkich w krajach rozwijających się, zarówno w sektorze publicznym, jak prywatnym, zwłaszcza w zakresie strategii i zarządzania, tworzenia i wdrażania polityk, promowania i dystrybucji form wyrazu kulturowego, rozwoju średnich, małych i mikro-przedsiębiorstw, stosowania technologii, a także rozwoju i transferu umiejętności;
c) transfer technologii poprzez wprowadzenie odpowiedniego systemu motywacyjnego dla transferu technologii i umiejętności zawodowych, zwłaszcza w dziedzinie przemysłów kultury i przedsięwzięć kulturalnych;
d) pomoc finansowa poprzez:
(i) utworzenie Międzynarodowego Funduszu na rzecz Różnorodności Kulturowej, zgodnie z postanowieniami art. 18;
(ii) przyznawanie pomocy publicznej na rzecz rozwoju, w zależności od potrzeb, w tym pomocy technicznej w celu pobudzania i wspierania twórczości;
(iii) inne formy pomocy finansowej, np. pożyczki o niskim oprocentowaniu, subwencje i inne mechanizmy finansowania.

[14] Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Dz.U. z 2010 r., nr 225, poz. 1462.

[15] Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, Dz.U. z 1976 r., nr 32, poz. 190.

Warsztaty edukacji międzykulturowej dla nauczycieli

W 2013 roku, podobnie jak w latach poprzednich, rozwijaliśmy projekt edukacji międzykulturowej „W kręgu kultury islamu", zapoczątkowany przez Polski Komitet ds. UNESCO w 2005 roku i nieprzerwanie rozwijany od tamtej pory. W ubiegłym roku zorganizowane zostały dwa kolejne regionalne warsztaty edukacji międzykulturowej dla nauczycieli wszystkich poziomów szkół (podstawowych, gimnazjalnych i licealnych), tym razem dla regionów: warmińsko-mazurskiego i lubelskiego. Dwudniowe zajęcia (dzień wykładowy i dzień warsztatowy) odbyły się 12–13 kwietnia 2013 r. w salach Warmińsko-Mazurskiego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli w Olsztynie, gdzie zgromadziły 42 uczestników i w Lubelskim Samorządowym Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Lublinie, 18–19 października 2013 r., gdzie w zajęciach uczestniczyło 93 nauczycieli.

Od rozpoczęcia tego etapu projektu w 2010 r. zorganizowaliśmy już siedem regionalnych warsztatów, w sumie dla ponad 500 nauczycieli. Poprzednie odbyły się: w listopadzie 2010 r. w Białymstoku dla regionu podlaskiego, w kwietniu 2011 r. dla regionu lubuskiego, w październiku 2011 r. dla regionu śląskiego, w marcu 2012 dla podkarpackiego, w listopadzie 2012 dla zachodniopomorskiego.

Na zajęcia składają się: dzień wykładowy i dzień warsztatów praktycznych, poświęconych kulturze

Zajęcia podczas regionalnych warsztatów edukacji międzykulturowej dla nauczycieli w Olsztynie (kwiecień 2013) i Lublinie (październik 2013). Fot.: © 2013 Ilona Morżoł

islamu oraz problemom wielokulturowości w rzeczywistości szkolnej. Podczas realizacji projektu Polski Komitet ds. UNESCO na stałe współpracuje z profesorami i młodszą kadrą naukową Wydziału Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego, Wydziału Psychologii Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Szkoły Głównej Handlowej.

Realizacja regionalnych warsztatów dla nauczycieli – zarówno tegorocznych, jak i w poprzednich latach – możliwa była dzięki wsparciu finansowemu Ministerstwa Edukacji Narodowej. W roku 2014 planowana jest organizacja kolejnych dwóch warsztatów: dla regionów dolnośląskiego i kujawsko-pomorskiego.

W poprzednich latach na projekt „W kręgu kultury islamu" złożyło się: 27 warsztatów dla polskich Szkół Stowarzyszonych UNESCO z udziałem ponad 900 uczniów (2005 – 2008), dwudniowe warsztaty dla polskich nauczycieli Szkół Stowarzyszonych (Warszawa, 2008), dwudniowe warsztaty dla nauczycieli z krajów regionu Morza Bałtyckiego oraz Ukrainy i Białorusi (2009), publikacja materiałów dydaktycznych „W kręgu kultury islamu" (2007) oraz ich poszerzonej wersji angielskojęzycznej „In the World of Islam" (2009). ●

I M

Libijscy dziennikarze z wizytą studyjną w Polsce

Polski Komitet ds. UNESCO zorganizował, we współpracy z Ministerstwem Spraw Zagranicznych oraz Stowarzyszeniem Wolnego Słowa, wizytę studyjną grupy sześciu dziennikarzy z Libii, zaangażowanych w procesy transformacji społeczno-politycznych, które rozpoczęły się po obaleniu reżimu Muammara Kaddafiego. Celem wizyty było zapoznanie się ze współczesnym polskim rynkiem mediów, poznanie roli i mechanizmów funkcjonowania prasy, radia i telewizji w systemie demokratycznym oraz poznanie polskich doświadczeń okresu transformacyjnego końca lat 90. XX wieku. Dziennikarze libijscy przebywali w Polsce od 27 listopada do 8 grudnia 2013 r.

Realizacja projektu stała się możliwa dzięki wsparciu uzyskanemu z UNESCO w Paryżu, w ramach Programu Udziału (Participation Programme), a także dzięki pomocy polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, które sfinansowało podróż. Przybyli dziennikarze prasowi i telewizyjni z Trypolisu i Benghazi: Ahmad Muftah Saad (dziennikarz gazety Al Wata), Abdel Aziz Said Saleh Al. Kazani (dzien-

Dziennikarze libijscy podczas wizyty w Białymstoku oraz w Operze Narodowej w Warszawie. Fot.: © 2013 Ilona Morżoł

nikarz gazety Fezzan), Maher Salem Mouemen Bou Bakir (spiker kanału „Międzynarodowa Libia"), Najwa Ohaiba (spikerka kanału Al. Nabaa), Khaled Said (spiker kanału Al. Nabaa), Mohamad Fathi Abdulgader (spiker oficjalnej telewizji libijskiej).

Wizyta studyjna dziennikarzy z Libii podzielona była na dwa etapy: 9-dniowy pobyt w Warszawie oraz 3-dniowy pobyt w województwie podlaskim – najbardziej wielokulturowym regionie Polski. W Warszawie goście realizowali program spotkań i rozmów w stołecznych redakcjach prasowych, radiowych i telewizyjnych, a także w instytucjach rządowych i w organizacjach pozarządowych. Odbyli spotkania m.in. z zespołami redakcyjnymi i kierownictwem: TVP Info, TVN, Telewizji Polsat, Polskiego Radia PR I, Informacyjnej Agencji Radiowej, radia TOK FM, katolickiego Radia Warszawa-Praga, redakcji Gazety Wyborczej, Rzeczpospolitej i tygodnika Polityka.

Złożyli wizyty i odbyli rozmowy w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, w Polskim Komitecie ds. UNESCO, w Krajowej Radzie Radiofonii i Telewizji oraz w Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka. Szczególne zainteresowanie gości wzbudziły działania tych dwóch ostatnich instytucji, które nie mają odpowiedników w Libii. Goście odbyli także spotkania i rozmowy z osobami związanymi z opozycją demokratyczną i z okresem polskich przemian ustrojowych.

W Warszawie grupa libijskich dziennikarzy odwiedziła ponadto Stare i Nowe Miasto, Katedrę Warszawską, Kościół św. Stanisława Kostki i grób ks. Jerzego Popiełuszki, budowę meczetu, Zamek Królewski w Warszawie, park Łazienkowski, Muzeum Powstania Warszawskiego, w którym szczególne wrażenie wywarł na nich film „Miasto ruin". Dzięki uprzejmości dyrektora Teatru Wielkiego w Warszawie, w przeddzień wyjazdu goście zwiedzili Operę Narodową i obejrzeli spektakl baletowy.

W dniach 4-6 grudnia dziennikarze z Libii przebywali w Białymstoku i województwie podlaskim, gdzie zapoznali się ze specyfiką funkcjonowania mediów lokalnych, zarówno państwowych, jak i prywatnych. Odwiedzili m.in.: redakcję Gazety Wyborczej w Białymstoku, Polskiego Radia Białystok, prywatnego radia JARD oraz Radia Racja – niezależnej radiostacji nadającej z Białegostoku w języku białoruskim, która wzbudziła szczególne zainteresowanie gości. Specjalne spotkanie z rzecznikiem Prezydenta Miasta Białystok poświęcone było polityce informacyjnej władz lokalnych i ich kontaktom z mediami.

W ostatnim dniu pobytu na Podlasiu goście z Libii odwiedzili Bohoniki – od kilkuset lat miejsce zamieszkania Tatarów polskich. Podczas tradycyjnego obiadu, przygotowanego przez jedną z mieszkanek Bohonik, spotkali się z miejscową społecznością muzułmańską oraz z imamem Aleksandrem Bazarewiczem, który opowiedział o historii tatarskiego osadnictwa na ziemiach polskich, sięgającego XIV w., i o obecnej wielokulturowej rzeczywistości regionu białostockiego. Goście z Libii wzięli także udział w piątkowych modlitwach w zabytkowym meczecie w Bohonikach.

Podczas wizyt w redakcjach, zarówno stołecznych, jak i białostockich, dziennikarze libijscy udzielili kilku wywiadów, emitowanych na żywo lub nagranych do późniejszej emisji, m.in. w TV Polsat, Radiu Racja i Radiu JARD. ●

I M

Konferencja Dialogu E-A „Nasze wspólne wartości” w Algarve

25-26 listopada 2013 r. w portugalskiej miejscowości Algarve odbyła się konferencja pt. „Nasze wspólne wartości”, zorganizowana w ramach Inicjatywy Dialogu Euro-Arabskiego – międzynarodowego projektu komitetów narodowych UNESCO. Konferencja poświęcona była przygotowaniu koncepcji i wstępnego scenariusza zestawu edukacyjnego, promującego Dialog Euro-Arabski. W spotkaniu, sfinansowanym przez Fundację MBI Al. Jaber, udział wzięli przedstawiciele Komitetów Narodowych UNESCO oraz eksperci z: Algierii, Jemenu, Kuwejtu, Libii, Maroka, Omanu, Tunezji, Grecji, Niemiec, Norwegii, Polski i Portugalii, przedstawiciele Sekretariatu UNESCO w Paryżu. W spotkaniu uczestniczyli Zastępca Dyrektora Generalnego ds. sto-

Uczestnicy Konferencji Dialogu Euro-Arabskiego „Nasze wspólne wartości” w Algarve (Portugalia) (25-26 listopada 2013 r.). Fot: © MBI Al. Jaber Foundation

sunków zewnętrznych i informacji publicznej, Erik Falt oraz Dyrektor Fundacji Al Jaber, Carolyn Perry. Z Polski w obradach uczestniczyły dwie osoby: ekspert, prof. Halina Grzymała-Moszczyńska (UJ) oraz koordynator projektu Dialogu Euro-Arabskiego w PK ds. UNESCO, Ilona Morżoł. Profesor Halina Grzymała-Moszczyńska w drugim dniu konferencji przewodniczyła obradom jednego z trzech okrągłych stołów, poświęconego zawartości merytorycznej planowanego zestawu edukacyjnego. Przy pozostałych dwóch rozmawiano o strategii, czyli identyfikacji grup, do których zestaw jako narzędzie edukacyjne powinien być adresowany oraz o wyborze narzędzi dostępnych już w poszczególnych krajach, a potencjalnie przydatnych przy opracowywaniu zestawu.

W dniu plenarnym, poprzedzającym obrady okrągłych stołów, przypomniano m.in. dwunastoletnią historię inicjatywy Dialogu E-A, zainaugurowanej w roku 2001 podczas 46. Międzynarodowej Konferencji Edukacyjnej w Genewie, dla wspierania dialogu i wzajemnego zrozumienia drogą edukacji, wymiany doświadczeń i rozwoju współpracy pomiędzy krajami arabskimi i europejskimi. Przedstawiono najważniejsze etapy rozwoju tej inicjatywy, w tym projekt studiów porównawczych podręczników historii z krajów arabskich i europejskich, inicjatywę rozwoju współpracy pomiędzy szkołami sieci ASP i Klubami UNESCO z obu regionów, powołanie do życia w styczniu 2010 r. Grupy Zadaniowej Komitetów Narodowych UNESCO ds. Dialogu E-A w celu ożywienia tej inicjatywy i opracowania planu działań na przyszłość oraz Konferencję w Wiedniu w maju 2012 r. zatytułowaną „Euro-Arab Dialogue: Contribution to a New Humanism".

Konferencja w Algarve przyjęła plan prac nad zestawem edukacyjnym na najbliższe kilkanaście miesięcy, zakładający między innymi powołanie zespołu redakcyjnego, złożonego z niewielkiej grupy ekspertów-dydaktyków, który zbierze, oceni i opracuje zawartość merytorycznaą zestawu redakcyjnego spośród materiałów nadesłanych z krajów członkowskich. Do wąskiego grona ekspertów została zaproszona profesor Halina Grzymała-Moszczyńska. Robocza wersja zestawu edukacyjnego powinna zostać przedstawiona na kolejnej konferencji Dialogu E-A. ●

I M

Obrady Konferencji Dialogu Euro-Arabskiego „Nasze wspólne wartości" w Algarve (25-26 listopada 2013 r.). Fot: © MBI Al. Jaber Foundation

Profesor Halina Grzymała-Moszczyńska podczas podsumowania sesji warsztatowej. Fot.: © MBI Al. Jaber Foundation

Czy człowiek współczesny zdolny jest do dialogu ze środowiskiem?

Po kolejnych raportach o rabunkowym wyrębie lasów tropikalnych, postępujących zmianach klimatu czy unoszącej się na oceanie gigantycznej wyspie śmieci, nasuwa się pytanie, czy aby człowiek współczesny zdolny jest do dialogu ze środowiskiem? Zastanawianie się nad odpowiedzią warto zacząć od jego pierwszej części, a więc: co to znaczy prowadzić dialog? Według encyklopedii „Dialog to rozmowa dwóch podmiotów na wspólny temat".

Największa na świecie organizacja, zajmująca się relacjami człowieka ze środowiskiem – Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody IUCN – jako logo grupy komisji ekspertów, zajmujących się edukacją, wybrało symbol dialogu: dwie staroperuwiańskie figurki. Są identyczne, co obrazuje równoprawnych partnerów, którzy siedzą naprzeciw siebie w pozycjach sugerujących, że nie tylko mówią, ale i słuchają siebie wzajemnie. Właśnie dialog polegający na słuchaniu się wzajemnie i zwrotnej reakcji na komunikat, powinien przebiegać także między ludźmi i środowiskiem.

Pytanie o zdolność do dialogu ze środowiskiem człowieka współczesnego może mieć w podtekście założenie, że ludzie niewspółcześni do takiego dialogu byli zdolni i to my, w dzisiejszych czasach tę zdolność utraciliśmy. Czy rzeczywiście? Niech jako odpowiedź posłuży dociekanie,

co wydarzyło się na Wyspie Wielkanocnej. To leżąca na Pacyfiku niewielka, bezleśna wyspa, oddalona od najbliższego lądu stałego o ponad 2000 kilometrów, obiekt westchnień turystów, którzy, nie bacząc na koszty, przyjeżdżają, by podziwiać wykute z kamienia, czy raczej z wulkanicznego tufu posągowe postaci. Z niemałym trudem musieli je na brzegach wyspy ustawić przedstawiciele tajemniczej, nieistniejącej już dziś cywilizacji. Naukowcy próbują odtworzyć historię wyspy i poznać powody zniknięcia jej mieszkańców – twórców gigantycznych rzeźb. Z badań odłożonych na dnie zbiorników wodnych warstw pyłku roślin można wnioskować, że gdy około roku 500 pojawili się na wyspie pierwsi przybysze, prawdopodobnie z Polinezji, była ona gęsto zalesiona. W Niedzielę Wielkanocną 1722 r., gdy pierwszy biały człowiek, kapitan Jacob de Roggeveen przybił do brzegów wyspy na holenderskim żaglowcu, ujrzał pola i sporo lasów, a witający go mieszkańcy wyglądali na sytych. Zaledwie pół wieku później, gdy w 1774 r. wylądował na wyspie, nazwanej już Wielkanocną, słynny kapitan James Cook zastał wynędzniałych mieszkańców i przetrzebione lasy, za to stojące już gigantyczne posągi. Transportowano je z kamieniołomów na brzeg, przetaczając figury na pniach wyciętych drzew. Do początku XIX w. nie przetrwało ani jedno drzewo. Nie było go nawet na budowę łodzi, by opuścić wyspę, na której zapanował głód, bo skończyły się dobre plony. Wraz z wycinaniem drzew, niechronioną przed erozją glebę z pól deszcze spłukiwały do morza, a cień lasów nie bronił ziemi przed wysychaniem. Ten smutny koniec mieszkańcy spowodowali sami, nie potrafiąc się pohamować przed zniszczeniem ostatniego drzewa. Budowali zawzięcie dumne posągi, nie reagując na zmiany zachodzące w środowisku, bo przecież katastrofa nie wydarzyła się z dnia na dzień.

Historia Wyspy Wielkanocnej to przestroga, co może grozić całej Ziemi, jeśli ludzie zlekceważą sygnały płynące ze środowiska w odpowiedzi na nieumiarkowaną konsumpcję i niszczenie jego zasobów. Tak można to interpretować w świetle koncepcji dialogu środowisko – człowiek. Różne elementy środowiska wysyłają sygnały – ludzkość często je boleśnie odbiera, ale czy na nie reaguje? Takie komunikaty, płynące od środowiska, to na przykład niepokojące rybaków i naukowców drastyczne zmniejszanie się połowów, zwłaszcza pospolitych niegdyś gatunków ryb, jak bałtyckie dorsze, pogarszanie się jakości powietrza, kurczenie się zasobów wody pitnej, albo też skażenia gleb. To także znikanie z powierzchni naszej planety kolejnych gatunków, poprzedzone spadkiem liczebności ich populacji. I najbardziej spektakularne, bo odczuwane już przez wszystkich, zmiany klimatu. Lista ta nie wyczerpuje wszystkich niepokojących „komunikatów". Po odebraniu ostrzegawczego sygnału, istnieje wiele możliwości odpowiedzi człowieka, stosownie do konkretnej sytuacji, np. czasowe zaprzestanie połowów, ustalenie i przestrzeganie ich limitów pozwalających na odradzanie się populacji „przełowionego" gatunku, instalacja urządzeń oczyszczających, wycofanie szkodliwych substancji. Odpowiedzią na obserwowane zmniejsza-

nie się populacji jest wciągnięcie gatunku na Czerwoną Listę gatunków zagrożonych, prowadzoną przez IUCN po to, by zawczasu podjąć działania ochronne.

Aby prowadzić dialog ze środowiskiem, trzeba najpierw poznać partnera, „wsłuchując się" w to, jak funkcjonuje przyroda. Poznawaniem praw, rządzących relacjami organizmów żywych (a więc i nas, ludzi) ze środowiskiem, zajmuje się nauka stosunkowo młoda, bo zrodzona dopiero w drugiej połowie XIX w. W roku 1869 profesor zoologii Uniwersytetu w Jenie, Ernest Haeckel nazwał ją ekologią. W największym skrócie, można powiedzieć, że ekologia zajmuje się tym, co zapewnia dynamiczną równowagę złożonej sieci życia, zależnej od energii stale płynącej ze słońca, ale ograniczonej skończoną pulą pierwiastków potrzebnych do budowy organizmów i skończoną przestrzenią do wykorzystania. Życie na „statku kosmicznym Ziemia", tak samo jak na Wyspie Wielkanocnej, nie może liczyć na uzupełnienie zasobów z zewnątrz. W tej sieci zależności energię słoneczną bezpośrednio mogą wykorzystywać jedynie rośliny zielone. Z roślin czerpią ją zwierzęta, które możliwości samodzielnych nie mają, same też są zjadane przez inne. I tak energia od słońca, przez zjadających i zjadanych, przekazywana jest dalej i dalej w łańcuchach pokarmowych. W procesie zwanym krążeniem materii, po śmierci jednych organizmów pierwiastki „odzyskiwane" są przez mikroorganizmy, a następnie, pobierane przez rośliny, znów wracają do obiegu. Taki „recykling" sprawia, że w odróżnieniu od działalności człowieka, przyroda nie zna śmieci.

Oczywiście my, ludzie, jesteśmy w pełni uzależnieni od tego, co dostarczają nam w pokarmie rośliny i zwierzęta, choć najczęściej to, co jemy, nie przypomina żadnego żywego organizmu. Ponieważ przestrzeń sceny życia też jest ograniczona, stanowi przedmiot konkurencji między gatunkami. Jako gatunek ludzki, jesteśmy w tej konkurencji bezwzględni, zagarniając miejsce życia innych gatunków, jak się później okaże, nie zawsze z pożytkiem dla siebie. Ekspansja gatunku ludzkiego zaznacza się w każdym środowisku życia – na lądach, w wodach słodkich i słonych, a nasza wiedza na temat prowadzenia dialogu z przyrodą, pozwalająca określić „na ile możemy sobie pozwolić", jest wciąż niewystarczająca. Jeśli nawet ją mamy, to w praktyce często jest lekceważona. Jeśli choć w zarysie wiemy, jak funkcjonuje natura, to łatwiej odbieramy sygnały, że równowaga w niej została groźnie zaburzona, o czym świadczą niepokojące symptomy. To nasłuchiwanie sygnałów od środowiska, w dialogu ze środowiskiem nazywa się monitoringiem przyrodniczym. Właśnie wsłuchanie się, tym razem w dosłownym znaczeniu tego słowa, w głosy przyrody, można traktować jako katalizator, rozpoczęcie dialogu przez współczesnego człowieka ze środowiskiem na skalę międzynarodową. To Rachel Carson, amerykańską uczoną i popularyzatorkę wiedzy przyrodniczej zaniepokoił brak wiosennych treli w ogrodach i sadach. Ta cisza spowodowana była zatruciem ptaków wskutek masowego stosowania pestycydów. Książka

„Milcząca wiosna", opublikowana przez Rachel Carson w 1967 roku, dokumentowała, że w wyniku dążenia do zwiększenia zysków, bez zwracania uwagi na efekty przyrodnicze, poziom skażeń został dramatycznie przekroczony.

Niemal równocześnie zaczęły się ukazywać i inne naukowe opracowania, jak np. słynny Raport Klubu Rzymskiego, wskazujące na ekologiczne i społeczne skutki bezrefleksyjnego, rabunkowego korzystania z zasobów przyrody. W końcu problem niebezpiecznych zmian w środowisku i wyczerpywania się przyrodniczych zasobów w skali całego świata, trafił na forum ONZ. Ówczesny Sekretarz Generalny ONZ Sithu U Thant zlecił opracowanie raportu, który w 1969 roku zaprezentowany został pod nazwą „Człowiek i jego środowisko". Można uznać, że raport ten zmusił do zapoczątkowania dialogu człowieka ze środowiskiem już w skali całego świata. Konferencja wysokiego szczebla ONZ, zorganizowana w 1972 roku w Sztokholmie pod hasłem „Tylko Jedna Ziemia", wykazała dobitnie, że niezbędne jest poszukiwanie innej filozofii dalszego rozwoju niż ta, która doprowadziła do dewastacji środowiska. Pracę nad taką koncepcją powierzono komisji pod przewodnictwem ówczesnej premier Norwegii, Gro Haarlem Brundtland. W 1987 roku Komisja ogłosiła raport „Nasza wspólna przyszłość", będący manifestem nowego podejścia do rozwoju, który powinien godzić interesy środowiska z rozwojem społecznym i ekonomicznym. Nazwany zrównoważonym rozwojem, miał zapewnić trwałość przyrody i jej zasobów, by korzystać z nich mogły także przyszłe pokolenia. Oficjalne przyjęcie założeń zrównoważonego rozwoju nastąpiło na kolejnej konferencji ONZ pod hasłem „Środowisko i Rozwój" w Rio de Janeiro, w 1992 roku. Przyjęte tam dokumenty (Deklaracja z Rio, Agenda 21 oraz Konwencja o różnorodności biologicznej, Ramowa Konwencja NZ o zmianach klimatu i Deklaracja o lasach), wskazujące kierunki postępowania, w rzeczywistości nie tylko zalecają, ale wręcz wymagają dialogu ze środowiskiem. Nowa filozofia, szukając sposobów zaspokojenia przynajmniej podstawowych wymagań egzystencji, zwłaszcza w odniesieniu do najbiedniejszych, przypomina równocześnie o respektowaniu ograniczeń, jakie narzucają możliwości środowiska. Konieczność ich respektowania jest oczywista dla tych, którzy z racji zawodu nauczyli się w głos środowiska wsłuchiwać. Idea trwałego korzystania z dóbr przyrody zrodziła się wśród leśników, którzy zaobserwowali w praktyce, że chcąc zachować las, nie można wycinać drzew więcej niż ich przyrasta i trzeba sadzić nowe. Potrafili odebrać sygnał od lasu: nie wolno naruszać przyrodniczego kapitału i komunikat ten zastosowali w gospodarce leśnej.

Niestety, w wielu innych dziedzinach to się nie udaje i znów poszukiwania drogi godzenia ochrony środowiska z poprawą jakości życia człowieka podjęła się konferencja ONZ na temat zrównoważonego rozwoju (zwana „Rio+10") w 2002 r. w Johannesburgu. Jednym z jej wniosków była potrzeba podnoszenia poziomu społecznej świadomości tego, czym jest rozwój zrównoważony i jak wprowadzać

go w praktyce. Zaowocowało to ogłoszeniem przez ONZ na lata 2005-2014 Dekady edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju. W czasie trwania Dekady odbyła się kolejna konferencja na szczycie ONZ, zorganizowana znów w Rio de Janeiro w 20 rocznicę pierwszej Konferencji Środowisko i Rozwój. Niestety, postępy we wdrażaniu zasad zrównoważonego rozwoju, mimo upływu 20 lat okazały się nie być takie, jakich oczekiwano. Nie oznacza to jednak, że wiele się przez ten czas nie zmieniło na lepsze.

Przede wszystkim, coraz lepiej rozumiana jest konieczność prowadzenia dialogu ze środowiskiem przez wielu partnerów. Są już liczne dowody na to, że nie tylko grupy zainteresowane trwałością środowiska, ale i rozwojem ekonomicznym, sprawiedliwością społeczną oraz ochroną tradycji i różnorodności kultur, zaczynają dostrzegać, że bez reakcji na sygnały płynące od środowiska, ich cele nie będą osiągnięte. Argumentów do prowadzenia dialogu można szukać w podejściu do przyrody, w myśl Konwencji o różnorodności biologicznej. Konwencja wiąże całość zasobów żywych Ziemi (na wszystkich poziomach: genetycznym, gatunkowym i ekosystemów) z życiem człowieka. Jakość życia ludzkości zależy od tego, co nam zapewnia żywe bogactwo planety. Wiąże się to ściśle z zasadą zrównoważonego rozwoju: tylko umiarkowane korzystanie z różnorodności zapewnia jej trwałość i utrzymanie sieci życia dla przyszłych pokoleń. Równocześnie zachowanie różnorodności biologicznej jest niezbędne ze względów ekonomicznych, zdrowotnych, kulturowych i religijnych. Wymaga to słuchania głosu środowiska, czyli stałego monitorowania stanu zasobów sieci życia, ale także respektowania więzi przyrody i kultury. Aby przekonać do tego nie tylko przyrodników. Konwencja wprowadza pojęcie korzyści z różnorodności biologicznej, określane jako usługi świadczone przez ekosystemy. Wielość rodzajów usług uświadamia nam, jak bardzo każda dziedzina naszego życia zależy od świata żywych organizmów.

Usługi zaopatrzeniowe to wszystko, co otrzymujemy od przyrody, aby utrzymać się przy życiu: żywność pochodzenia roślinnego i zwierzęcego, nie mówiąc już o udziale bakterii i grzybów w jej przetwarzaniu. To także zaopatrzenie w materiały budowlane: drewno, trzcinę czy bambus, materiały na okrycia (skóry, wełna czy bawełna), w leki (miliony chorych uratowanych dzięki aspirynie czy antybiotykom). Trudno sobie wyobrazić, jak ważne, aż do czasu, gdy ich zabraknie, są usługi regulacyjne. To zasługi lasu w ochronie gleb przed erozją (o czym przekonali się poniewczasie mieszkańcy Wyspy Wielkanocnej), zatrzymywanie wody przez ekosystemy podmokłe, które zmniejszają niebezpieczeństwo powodzi, chłonąc jak gąbka nadmiar wody i zarazem ją oczyszczając. O zbawiennym wpływie lasów namorzynowych przekonano się tam, gdzie katastrofalne tsunami w 2004 r. wyrządziło najmniej szkód. Usługi wspierające rolnictwo to między innymi zasługi owadów zapylających, bez których wiele gatunków roślin nie wydaje plonów. Wszędzie tam, gdzie wyginęły owady zapylające, rolnicy ponoszą ogromne straty. Na przykład w Nepalu, po

zatruciu pszczół środkami ochrony roślin, sady trzeba zapylać ręcznie i jeden rój pszczół zastępować musi żmudna praca kilkudziesięciu osób. Usługi ekonomiczne i ich społeczne znaczenie ilustruje przykład ekosystemu raf koralowych. Korzyści finansowe wynikają z rozwoju turystyki, zasilania łowisk narybkiem, a także dostarczania pożywienia i naturalnych produktów medycznych dla ponad 500 milionów ludzi. Zyski z samej turystki rafowej w Azji Wschodniej to ponad 2700 dolarów na hektar rocznie. Ekosystemy rafowe to źródło utrzymania i zachowania tożsamości kulturowej ludności lokalnej, nie mówiąc już o usługach regulacyjnych, takich jak osłabianie sztormów.

Usługi ekosystemów to także niewymierne korzyści pozamaterialne. Są to miejsca prowadzenia badań naukowych, edukacji w terenie, wypoczynku, rozrywki, inspiracji twórczych. Koncepcja usług ekosystemów to także forma dialogu ze środowiskiem. Dialogu, który przyjmuje nieco formę „targowania się" – opiera się bowiem na wycenach, ile zyskujemy dzięki temu, co dostajemy od ekosystemów i ile stracimy w wyniku ich zniszczeń oraz utraty ważnych dla ludzi funkcji. W tym „targowaniu się" człowiek często nie dowartościowuje usług przyrody, za co później przychodzi mu drogo płacić, na przykład za skutki powodzi, jak u podnóży Himalajów po wycięciu lasów na górskich stokach.

Zdarza się też tak, że odpowiadamy na sygnały płynące od jednego komponentu środowiska, nie zauważając, że przyroda funkcjonuje jako całość, połączona siecią ekologicznych powiązań. Jednym z tego przykładów jest historia plantacji palmy olejowej. Specjaliści od ochrony klimatu zalecają zastępowanie paliw kopalnych biopaliwami. Nadzieją na tanie, biologiczne, odnawialne źródło energii miał się okazać olej palmowy. W wielu krajach strefy tropikalnej, zwłaszcza w Indonezji, aby założyć opłacalne plantacje palmy olejowej, wycinano lub wypalano tysiące hektarów „mało użytecznych" w kontekście źródła energii lasów deszczowych. Oznaczało to zagładę niezliczonych gatunków, ubożenie różnorodności biologicznej. Na Borneo plantacje palmy olejowej zniszczyły środowisko życia orangutanów, które i tak są gatunkiem ginącym.

Pojawia się jednak kolejny głos w dialogu: świadomy ruch konsumencki. Wiele organizacji konsumenckich namawia do bojkotu wyrobów zawierających olej palmowy. Zaczyna się wycofywanie z niszczących przyrodę biokomponentów paliw. Przykładów obosiecznych rozwiązań, jak w przypadku oleju palmowego, można by podać wiele. Należy więc pamiętać, że w tym dialogu konsumenci także mogą brać udział, gdy staje się jasne, że rozwiązując jeden problem, stwarzamy drugi. W dialogu ze środowiskiem musimy postrzegać je jako całość i pamiętać, że każdy, choćby w małym stopniu, też odpowiada za bioróżnorodność na całej Ziemi. Można na sygnał spadku liczebności owadów zapylających odpowiadać na wiele sposobów, np. tworząc dla nich specjalne miejsca zamieszkania, zapewniając bogactwo kwiatów miododajnych. Zaalarmowani

naukowcy i hodowcy pszczół wywierali presję na Unię Europejską, doprowadzając do wydania (w formie dyrektywy Unijnej) zakazu stosowania najbardziej niebezpiecznych pestycydów. Warto przypomnieć, że sygnały płynące ze środowiska są dziś odbierane przez różnego rodzaju systemy monitoringu: Na poziomie światowym to m.in. wielka międzynarodowa naukowa inicjatywa badawcza Ocena Stanu Światowego Ekosystemu (Millennium Global Ecosystem Assessment), dokonana na zlecenie Sekretarza Generalnego Kofiego Annana na początku XXI wieku. Informacje gromadziły m.in. Sekretariat Konwencji o różnorodności biologicznej, agendy ONZ (UNEP, UNESCO, FAO i WHO) oraz setki uczonych na całym świecie, a także organizacje ekologiczne.

Oprócz wielkich okresowych ocen stanu przyrody prowadzone jest ciągłe zbieranie danych. W Europie zadanie to wykonuje Europejska Agencja Ochrony Środowiska w Kopenhadze. Na poziomie krajowym, w Polsce rolę tę pełnią Główny Inspektorat Ochrony Środowiska oraz Wojewódzkie Inspektoraty Ochrony Środowiska. Coraz bardziej w tym wsłuchiwaniu się w głos środowiska liczą się też obserwacje obywatelskie, a więc zarówno zbieranie danych przez organizacje ekologiczne, jak i obserwacje prowadzone przez wolontariuszy w trakcie wiosennego liczenia ptaków, liczenia kozic w Tatrach, patrolowania ssaków morskich na wybrzeżu Bałtyku. Znaczące są także obserwacje uczniowskie, prowadzone w ramach szkolnych międzynarodowych programów monitorowania środowiska, takich jak GLOBE (dane trafiają do bazy NASA) czy Program BEAGLE, gdzie obserwacje fenologii drzew mogą świadczyć o tendencjach zmian klimatu. Znaczenie tych działań doceniła Unia Europejska, wpisując jako punkt „Strategii UE ochrony różnorodności biologicznej do roku 2020" konieczność rozwijania systemu obywatelskich obserwacji, tzw. citizen science.

Warto na koniec wrócić do pytania, czy człowiek współczesny zdolny jest do dialogu ze środowiskiem. Jeśli chodzi o zdolność do „wsłuchiwania się" w głos środowiska, można odpowiedzieć twierdząco. Nigdy w historii ludzkości system notowania zmian w środowisku nie był tak rozwinięty i nie korzystał z tylu metod obserwacji. Znacznie gorzej z drugą częścią dialogu – reakcją praktyczną na sygnały ze środowiska. Tu notujemy moc porażek, np. mimo licznych działań, do roku 2010 w nie udało się powstrzymać tempa utraty różnorodności biologicznej. Ale są też zmiany na dobre, np. zwiększa się obszar i liczba terenów chronionych, wprowadzono zakaz stosowania w UE niektórych pestycydów. Aby stymulować dalsze dobre tendencje, Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych ustanowiło na lata 2011–2020 Dekadę Różnorodności Biologicznej. Z kolei kończąca się w 2014 roku Dekada ONZ Edukacji na rzecz Zrównoważonego Rozwoju, jak wskazują badania społecznej świadomości, doprowadziła do lepszej wiedzy na temat zrównoważonego rozwoju. W większości krajów europejskich notuje się wzrost poziomu wiedzy na temat różnorodności biologicznej, natomiast w Polsce wzrost poziomu świado-

mości, dotyczącej potrzeby ochrony środowiska oraz świadomości na temat skutków zmian klimatu.

Należy więc przyjąć do wiadomości, że pełne zrozumienie, czym jest rozwój zrównoważony i przygotowanie do prowadzenia dialogu ze środowiskiem, jest procesem długim i żmudnym. Mimo porażek, nie można tracić nadziei. Trzeba poszukiwać bardziej skutecznych metod edukacji i komunikacji społecznej, bo, jak powiedział Sha Zukang, przewodniczący obradom Szczytu ONZ nt. Zrównoważonego Rozwoju w Rio w 2012 r.: **„Zrównoważony rozwój nie jest jedną z możliwości. To jedyna droga, która pozwoli całej ludzkości wieść godne życie na tej planecie, jedynej jaką mamy."** ●

Dr Anna Kalinowska

Biolog-ekolog, dyrektor Uniwersyteckiego Centrum Badań nad Środowiskiem Przyrodniczym i Zrównoważonym Rozwojem, autorka wielu publikacji naukowych, członkini licznych krajowych i międzynarodowych organizacji i ciał doradczych, m.in.: REC, CCMS/NATO, Światowej Unii Ochrony Przyrody (IUCN).

Wykład wygłoszony na otwarcie konferencji polskiej Sieci Szkół Stowarzyszonych UNESCO, obradującej pod hasłem „Wychowywać w dialogu ze środowiskiem", w dniach 25 i 26 października 2013 r. w Warszawie. Relacja z konferencji – na stronie 90 Biuletynu.

Jak uczyć o zrównoważonym rozwoju?

Aby odpowiedzieć na pytanie „Jak uczyć o zrównoważonym" rozwoju, należy na wstępie zastanowić się nad wyjaśnieniem znaczenia kilku, wydawałoby się, znanych nam terminów. Tak więc, po pierwsze, musimy wiedzieć, co to jest zrównoważony rozwój, po drugie – zdefiniować, co rozumiemy pod terminem edukacja, oraz jakie zagadnienia obejmuje edukacja o zrównoważonym rozwoju i jak optymalnie dobrać metody pracy w celu osiągnięcia najlepszych wyników.

Termin zrównoważony rozwój nie jest łatwy do zdefiniowania, ze względu na dużą złożoność zagadnienia. W rozumieniu UNESCO, zrównoważony rozwój opiera się na czterech filarach, którymi są: środowisko, społeczeństwo, gospodarka i kultura.

Edukacja jest pojęciem określanym w różny sposób. Jedna z definicji mówi, że edukacja to „ogół procesów, których celem jest zmiana ludzi, stosownie do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowawczych". Proces ten obejmuje zarówno nabywanie wiedzy i umiejętności, jak też inspirowanie otwartej postawy twórczej i samodzielnego myślenia. Ucząc o zrównoważonym rozwoju trzeba więc pamiętać również, że uczenie się nie jest procesem biernym. Konieczna jest aktywność uczącego się podmiotu, która jest ściśle powiązana z czynnym procesem wytwarzania i przetwarzania wiedzy.

Tematyka ekologiczna wprowadzona została do oficjalnych programów nauczania już w drugiej połowie XX wieku. Okazało się to niewystarczające. Nowe spojrzenie na przyszłość wszystkich ludzi oraz jakość życia każdego z nas, przesycenie edukacji ekologicznej filozofią zrównoważonego rozwoju, doprowadziło m.in. do przyjęcia przez ONZ dziesięcioletniego planu „Edukacji dla zrównoważonego rozwoju".

W chwili obecnej edukacja dla zrównoważonego rozwoju ma swoje miejsce zarówno w edukacji formalnej, jak i pozaformalnej. Podstawa programowa zawiera zapisy, odnoszące się do zrównoważonego rozwoju oraz zrównoważonej produkcji i konsumpcji. W przypadku przedmiotów przyrodniczych bezpośrednie zapisy znajdują się w celach kształcenia, można je także znaleźć w przedmiotach ścisłych i humanistycznych. Pozwala to na wprowadzenie tematów dotyczących zrównoważonego rozwoju do wielu przedmiotów, integrowanie wiedzy z wielu dziedzin i budowanie w procesie nauczania holistycznego obrazu świata.

Celem edukacji na temat zrównoważonym rozwoju jest zarówno dostarczenie uczniom kompletnej wiedzy, jak i nauczenie sposobu myślenia i działania, które pozwolą młodemu pokoleniu mieć znaczący wpływ na przyszłość mieszkańców naszej planety oraz na jakość życia każdego człowieka.

Prezentując przykładowe działania, prowadzone przez Centrum UNEP/GRID-Warszawa, ośrodek działający w ramach Programu Narodów Zjednoczonych ds. Środowiska, chciałam podzielić się doświadczeniami na temat uczenia o zrównoważonym rozwoju. Od 22 lat Centrum prowadzi prace, których celem jest wspieranie efektywnego zarządzania środowiskiem poprzez wykorzystanie technologii geoinformacyjnych (gromadzenie i analizowanie danych przestrzennych oraz udostępnianie informacji o środowisku) na poziomie krajowym, regionalnym i globalnym. Jednym ze statutowych celów Centrum jest szerzenie aktywnej edukacji ekologicznej w społeczeństwie, z zastosowaniem nowoczesnych technologii, w tym informacyjnych. Centrum UNEP/GRID-Warszawa realizuje cele statutowe w ramach projektów, skierowanych do różnych grup odbiorców, przy wykorzystaniu różnorodnych metod. Edukujemy zarówno dzieci, jak i dorosłych. Nasze działania przeznaczone są dla uczniów, nauczycieli, samorządowców, a także przedstawicieli biznesu. Prowadzimy projekty edukacyjne i kampanie społeczne, opracowujemy raporty oraz przekazujemy treści ekologiczne i społeczne podczas pikników naukowych.

Uczestniczenie w kształtowaniu przyszłości w duchu zrównoważonego rozwoju wymaga wykształcenia szeregu umiejętności. Często wymienianymi kompetencjami są: perspektywiczne i wielowymiarowe myślenie, interdyscyplinarna wiedza oraz umiejętność kompetentnego uczestnictwa w społecznych procesach decyzyjnych. Przedstawione poniżej opisy projektów edukacyjnych, realizowanych przez Centrum UNEP/GRID-Warszawa, stanowią, mam nadzieję, dobry przykład, jak uczyć o zrównoważonym rozwoju zgodnie z przedstawionymi na wstępie założeniami.

Zaprezentowane projekty, dedykowane rozwojowi zrównoważonemu, angażują różnych partnerów: uczniów, nauczycieli, rodziców, społeczność lokalną, samorząd i biznes. Zorientowane są na badanie i rozwiązywanie problemów lokalnych, z jednoczesnym uwzględnieniem kontekstu globalnego. Koncentrują się na rozwijaniu umiejętności krytycznego myślenia wśród uczestników. Podczas działań edukacyjnych korzystamy z aktywnych, nowoczesnych metod edukacyjnych, zwracając szczególną uwagę na wykorzystanie potencjału pokolenia sieci.

Współczesną edukację, jak wszystko wokół nas, charakteryzuje ciągła, bardzo szybka zmiana. Młodzi ludzie, główni odbiorcy oferty edukacyjnej, to pokolenie cyfrowe, pokolenie sieci, chętnie korzystające ze społecznościowej, interdyscyplinarnej przestrzeni edukacyjnej, oferującej swobodny dostęp do technologii. Popularne wśród nich uczestnictwo w sieci to znakomita szkoła zaangażowania społecznego, a rozwiązania współczesnej techniki mogą być idealnym pomostem między edukacją a rozrywką. Ma to bezpośredni wpływ na metody stosowane w naszych projektach edukacyjnych, poświęconych zrównoważonemu rozwojowi.

Program GLOBE (Global Learning and Observations to Benefit the Environment) – Badawcza Kampania Klimatyczna

(www.globe.gridw.pl)

Program GLOBE jest międzynarodowym programem edukacyjnym, który skupia światową społeczność uczniów, nauczycieli, naukowców i obywateli pracujących razem w celu lepszego zrozumienia, utrzymania i poprawy środowiska naturalnego Ziemi w skali lokalnej, regionalnej i globalnej. W ramach Programu, w 111 krajach funkcjonuje sieć szkół badających problemy środowiska przyrodniczego oraz dzielących się informacjami z tego zakresu z całą międzynarodową społecznością.

Misją Programu jest podnoszenie umiejętności badawczych młodzieży w zakresie fizyki, chemii, biologii, geografii i matematyki. Jego celem jest także propagowanie naukowego podejścia do badania zjawisk przyrodniczych oraz podniesienie poziomu świadomości ekologicznej uczestników poprzez aktywne uczestnictwo w prowadzeniu interdyscyplinarnych obserwacji ich najbliższego otoczenia. Przyczyniają się one do lepszego zrozumienie świata, rozwoju umiejętności potrzebnych do zmiany zachowań i stylu życia dla zrównoważonej przyszłości.

Nowoczesne metody edukacyjne stosowane w Programie, kształcenie przez odkrywanie, dociekanie naukowe („Inquiry Based Science Education"), uczą myślenia i współpracy, a nie suchych reguł, służą podtrzymywaniu ciekawości poznawczej młodych ludzi, pobudzają do refleksji nad otacza-

jącym światem, kształtując w ten sposób problemowe podejście badawcze oraz poczucie odpowiedzialności.

Uczenie się poprzez wykonywanie wartościowych, z punktu widzenia naukowego, pomiarów i obserwacji, formułowanie pytań i testowanie stawianych hipotez, poznawanie znaczenia dokładności, jednorodności i dyscypliny pomiarowej, analizowanie danych i uczestniczenie w badaniach we współpracy z naukowcami, to zapoznanie uczniów z etapami procesu badawczego. Zastosowanie obserwacji i eksperymentów, prowadzenie pomiarów, pytania naukowe oraz nowoczesne metody interpretacji wyników (zajęcia w terenie, laboratorium i pracowni komputerowej) rozwijają wyobraźnię i kreatywność uczniów. Interdyscyplinarne podejście daje możliwość integrowania wiedzy i umiejętności z różnych obszarów edukacyjnych. Program umożliwia poznawanie globalnych zagadnień środowiskowych poprzez badania jego komponentów, ukazując Ziemię jako spójny system powiązanych zjawisk i procesów. Zrozumienie interakcji zachodzących pomiędzy atmosferą, hydrosferą, biosferą, geosferą i kriosferą oraz naukowe pojmowanie świata jako systemu powiązań, przyczynia się do zrozumienia globalnych procesów zachodzących na Ziemi. Uczniowie przeprowadzają obserwacje dotyczące pokrycia terenu, sezonowości, prowadzą pomiary wybranych wskaźników klimatycznych, hydrologicznych i glebowych.

Wykorzystanie nowoczesnych narzędzi (nawigacja satelitarna, zdjęcia satelitarne, Internet, sprzęt pomiarowy) i technologii ICT uatrakcyjnia proces nauczania przedmiotów przyrodniczych. Stosowanie ciekawych metod interpretacji wyników, w tym przestrzennej wizualizacji danych przyrodniczych on-line oraz filozofii interaktywnych portali społecznościowych, urozmaica zajęcia z uczniami.

Program jest jednocześnie odpowiedzią na wyzwania społeczeństwa informacyjnego, wytwarza, przechowuje, przetwarza, przekazuje informacje i pozwala na ich pobieranie i wykorzystywanie. Z drugiej strony, posiada właściwości, które (wg. Don Tapscott'a) pokolenie cyfrowe niezwykle sobie ceni (możliwości współpracy, zapewnienie rozrywki, szybkie tempo, innowacyjność). Włączenie się w tworzenie zasobu informacyjnego i dzielenie się treściami znalezionymi w Internecie jako sposób radzenia sobie w skomplikowanym świecie, skutkuje większym zaangażowaniem w życie społeczne. Atrakcyjna forma przekazu, szybkie tempo działania, do pewnego stopnia zapewnione przez stosowanie nowych technologii, to rozrywka – znacząca potrzeba pokolenia sieci - która wspiera kreatywność.

Oprócz podstawowych badań i obserwacji prowadzonych w Programie GLOBE, realizowanych jest wiele działań skierowanych do uczniów i nauczycieli (warsztaty, konferencje i podprojekty badawcze). Należą do nich np. kilkudniowe, terenowe zajęcia edukacyjne dla młodzieży - GLOBE GAMES, podprojekty edukacyjne i kampanie badawcze, takie jak „Badawcza Kampania Klimatyczna czy Regionalne Projekty Badawcze".

Zmiany klimatu to temat wyjątkowy. Najwięcej mówi się o nim w kontekście globalnym, jednak skutki tego procesu są najbardziej odczuwalne w znacznie mniejszej, lokalnej skali. Globalne uwarunkowania klimatyczne wpływają bezpośrednio na lokalne zjawiska pogodowe. Te zaś determinują w znacznym stopniu zmiany, jakie zachodzą w środowisku przyrodniczym danego obszaru. Dodatkowe działania edukacyjne, będące rozszerzeniem formuły Programu GLOBE, zaprojektowane w Polsce, w ramach Badawczej Kampanii Klimatycznej, prowadzone są na bazie doświadczeń Programu i we współpracy z naukowcami, w ramach trzech modułów:

Moduł A. Rozpoznanie i przeciwdziałanie skutkom powodzi

Na podstawie charakterystyki i inwentaryzacji lokalnych źródeł, stanowiących potencjalne ryzyko popowodziowych zanieczyszczeń, oraz wyników prowadzonych przez uczniów badań parametrów fizyko-chemicznych wody i gleb, uczestnicy opracowują praktyczne zalecenia, jak można zmniejszyć skutki powodzi na danym terenie, zwracając uwagę na prawidłowy sposób użytkowania ziemi w zlewni.

Moduł B. Badanie zapylenia atmosfery

Wpływ aerozoli na klimat jest skomplikowany i budzi wiele kontrowersji. Niewielka ilość stacji pomiarowych utrudnia proces badawczy. Badając zawartość aerozoli w powietrzu oraz dokonu-

jąc podstawowych obserwacji atmosferycznych, uczniowie znajdują odpowiedzi na postawione pytania badawcze. Przyczyniają się do powstania sieci pomiarowej i dostarczają danych do badań prowadzonych przez naukowców.

Moduł C. Satelitarna lekcja klimatu

Opracowane zostają scenariusze lekcji dotyczących klimatu Ziemi, badanego z wykorzystaniem danych satelitarnych, w tym szkolnego atlasu satelitarnego „Europejskiej Agencji Kosmicznej". Zastosowanie informacji satelitarnej w kontekście badań klimatu, pozwala uczniom poszerzyć wiedzę z zakresu funkcjonowania ziemskiej atmosfery, jednocześnie zapoznając ich z najnowocześniejszymi narzędziami i technikami klimatologii.

Projekt Wiedza o OZE oświetli Twoją szkołę

oze.gridw.pl

Racjonalne wykorzystanie energii rzek, wiatru, promieniowania słonecznego, geotermii lub biomasy stanowi jeden z ważnych komponentów zrównoważonego rozwoju, przynoszący wymierne efekty ekologiczne i energetyczne. Rozwój energetyki opartej na źródłach odnawialnych (OZE) staje się istotnym wyzwaniem naszych czasów, napotykającym jednak wiele barier. W społeczeństwie polskim poziom świadomości o możliwościach stosowania energii odnawialnej jest niewystarczający. Rozpoczęcie edukacji już na poziomie szkoły jest najlepszym sposobem wychowania świadomego pokolenia.

Celem projektu była poprawa poziomu wiedzy młodzieży, a za jej pośrednictwem społeczności lokalnych, w tym rodziców i przedstawicieli samorządów, w zakresie zrównoważonego gospodarowania i zarządzania energią w szkołach. Założeniem projektu było także budzenie świadomości społeczeństwa w dziedzinie poszanowania zasobów energetycznych oraz wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych. Zagadnieniom tym poświęcona została ogólnopolska kampania społeczna. Głównym elementem akcji promocyjno-edukacyjnej był konkurs dla młodzieży szkolnej, kształtujący aktywne postawy, dotyczące ochrony środowiska, połączony ze zdobywaniem wiedzy poprzez praktyczne działania (pomiary i analizę wyników) na rzecz oszczędzania energii w szkole. Uczestnicy mieli szansę obniżyć zużycie energii w szkole i wyposażyć klasę w nowoczesne oświetlenie. Samodzielnie wykonali audyt oświetleniowy i ocenili, jakie działania można podjąć, aby zmniejszyć zużycie energii i koszty oświetlenia. Przeprowadzając analizy wyników badań, mogli przekonać się, że efektywniejsze wykorzystanie energii to nie tylko korzyści dla środowiska, ale również dla ekonomii. Mniej zużytej energii to mniejsze opłaty dla użytkownika. Podczas działań, uczniowie korzystali z elektronicznego sprzętu pomiarowego (pirometry, dyskryminatory, luksomierze) oraz interaktywnego portalu, zawierającego elektroniczne formularze wprowadzania danych i ich analizy. Końcowym elementem kampanii było zorganizowanie pikniku naukowego nt. energii, jej poszanowania i źródeł odnawialnych. Prezentowane na stoiskach edukacyjnych doświadczenia prowadzone były przez naukowców z udziałem młodzieży.

Geokonsultacje i partycypacja społeczna dla zrównoważonego rozwoju

www.geokonsultacje.edu.pl

Konsultacje społeczne wokół przedsięwzięć realizowanych na terenie każdej polskiej gminy są istotnym elementem życia lokalnych społeczności. Wyzwaniem, przed którym staje dziś nowoczesny samorząd, jest nie tylko rozwój infrastrukturalny i gospodarczy regionu, ale także jego planowanie z zaangażowaniem społeczeństwa, w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju i poszanowania środowiska naturalnego.

Kluczowym zadaniem szkoły w tym procesie jest nie tylko przekazanie wiedzy z poszczególnych przedmiotów, przewidzianych programem nauczania, ale przede wszystkim wykształcenie umiejętności zastosowania jej w praktyce.

Celem projektu było rozbudzenie wśród młodzieży szkolnej aktywnych postaw obywatelskich oraz zainteresowanie otaczającym środowiskiem i ochroną przyrody, zwłaszcza w kontekście zrównoważonego planowania rozwoju przestrzennego najbliższej okolicy. Zadanie uczestników polegało na opracowaniu i zaprezentowaniu autorskiego pomysłu wymarzonej inwestycji. Przygotowu-

jąc projekt, młodzież zaprosiła do udziału w konsultacjach lokalną społeczność, przedstawicieli władz samorządowych oraz instytucji zarządzających obszarami chronionymi. Jednym z zadań było uwzględnienie istniejących lub planowanych w okolicy elementów infrastruktury oraz sąsiedztwa terenów cennych przyrodniczo, a także podjęcie próby odczytania zapisów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Uczniowie o różnych zainteresowaniach i umiejętnościach mogli znaleźć swoje miejsce w zespołach.

Dzieląc się doświadczeniami z realizowanych przez nas działań edukacyjnych, warto powiedzieć, że coraz trudniej trafić do grupy młodych odbiorców. Wymaga to sporej inwencji. Co w takim razie robić, aby nauczyć ich o zrównoważonym rozwoju jak najwięcej? Warto pamiętać o uatrakcyjnianiu procesu edukacyjnego. Stosowanie nowoczesnych, aktywnych metod edukacyjnych, opartych na *Inquiry Based Science Education*, uwzględniających najnowsze technologie, narzędzia i osiągnięcia, sprawi że realizowane projekty staną się ciekawsze. Ważne jest również interdyscyplinarne podejście do zjawisk i procesów, traktowanie otaczającego nas świata jako spójnego systemu oraz aktywne włączenie odbiorców w działania.

Istotne jest wykorzystanie potencjału „pokolenia sieci", awangardy technologii informacyjno-komunikacyjnej, ale jednocześnie grupy posiadającej coraz lepiej wykształcone umiejętności krytycznego myślenia. Ze względu na to, że poziom świadomości w zakresie zrównoważonego rozwoju wśród dzieci i młodzieży jest wyższy niż wśród osób dorosłych, warto poprzez nich trafiać do dorosłej części naszego społeczeństwa. ●

Magdalena Machinko-Nagrabecka

Kierownik Działu Edukacji Ekologicznej Centrum UNEP/GRID-Warszawa, Krajowy Koordynator Programu GLOBE, członkini GLOBE Europe and Eurasia Board.

Artykuł stanowi poszerzoną wersję prezentacji podczas konferencji polskiej Sieci Szkół Stowarzyszonych UNESCO „Wychowywać w dialogu ze środowiskiem", która odbyła się 25-26 października 2013 r. w Warszawie. Relacja z konferencji na str. 90.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

UNESCO Associated Schools

Wychowywać w dialogu ze środowiskiem

Konferencja z okazji 60-lecia Sieci Szkół Stowarzyszonych UNESCO

Sieć Szkół Stowarzyszonych UNESCO (ASPnet) została założona w 1963 roku. Z okazji 60. rocznicy istnienia Sieci, do której należy obecnie 9566 instytucji edukacyjnych w 180 krajach, Komitety Narodowe na całym świecie zorganizowały wydarzenia, mające na celu pokazanie dotychczasowych osiągnięć i określenie planów na przyszłość.

Rozwój zrównoważony, rozumiany jako proces umożliwiający zaspokojenie aspiracji rozwojowych obecnego pokolenia w sposób pozwalający na realizację własnych aspiracji pokoleniom następnym, a także wyzwania stojące przed edukacją w kontekście zrównoważonego rozwoju, były przedmiotem obrad Konferencji, którą Polski Komitet ds. UNESCO zorganizował we współpracy z Ministerstwem Środowiska, przy wsparciu Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Przedstawicielstwa Komisji Europejskiej w Polsce. Konferencja pt. „Wychowywać w dialogu ze środowiskiem" odbyła się w dniach 25-26 października 2013 r. w Warszawie, w siedzibie Ministerstwa Środowiska. Konferencja odbyła się pod honorowym patronatem Ministra Edukacji Narodowej, Krystyny Szumilas oraz Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Środowiska, Głównego Konserwatora Przyrody, Janusza Zaleskiego. Wzięli w niej udział nauczyciele z polskiej sieci Szkół Stowarzyszonych UNESCO, zrzeszającej obecnie 102 placówki oraz ze szkół leśnych, których organem prowadzącym jest Ministerstwo Środowiska. Łącznie w Konferencji wzięło udział 120 osób.

Na wstępie uczestnicy wysłuchali wypowiedzi Ministra Janusza Zaleskiego, Ministra Tadeusza Sławeckiego, Sekretarza Stanu w Ministerstwie Edukacji Narodowej, Rafała Rudnickiego, kierownika Wydziału Informacji i Komunikacji Społecznej w Przedstawicielstwie Komisji Europejskiej oraz prof. Sławomira Ratajskiego, Sekretarza Generalnego Polskiego Komitetu ds. UNESCO.

Konferencję rozpoczęła prezentacja, przygotowana przez Marię Belina-Brzozowską, Krajową Koordynator Programu Szkół Stowarzyszonych UNESCO, na temat 60-letniej historii ASPnet na świecie i udziału polskich szkół w działaniach na rzecz edukacji dla pokoju, edukacji międzykulturowej, edukacji dla zrównoważonego rozwoju oraz na temat działań Organizacji Narodów Zjednoczonych. Prezentacja Ilony Morżoł z Polskiego Komitetu ds. UNESCO przybliżyła uczestnikom historię pojęcia rozwoju zrównoważonego, poczynając od Agendy 21, a kończąc na Konferencji Rio+20. Następnie dr Anna Kalinowska, kierująca Uniwersyteckim Centrum Badań nad Środowiskiem Uniwersytetu Warszawskiego, wygłosiła wykład „Czy człowiek współczesny jest zdolny do dialogu ze środowiskiem? Dekada zmiany czy dekada porażki?",

w którym przedstawiła zasady i znaczenie dialogu człowieka ze środowiskiem. Omówiła w nim także skutki niezrównoważonej gospodarki zasobami różnorodności biologicznej Ziemi oraz sukcesy i porażki podejmowanych dotychczas prób ratowania tych zasobów. Wykład dr Anny Kalinowskiej publikujemy na stronie 77 Biuletynu.

Nowoczesne sposoby nauczania o zrównoważonym rozwoju omówiła Magdalena Machinko-Nagrabecka, kierująca działem edukacji ekologicznej Centrum UNEP/GRID Warszawa i pełniąca funkcję Krajowego Koordynatora Programu GLOBE, prowadzonego przez ośrodek światowej sieci GRID (Global Resource Information Database). Ośrodek realizuje w Polsce misję UNEP, związaną z ochroną środowiska i zrównoważonym gospodarowaniem zasobami naturalnymi Ziemi, poprzez wsparcie efektywnego zarządzania środowiskiem, z wykorzystaniem technologii geoinformacyjnych oraz aktywną edukację ekologiczną z zastosowaniem nowoczesnych technologii informacyjnych. Tekst wystąpienia publikujemy na stronie 85 Biuletynu.

Nina Dobrzyńska, dyrektor Departamentu Leśnictwa i Ochrony Przyrody w Ministerstwie Środowiska, opowiedziała o istniejącym w Polsce systemie szkół leśnych, prowadzonych przez Ministerstwo Środowiska oraz o znaczeniu edukacji leśników dla utrzymania równowagi w gospodarce leśnej.

Przedstawiciele Szkół Stowarzyszonych UNESCO oraz Szkół Leśnych zaprezentowali przykłady projektów, realizowanych w ich szkołach. Zespół Szkół Ogólnokształcących we Wrocławiu przedstawił WrocMUN – symulację obrad ONZ, II LO w Tomaszowie – swój udział w projekcie „To jest nasz czas" – 24-godzinnej konferencji on-line, podczas której uczniowie z różnych regionów świata dyskutują na temat problemów globalnych. Przedszkole Artystyczno-Teatralne Dorotka z Olsztyna zaprezentowało szeroki zakres realizowanych projektów, związanych z edukacją międzykulturową, natomiast II LO z Katowic opowiedziało o swoim udziale w Projekcie Morza Bałtyckiego (BSP). Działania związane z rozwojem zrównoważonym oraz działania edukacyjno-ekologiczne przedstawiły: Szkoła Podstawowa im. Cypriana Godebskiego z Raszyna oraz technika leśne z Tucholi i Starościna.

Drugi dzień konferencji poświęcony był warsztatom, zatytułowanym „Metody wykorzystywane w nauczaniu o zrównoważonym rozwoju", które przygotowali i przeprowadzili trenerzy z Centrum Inicjatyw UNESCO we Wrocławiu. Interaktywne zajęcia warsztatowe koncentrowały się wokół trzech istotnych aspektów zrównoważonego rozwoju: wzrostu gospodarczego i równomiernego podziału korzyści, ochrony zasobów naturalnych i środowiska oraz rozwoju społecznego. Omówiono mechani-

Konferencja polskiej Sieci Szkół Stowarzyszonych UNESCO, 25-26 października 2013 r. w Warszawie.
Fot.: © 2013 Ilona Morżoł

zmy rządzące handlem i produkcją oraz znaczenie wymiarów środowiskowego i społecznego dla trwałego rozwoju i dobrostanu, zarówno jednostek jak i całych społeczeństw. Część zajęć warsztatowych poświęcona była także omówieniu procesów warunkujących powstawanie stereotypów oraz uprzedzeń kulturowych oraz powiązanemu z nimi zjawisku marginalizacji społecznej.

Konferencja pozwoliła uczestnikom na nawiązanie kontaktów, przydatnych przy realizacji wspólnych projektów w przyszłości. Nauczyciele mieli również szansę na uzupełnienie wiedzy i zapoznanie się z konkretnymi metodami, które w przyszłości będą mogli wykorzystać w pracy, mając świadomość, że edukacja globalna jest punktem wyjścia dla wykształcenia w uczniach postawy aktywności i zaangażowania społecznego, pozwalającej uczestniczyć w kształtowaniu rzeczywistości, w której żyją. ●

M B-B

Dzień wykładowy i zajęcia warsztatowe podczas konferencji polskiej Sieci Szkół Stowarzyszonych UNESCO, 25-26 października 2013 r. w Warszawie. Fot.: © 2013 Ilona Morżoł

Sieć ASPnet dla globalnego obywatelstwa

Międzynarodowe Forum w Suwon

Jednym z najważniejszych wydarzeń, które miały miejsce w związku z 60. rocznicą powstania Sieci Szkół Stowarzyszonych UNESCO, było Międzynarodowe Forum pt. „Sieć ASPnet dla globalnego obywatelstwa: edukacja dla pokoju i edukacja dla rozwoju zrównoważonego" ("UNESCO ASPnet for Global Citizenship: Peace Education and Education for Sustainable Development"), zorganizowane przez Koreański Komitet ds. UNESCO. Spotkanie, które odbyło się w dniach 7 – 9 września 2013 roku w Suwon, w Korei Południowej, zgromadziło 250 uczestników z 74 krajów.

Głównym celem Forum była ocena kluczowych osiągnięć ASPnet na przestrzeni ostatniej dekady na poziomie szkolnym, krajowym, regionalnym i międzynarodowym oraz opracowanie nowego Planu Działań i Strategii na lata 2014 – 2021. Podczas trzech dni Forum koordynatorzy krajowi ASPnet, nauczyciele i uczniowie mieli szansę wymienić się doświadczeniami, nawiązać nowe kontakty, wzmocnić już istniejące oraz określić priorytetowe działania. Głównym zadaniem na kolejne lata działalności Sieci Szkół Stowarzyszonych UNESCO będzie promocja globalnego obywatelstwa (Global Citizenship), zgodna z kierunkiem wyznaczonym przez Sekretarza Generalnego ONZ w ogłoszonej podczas 67. Sesji Zgromadzenia Ogólnego NZ (2012) Inicjatywie Globalnej „Edukacja przede wszystkim" (Global Education First Initiative), jak również z ogólną potrzebą edukacji, która spełniałaby wymagania i sprostałaby wyzwaniom XXI wieku. Szkoły Stowarzyszone mają za zadanie realizację projektów w czterech głównych obszarach zainteresowań: pokój i prawa człowieka, nauczanie międzykulturowe, edukacja dla zrównoważonego rozwoju (w tym obniżenie ryzyka katastrof, zmiany klimatyczne, bioróżnorodność) oraz rola ONZ w rozwiązywaniu problemów światowych. ●

M B-B

Obrady Forum w Suwon (Korea Południowa).
Fot.: © 2013 Korean National Commission for UNESCO

Uczestnicy Forum w Suwon 7-9 września 2013 r. Fot.: © 2013 Korean National Commission for UNESCO

Udział Polski w Światowej Sieci Rezerwatów Biosfery

Rezerwaty biosfery są tworzone w ramach międzyrządowego, międzydyscyplinarnego Programu Człowiek i Biosfera (Man and Biosphere – MAB), formalnie ustanowionego na 16. sesji Konferencji Generalnej UNESCO w 1970 roku. Uchwalenie Programu poprzedzone było spotkaniem przedstawicieli państw i organizacji pozarządowych w 1968 roku, poświęconym zagrożeniom dla biosfery, które w coraz większym stopniu dostrzegane były przez państwa członkowskie ONZ.

Znalazło to także odzwierciedlenie w raporcie, ogłoszonym w 1969 r. przez Sekretarza Generalnego ONZ U Thanta, pt. *Człowiek i jego środowisko*, w którym przedstawiono skalę zagrożeń związanych z niszczeniem środowiska przyrodniczego.

Pierwotnym celem Programu MAB było ustanowienie obszarów chronionych, reprezentujących główne ekosystemy biosfery, którym nadano nazwę „rezerwatów biosfery". Obszary te miały status obszarów chronionych, gdzie chroni się zasoby przyrodnicze, prowadzi badania naukowe oraz monitoring. Miały one na celu ochronę różnorodności biologicznej i poprawę jakości prowadzonych obserwacji, oraz ocenianie zachodzących zmian ekologicznych w skali całej biosfery. Służyły także podnoszeniu stanu społecznej świadomości oraz

zwracały uwagę na postrzeganie zachodzących powiązań pomiędzy różnorodnością biologiczną i kulturową.

Podobnie jak wszystkie inne programy UNESCO, również Program Człowiek i Biosfera był przez lata doskonalony i nieprzerwanie wspierał nawiązywanie relacji i współpracy pomiędzy rezerwatami biosfery, znajdującymi się w Światowej Sieci Rezerwatów Biosfery UNESCO (World Network Biosphere Reserves – WNBR).

Aktualnie Sieć ta obejmuje 621 rezerwatów biosfery, w tym 12 obiektów transgranicznych, usytuowanych w 117 państwach, położonych w 5 regionach geograficznych (Afryka, kraje arabskie, Azja i Oceania, Europa i Ameryka Północna, Ameryka Południowa i Karaiby). Na wniosek zainteresowanych Komitetów Narodowych UNESCO-MAB do Światowej Sieci Rezerwatów Biosfery systematycznie włączane są nowe obiekty, które uzyskały pozytywną ocenę Międzynarodowego Komitetu Doradczego oraz Międzynarodowej Rady Koordynacyjnej – organów opiniodawczo-doradczych Programu Człowiek i Biosfera.

Rezerwaty biosfery funkcjonują obecnie w oparciu o Ramowy Statut Światowej Sieci Rezerwatów Biosfery, który został opracowany na konferencji ekspertów UNESCO w marcu 1995 roku w Sewilli i przyjęty w listopadzie 1995 roku przez Konferencję Generalną UNESCO. W dokumencie tym określone zostały między innymi kryteria, którym powinny odpowiadać te obiekty.

Obecnie funkcjonujące rezerwaty biosfery są najlepszym przykładem międzynarodowych działań na rzecz idei zrównoważonego rozwoju, uznanej przez lokalne społeczności i wdrażanej w praktyce w oparciu o podstawy naukowe. Na obszarze rezerwatów prowadzi się działania, zmierzające do łączenia ochrony różnorodności biologicznej i kulturowej oraz rozwoju gospodarczego i społecznego, poprzez partnerstwo między ludźmi i przyrodą. Są to obiekty reprezentujące innowacyjne podejście do zrównoważonego rozwoju w skali lokalnej, regionalnej, a także globalnej, ze względu na międzynarodową sieć współpracy i wzajemne relacje pomiędzy rezerwatami.

W celu osiągnięcia zintegrowanego zarządzania, poprzez wprowadzenie systemu planowania, opartego na integracji ochrony i zrównoważonego wykorzystania zasobów, na obszarach rezerwatów biosfery wyznacza się strefy o zróżnicowanym statusie. Podział na strefy, czyli

Żurawie w Transgranicznym Rezerwacie Biosfery Polesie Zachodnie. Fot.: © 2013 Zygmunt Krzemiński

tzw. strefowanie, zapewnia rezerwatom biosfery skuteczną ochronę zasobów przyrodniczych, ich zrównoważone wykorzystanie oraz generowanie wiedzy poprzez zintegrowane zarządzanie i współpracę.

W każdym ustanowionym przez UNESCO rezerwacie biosfery wyznaczane są następujące strefy:

1) centralna, stanowiąca tzw. jądro rezerwatu, nazywana także częścią rdzenną, zapewniającą na tym obszarze ochronę różnorodności biologicznej, gdzie prowadzone mogą być: badania naukowe niepowodujące uszczerbku w zasobach przyrodniczych, monitoring, edukacja ekologiczna dla specjalizujących się w określonych dziedzinach grup zainteresowań oraz niektóre usługi ekosystemowe;
2) buforowa, zwykle otaczająca obszar centralny, na której dopuszczona jest działalność naukowo-badawcza, gospodarcza zgodna z dobrymi praktykami ekologicznymi, edukacja ekologiczna, rekreacja, turystyka ekologiczna;
3) przejściowa, gdzie realizowane są funkcje zrównoważonego rozwoju, w zakresie prowadzonej działalności gospodarczej (np. rolnej, leśnej, rybackiej itp.), a lokalne społeczności, instytucje zarządzające, naukowcy, organizacje pozarządowe, grupy kulturalne, gospodarcze i inne zainteresowane podmioty współpracują, zarządzając wspólnie tym obszarem i zapewniając w ten sposób jego zrównoważony rozwój.

Rezerwaty biosfery służą rozwojowi współpracy transgranicznej, regionalnej, a także w szerszym zakresie, np. współpracy Północ – Południe, Południe – Południe. Takie podejście zachęca do podejmowania współpracy na różnych poziomach, do dzielenia się wiedzą, najlepszymi praktykami i doświadczeniami w radzeniu sobie ze zmianami zachodzącymi w środowisku. Sprzyja to integracji ludzi i zasobów przyrody, zapewniając zrównoważony rozwój z jednoczesnym zachowaniem wartości kulturowych, znajdujących się na ich obszarach.

Organem regulującym i koordynującym funkcjonowanie rezerwatów biosfery, ustanowionych w ramach Programu Człowiek i Biosfera, jest Międzynarodowa Rada Koordynacyjna, która działa w oparciu o statut zatwierdzony przez Konferencję Generalną UNESCO. Do jej szerokich uprawnień należy między innymi opiniowanie wniosków w sprawie

Lp.	Nazwa Rezerwatu Biosfery	Rok uznania	Data okresowego przeglądu	Powierzchnia w ha*
1	Babia Góra	1976	2000; 2013	11 797
2	Białowieża	1976; w 2005 r. powiększony	1998; 2013	92 399
3	Jezioro Łuknajno	1976	2014	1 342
4	Słowiński	1976	1998; 2013	21 573
5	Karpaty Wschodnie	1992	2013	108 938
6	Tatry	1992	2013	21 197
7	Karkonosze	1992	2012	5 575
8	Puszcza Kampinoska	2000	2013	70 604
9	Polesie Zachodnie	2002	Nie był oceniany	139 917
10	Bory Tucholskie	2010	Nie był oceniany	319 500

*) wg danych uzyskanych z Polskiego Komitetu Narodowego UNESCO-MAB

tworzenia rezerwatów biosfery, które następnie mogą zostać włączone do Światowej Sieci Rezerwatów Biosfery oraz przyjmowanie zaleceń wynikających z okresowych przeglądów rezerwatów. Rada składa się z przedstawicieli 34 państw członkowskich, wybranych podczas sesji Konferencji Generalnej UNESCO na czteroletnią kadencję.

Organem merytorycznym, wspierającym Radę, jest Międzynarodowy Komitet Doradczy, składający się z 10 wybranych ekspertów, którzy oceniają wnioski o uznanie danego obszaru za rezerwat biosfery oraz raporty z okresowych przeglądów.

Rezerwaty Biosfery w Polsce

Prace planistyczne związane z tworzeniem rezerwatów biosfery w Polsce, rozpoczęto w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych, niezwłocznie po zainaugurowaniu przez UNESCO Programu Człowiek i Biosfera. Pierwsze cztery obiekty zgłoszone przez Polskę zostały uznane przez UNESCO w 1976 roku. Do chwili obecnej, do Światowej Sieci Rezerwatów Biosfery włączono dziesięć obiektów z obszaru Polski, co ilustruje tabela na str. 96.

Okresowe przeglądy rezerwatów biosfery

Okresowe przeglądy, stanowiące istotną część systemu oceny funkcjonowania i realizowania celów rezerwatów biosfery, są ważnym wydarzeniem dla tego typu obiektów o międzynarodowym statusie. Dokonywanie oceny odbywa się nie częściej niż co dziesięć lat i obejmuje funkcjonowanie rezerwatu, zachowanie wielkości obiektu i jego strefowania, które powinno mieć odzwierciedlenie w planie zarządzania obiektem oraz planie zagospodarowania przestrzennego. Prowadzenie okresowych przeglądów wynika z Ramowego Statutu Światowej Sieci Rezerwatów Biosfery, a dokonywane jest na podstawie raportu, przygotowywanego przez organ zarządzający obiektem, zgodnie z obowiązującym formularzem. Jednocześnie trzeba stwierdzić, że raporty z obiektów transgranicznych sporządzane są wspólnie przez obu zarządców takiego rezerwatu. Raporty z okresowych przeglądów ocenia Międzynarodowy Komitet Doradczy, który przygotowuje zalecenia dla poszczególnych obiektów, następnie przyjmowane przez Międzynarodową Radę Koordynacyjną.

Okresowy przegląd jest okazją do przeprowadzenia jakościowej oceny realizowanych działań oraz ich rezultatów, a także postępów prac wykonywanych w rezerwacie biosfery, zwłaszcza jeśli chodzi o wykorzystanie aktualnej wiedzy, umiejętności w zarządzaniu zasobami i ekosystemami. Przegląd stwarza także możliwość oceny funkcjonowania systemu podziału na strefy i ich znaczenia, analizuje związki celów i środków w polityce zarządzania, odnosi się do prowadzonej współpracy międzynarodowej, a przede wszystkim do współpracy transgranicznej. Głównym celem przeglądu jest poprawa jakości stanu rezerwatów i ich funkcjonowania jako miejsc, w których bada się wzajemne relacje człowieka i środowiska i ukierunkowuje je zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Do tej pory dokonano

oceny 293 raportów z okresowych przeglądów rezerwatów biosfery, z czego 15 rezerwatów ocenianych jest już po raz drugi.

W 2012 roku Sekretariat UNESCO wyznaczył do okresowego przeglądu 55 rezerwatów biosfery, w tym 6 obiektów z Polski, a mianowicie: Rezerwat Biosfery Babia Góra, Rezerwat Biosfery Białowieża, Transgraniczny Rezerwat Biosfery Karpaty Wschodnie, Rezerwat Biosfery Puszcza Kampinoska, Rezerwat Biosfery Słowiński, Transgraniczny Rezerwat Biosfery Tatry. Dyrekcje parków narodowych, położonych w granicach wymienionych rezerwatów biosfery, przygotowały raporty opracowane według określonego schematu, które za pośrednictwem Polskiego Komitetu Narodowego UNESCO-MAB przekazano do Sekretariatu UNESCO.

W marcu 2013 r. Międzynarodowy Komitet Doradczy dokonał oceny tych rezerwatów i opracował projekt zaleceń, które zaakceptowała Międzynarodowa Rada Koordynacyjna. Szczegółowe oceny polskich obiektów były zróżnicowane, jednak zwracano uwagę przede wszystkim na następujące kwestie:

- potrzebę opracowania planów zarządzania dla rezerwatów biosfery;
- określenie zarządcy rezerwatu biosfery;
- zbyt duże skoncentrowanie uwagi na strefach centralnych, a mniejsze na pozostałych strefach, szczególnie tych, w których wdrażany jest zrównoważony rozwój;
- w odniesieniu do obiektów transgranicznych – potrzebę zacieśnienia współpracy partnerskiej.

W ramach przygotowań do merytorycznej odpowiedzi na zalecenia Międzynarodowej Rady Koordynacyjnej UNESCO-MAB, Polski Komitet Narodowy UNESCO-MAB zorganizował w październiku 2013 roku, z udziałem Ministerstwa Środowiska, seminarium dla zarządców ocenianych rezerwatów biosfery. Omówiono na nim także zagadnienia, dotyczące strefowania w rezerwatach biosfery oraz oceniono przygotowane dla tych obiektów dokumentacje kartograficzne. Podczas seminarium zwrócono uwagę na Rezerwat Biosfery Jezioro Łuknajno, utworzony w 1976 roku, który wymaga dostosowania do obowiązujących obecnie kryteriów, wymienionych w Ramowym Statucie Rezerwatów Biosfery. Obecnie prowadzone są już działania, zmierzające do powiększenia Rezerwatu Biosfery Jezioro Łuknajno i wyznaczenia strefy przejściowej. Przygotowany będzie także wniosek do UNESCO o powiększenie tego obiektu. W tej sprawie administracja rządowa ściśle współpracuje z władzami samorządowymi. Planowane jest spotkanie wszystkich zainteresowanych stron w celu wspólnego przygotowania wniosku do UNESCO.

Nowe rezerwaty biosfery

Bardzo ważnym wydarzeniem dla polskich rezerwatów biosfery w okresie ostatniej dekady, podobnie jak dla krajów sąsiednich za wschodnią granicą, było podpisanie Porozumienia pomiędzy Rządem Rzeczypospolitej Polskiej, Rządem Republiki Białorusi i Gabinetem Ministrów Ukrainy w sprawie utworzenia Transgranicznego

Rezerwatu Biosfery Polesie Zachodnie. Utworzenie tego trójstronnego obiektu poprzedzone było wieloletnimi działaniami, zarówno ze strony Sekretariatu UNESCO, jak i zainteresowanych państw.

W 2002 roku po stronie polskiej utworzono Rezerwat Biosfery Polesie Zachodnie, a po stronie ukraińskiej Szacki Rezerwat Biosfery. Wkrótce po tym, na Białorusi podjęto prace nad utworzeniem Rezerwatu Biosfery Polesie Nadbużańskie, który uzyskał międzynarodowy status w 2004 roku. Ważnym wydarzeniem w 2004 roku było także zorganizowane przez Sekretariat UNESCO spotkania przedstawicieli Polski, Białorusi i Ukrainy w sprawie utworzenia w ramach Programu UNESCO-MAB trójstronnego Rezerwatu Biosfery Polesie Zachodnie. Przewidziano jego współfinansowanie ze środków UNESCO oraz środków przekazanych na ten cel przez Japonię. Rezultatem wspomnianych działań było przyznanie temu Rezerwatowi Biosfery oficjalnego certyfikatu przez Dyrektor Generalną UNESCO podczas międzynarodowej konferencji w Warszawie i Urszulinie, w dniach 5 i 6 września 2012 r., z udziałem wszystkich zainteresowanych stron. Oprócz oficjalnej części konferencji, odbyła się także część merytoryczna z licznymi prezentacjami ze strony wszystkich zainteresowanych państw, w której uczestniczyli przedstawiciele lokalnych społeczności oraz organizacji pozarządowych, działających w tym rejonie.

Ważnym działaniem, służącym praktycznej realizacji wspomnianego Porozumienia było powołanie Rady Koordynacyjnej Transgranicznego Rezerwatu Biosfery Polesie Zachodnie, którego pierwsze posiedzenie odbyło się w dniach 12-13 grudnia 2013 roku w Brześciu na Białorusi. Rezultatem tego spotkania było powołanie grupy roboczej do spraw planu działania na 2014 rok, grupy ds. opracowania planu zarządzania oraz grupy ds. badań naukowych. Podczas posiedzenia delegacja polska poinformowała, że w 2014 roku Poleski Park Narodowy, po otrzymaniu uzupełniających danych od przedstawicieli Białorusi i Ukrainy, opracuje i opublikuje mapę Transgranicznego Rezerwatu Biosfery Polesie Zachodnie, opatrzoną legendą w trzech językach narodowych oraz w wersji angielskiej, i przekaże każdej zainteresowanej stronie.

W opublikowanym w 2011 roku przez profesor Alicję Breymeyer, Przewodniczącą Polskiego Komitetu Narodowego UNESCO-MAB, artykule pt. „Rezerwaty Biosfery i Polski Narodowy Komitet UNESCO-MAB: Przedstawienie aktualnej problematyki" omówiono projekt utworzenia w przyszłości kilku transgranicznych rezerwatów biosfery, a mianowicie:

- Transgranicznego Rezerwatu Biosfery Roztocze
- Transgranicznegp Rezerwatu Puszcza Białowieska
- Transgranicznego Rezerwatu Biosfery na granicy Polski, Litwy i Obwodu Kaliningradzkiego.

Rezerwat Biosfery Roztocze po stronie ukraińskiej został utworzony w 2011 roku i prace były równolegle prowadzone po stronie polskiej. Ze względu jednak na tworzone w województwie lubelskim obszary Natura 2000, których część była projektowana do włączenia w granice

tego rezerwatu, prace zostały wstrzymane. Obecnie wyznaczono już przebieg granic obszarów Natura 2000 i aktualnie trwają prace nad przygotowaniem wspólnie ze stroną ukraińską wniosku do UNESCO w sprawie utworzenia Transgranicznego Rezerwatu Biosfery Roztocze. Uzupełnienie dokumentacji i przygotowanie wniosku do UNESCO powierzono Roztoczańskiemu Parkowi Narodowemu, który po stronie polskiej będzie stanowił strefę centralną projektowanego obiektu.

Rezerwat Biosfery Białowieża utworzono w 1976 roku. Obejmował Białowieski Park Narodowy, a od 2005 roku – cały obszar Puszczy Białowieskiej po polskiej stronie. Po stronie białoruskiej Rezerwat Biosfery Puszcza Białowieska został utworzony w 1993 roku. Rezerwat ten nie ma statusu transgranicznego i oba państwa mają możliwość podjęcia wspólnej procedury, prowadzącej do uzyskania dla obszaru całej Puszczy Białowieskiej statusu rezerwatu transgranicznego. Zaplanowane są działania, zmierzające do przygotowania odpowiedniego porozumienia między Polską a Republiką Białorusi, w celu uregulowania sprawy projektowanego Transgranicznego Rezerwatu Biosfery Puszcza Białowieska.

Utworzenie Transgranicznego Rezerwatu Biosfery na granicy Polski, Litwy i Obwodu Kaliningradzkiego jest nową propozycją, zainicjowaną przez Federację Rosyjską. Aktualnie nie został jeszcze wypracowany wspólny harmonogram prac związany z realizacją tego zamierzenia.

•

Dr Zygmunt Krzemiński

Autor lub współautor ponad czterdziestu publikacji popularno-naukowych oraz licznych opracowań specjalistycznych z zakresu ochrony przyrody i środowiska. Koordynator kilku projektów z zakresu ochrony przyrody, finansowanych przez Know How Fund UK. W okresie 1990 – 2007 zastępca dyrektora i dyrektor departamentu ochrony przyrody w Ministerstwie Środowiska.

Transgraniczny Rezerwat Biosfery Polesie Zachodnie.
Fot.: © 2013 Zygmunt Krzemiński

Program stypendiów współsponsorowanych UNESCO / Poland w Centrum AGH – UNESCO w Krakowie

Centrum Międzynarodowej Promocji Technologii i Edukacji AGH – UNESCO w Krakowie zostało ustanowione w 2010 roku w Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie na podstawie umowy pomiędzy UNESCO a Senatem AGH. Centrum AGH – UNESCO kieruje prof. dr hab. inż. Janusz Szpytko.

Centrum Międzynarodowej Promocji Technologii i Edukacji AGH – UNESCO jest jedną z trzynastu Katedr UNESCO działających w Polsce. Jest pierwszą w Polsce jednostką pod auspicjami UNESCO, wspierającą kształcenie na poziomie uniwersyteckim w dziedzinie nauk technicznych, inspirującą i koordynującą zintegrowany system badań oraz szkoleń, a ponadto wspierającą wymianę oraz transfer wiedzy w powiązaniu z praktyką inżynierską. Międzynarodowa oferta Centrum adresowana jest przede wszystkim do krajów rozwijających się z Azji, Afryki, Ameryki Południowej i innych na całym świecie. Działania Centrum AGH – UNESCO wpisują się w priorytety UNESCO oraz AGH.

Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie (*www.agh.edu.pl*) jest technicznym uniwersytetem publicznym i od prawie 100 lat służy nauce, gospodarce i społeczeństwu przez kształcenie studentów i rozwój kadry naukowej oraz prowadzenie badań naukowych (około 38.000 studentów, 54 kierunki, ponad 200 specjalności typu: B.Sc., M.Sc., Ph.D.). Oprócz tradycyjnych wydziałów, ściśle związanych z górnictwem i hutnictwem, uczelnia prowadzi kształcenie ukierunkowane na: informatykę, telekomunikację, automatykę, robotykę, inżynierię mechaniczną i elektryczną, nowe

Spotkanie stypendystów Centrum AGH UNESCO z władzami AGH i PK ds. UNESCO.
Fot.: © Zbigniew Sulima/ Biuletyn AGH

materiały, fizykę techniczną, matematykę stosowaną, a także zarządzanie i socjologię.

AGH to jedna z najlepszych renomowanych polskich uczelni, od lat zajmująca czołowe miejsca w prasowych rankingach, oceniających poziom państwowych wyższych szkół technicznych. Jest przodującą w Polsce uczelnią w dziedzinie nowoczesnych technologii, zajmującą wysoką lokatę w skali międzynarodowej. Kadrę Uczelni stanowi ponad 2 tysiące pracowników naukowych, w tym około 550 samodzielnych pracowników. W trakcie realizacji jest ponad 2 tysiące projektów badawczych zarówno krajowych, jak i zagranicznych.

Osiągnięcie szybkiego, trwałego i zrównoważonego wzrostu gospodarczego krajów rozwijających się jest możliwe między innymi w rezultacie transferu technologii i edukacji inżynierskiej (technicznej), co w konsekwencji pozwala na uzyskanie poprawy jakości edukacji technicznej dla wszystkich oraz wspieranie doświadczeń, praktyki technicznej i innowacyjności oraz budowy środowiska kadry technicznej i inżynierskiej. Obecnie możliwości rozwojowe gospodarek zależą w zasadniczym stopniu od wiedzy wyrażonej kapitałem ludzkim zdolnym do adaptacji w nowych warunkach będących wynikiem procesów globalizacji i wysokiego poziomu techniki. Potencjał edukacyjny społeczeństwa stanowi czynnik decydujący o konkurencyjności kraju. Przedsięwzięcia podejmowane przez Centrum AGH – UNESCO wpisują się w ideę budowania społeczeństwa uczącego się bez granic i barier oraz w zakresie współpracy w rozwoju edukacji technicznej (inżynierskiej) oraz naukowej i innowacyjności oraz transferu technologii.

Od października 2013 roku w Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, z inicjatywy Centrum AGH – UNESCO przebywa grupa około 50 młodych naukowców – stypendystów programów krótkoterminowych (wizyt studyjnych do 6 miesięcy) i studiów trzeciego stopnia, z 23 krajów szybkiego wzrostu gospodarczego: Bangladeszu, Beninu, Brazylii, Burundi, Kamerunu, Kuby, Etiopii, Indii, Kenii, Kosowa, Laosu, Madagaskaru, Mali, Mongolii, Nepalu, Nigerii, Pakistanu, Sierra Leone, Sri Lanki, Tadżykistanu, Togo, Uzbekistanu, Ukrainy. Na przedstawioną przez Centrum AGH – UNESCO ofertę stypendialną *UNESCO/Poland Co-sponsored Fellowship Program in Engineering – cycle 2013* złożono ponad 100 aplikacji.

Młodzi naukowcy – stypendyści Centrum AGH – UNESCO realizują projekty naukowe we współpracy z pracownikami naukowo–dydaktycznymi na następujących wydziałach AGH: Elektrotechniki, Automatyki, Informatyki i Inżynierii Biomedycznej; Geodezji Górniczej i Inżynierii Środowiska; Geologii, Geofizyki i Ochrony Środowiska; Górnictwa i Geoinżynierii; Humanistycznym; Inżynierii Materiałowej i Ceramiki; Inżynierii Mechanicznej i Robotyki; Inżynierii Metali i Informatyki Przemysłowej; Wiertnictwa, Nafty i Gazu.

Program pobytu stypendystów Centrum AGH – UNESCO w Krakowie obejmuje:

1. realizację około 24 projektów w następujących obszarach: automatyka i monitoring, nauka o ziemi, geologia i ekonomia, socjologia w technice, inżynieria środowiska i biotechnologia, geoturystyka, inżynieria mechaniczna, górnictwo, transport, inżynieria wiertnictwa i gazu,

Stypendyści z Madagaskaru, Pakistanu, Sierra Leone i Mali w Laboratorium Zautomatyzowanych Systemów Transportowych i Telematyki AGH.
Fot.: © Prof. Janusz Szpytko/Centrum AGH – UNESCO

Stypendyści Centrum AGH – UNESCO podczas warsztatów tematycznych.
Fot.: © Zbigniew Sulima/Biuletyn AGH

inżynieria górnicza i geologia, inżynieria oprogramowania, metalurgia;

2. udział w zajęciach dydaktycznych z 29 przedmiotów w wymiarze około 30 – 45 godzin, realizowanych w języku angielskim (wykłady, laboratoria, ćwiczenia, projekty): Advanced Analysis Methods, Applied Geology, Basic Experiment Solid State Physics, Biotechnology, Chemistry, Cognitive Robotics, Computer Graphics, Electrical Engineering, Energy and Environment, Global Society and International Institutions, Hard Rock Mining, Intercultural Management, Introduction to Material Science, Introduction to Biochemistry, Materials News, Mathematics, Mechanical Metallurgy, Modelling and Simulation of Systems, Modern Technique for Material Analysis, Operational Research in Engineering, Petrophysics, Physics, Principles of Soil Protection, Sedimentology, Sociology and Politics of Internet, Surface Engineering, Theory and Practice of Ceramic Processes, Transport Engineering, Uncertainty Analysis in Engineering;
3. udział w kursie języka polskiego w wymiarze 72 godzin zajęć;
4. udział w licznych konferencjach naukowych, seminariach i warsztatach tematycznych, organizowanych lub inicjowanych przez Centrum AGH – UNESCO lub innych, między innymi: Napędy 2013 (IXth International Conference on Drive Systems in the Transport Devices); UCTE 2013 (UNESCO Interregional Engineering Conference in Technology and Education – Global Benchmarking and Monitoring); UNESCO – AGH Chair Workshop on Innovation and Technology Transfer to Emerging Countries in the Frame of the UNESCO Activities; Spotkania Multikulturowe AGH – UNESCO (Multicultural AGH – UNESCO Meetings); Uniwersytet Otwarty AGH (AGH UST Open University);
5. spotkania i debaty tematyczne z władzami Akademii Górniczo - Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie, władzami Polskiego Komitetu ds. UNESCO, władzami regionu, wizyty fakultatywne i spotkania specjalistyczne z przedstawicielami przemysłu;
6. spotkania, wizyty fakultatywne i projekty mające na celu zapoznanie stypendystów z kulturą i dziedzictwem regionu małopolskiego i Polski, potencjałem turystycznym Krakowa i regionu oraz tradycjami i zwyczajami w Polsce i w środowiskach branżowych technicznych, a ponadto zwyczajami środowiska akademickiego.

Jednym z celów realizowanego przez Centrum AGH – UNESCO programu stypendialnego jest identyfikacja potrzeb krajów rozwijających się w zakresie edukacji inżynierskiej, nauki i techniki, a ponadto wymiana wiedzy i doświadczeń w zakresie wsparcia i integracji nauki, technologii oraz innowacji na rzecz zrównoważonego globalnego rozwoju. W rezultacie licznych debat stwierdzono, że przedmiotowy rozwój współpracy międzynarodowej powinien wykorzystywać rozproszone światowe zasoby, bazować na międzyregionalnej współpracy i być poprzedzony wnikliwą analizą potrzeb krajów rozwijających się w zakresie wsparcia technologicznego.

Istotnym rezultatem projektu jest: integracja międzynarodowego środowiska inżynierskiego, identyfikacja potencjału lokalnego w krajach rozwijających się w obszarze techniki oraz przyszłych potrzeb, budowa platformy dla przyszłej współpracy w obszarach edukacji i nauki, upowszechnianie najlepszych praktyk w zakresie inżynierii, technologii i innowacji.

Uczestnicy programu stypendiów współsponsorowanych UNESCO / Poland edycji 2013 w Centrum AGH – UNESCO w Krakowie wyrazili duży podziw dla potencjału badawczego uczelni oraz wyposażenia laboratoriów i warunków do studiowania oraz infrastruktury socjalnej, jak również dla profesjonalizmu pracowników AGH oraz ich pasji badawczej i dydaktycznej. Dla uczestników projektu pobyt w Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie był również inspiracją do rozwoju własnych planów edukacyjnych i naukowych w obszarze nauk technicznych. Pobyt w Krakowie stypendystów Centrum AGH – UNESCO należy także rozpatrywać w kontekście ich osobistego rozwoju, pogłębiania wiedzy i praktyki specjalistycznej, kultury technicznej i ogólnej, rozwoju intelektualnego i psychologicznego, a ponadto nabywania zdolności adaptacyjnych do nowych warunków i otoczenia. ●

Prof. Janusz Szpytko

Kierownik Centrum Międzynarodowej Promocji Technologii i Edukacji AGH – UNESCO w Krakowie.

Katedra UNESCO Całożyciowego poradnictwa zawodowego

została utworzona 8 marca 2013 r. przy Instytucie Pedagogiki na Uniwersytecie Wrocławskim. Kierownikiem Katedry jest prof. Jean Guichard. Osobami odpowiedzialnymi za Katedrę w Polsce są dr Violetta Podgórna i dr Marek Podgórny.

Zadaniem Katedry jest promowanie zintegrowanego systemu badań, kształcenia, informacji i dokumentacji w dziedzinie poradnictwa edukacyjno-zawodowego. Jej działania umożliwią współpracę między badaczami renomowanych światowych uniwersytetów i instytucji kształcenia wyższego w Europie, Afryce i Ameryce Łacińskiej, zajmujących się całożyciowym poradnictwem zawodowym, szczególnie dotyczącym problematyki wyrównania szans życiowych, rozwoju kompetencji niezbędnych w życiu zawodowym, mobilności zawodowej, ewaluacji skuteczności różnych programów poradnictwa. Organizowane przez katedrę konferencje i spotkania naukowe będą okazją do prezentacji i popularyzacji rezultatów prowadzonych działań i wykorzystywania wyników dokonywanych ekspertyz.

PK ds. UNESCO patronował Międzynarodowej Konferencji Naukowej, inaugurującej działalność Katedry UNESCO Całożyciowego poradnictwa zawodowego, zatytułowanej „Poradnictwo kariery i dialog dla zrównoważonego rozwoju", która odbyła się w dniach 26-27 listopada 2013 r. w Aulii Leopoldyńskiej Uniwersytetu Wrocławskiego. Uczestnicy konferencji z 16 krajów mieli okazję zaprezentować najważniejsze tendencje i praktyczne rozwiązania w dziedzinie poradnictwa zawodowego, mającego na celu zwiększenie równości szans, zwiększenie kompetencji, ułatwienie dostępu do rynku pracy oraz wzmocnienie lokalnej innowacyjności w dziedzinie edukacji, zatrudnienia i rozwoju. ●

A P

Kontakt: Instytut Pedagogiki,
ul. Dawida 1, 50 - 527 Wrocław
tel./fax +48 71 367 23 16
unesco@pedagogika.uni.wroc.pl

W Polsce działa 13 katedr UNESCO spośród 783 istniejących na świecie.

world summit on the information society

Towards Knowledge Societies for Peace and Sustainable Development

Pierwsza międzynarodowa konferencja przeglądowa Światowego Szczytu Społeczeństwa Informacyjnego (WSIS+10)

UNESCO przypadła rola gospodarza pierwszej międzynarodowej konferencji przeglądowej Światowego Szczytu Społeczeństwa Informacyjnego pt. „Ku Społeczeństwom Wiedzy dla Pokoju i Zrównoważonego Rozwoju (Towards Knowledge Societies for Peace and Sustainable Development)" (25-27 lutego 2013 r. w siedzibie UNESCO w Paryżu). Wielodyscyplinarna konferencja, która została zorganizowana wspólnie przez UNESCO, ITU, UNDP i UNCTAD, otworzyła proces przeglądu realizacji postanowień Światowego Szczytu Społeczeństwa Informacyjnego (WSIS: Genewa 2003 – Tunis 2005). Wzięło w niej udział ok. 1450 uczestników ze 130 krajów, którzy na 83 sesjach, warsztatach i forach tematycznych mieli możliwość sformułowania wniosków, dotyczących wszelkich aspektów realizacji postanowień WSIS. Głównym rezultatem konferencji był dokument końcowy pt. "Final Statement. Information and Knowledge for All: an Expanded Vision and a Renewed Commitment", który po dyskusji został jednomyślnie przyjęty przez uczestników, a w listopadzie 2013 roku oficjalnie zatwierdzony przez Konferencję Generalną UNESCO na 37. sesji. Dokument formułuje konkretne tezy i zalecenia oraz podkreśla kluczowe dla przestrzegania praw człowieka i rozwoju społeczeństwa informacyjnego zasady, takie jak wolność wypowiedzi, bezpieczeństwo dziennikarzy – w wyraźny sposób odnosząc ten wymóg do sytuacji dziennikarzy internetowych, blogerów i aktywistów praw człowieka – ochronę prywatności, udział wszystkich zainteresowanych stron i środowisk w rozpatrywaniu zagadnień dotyczących społeczeństw wiedzy i społeczeństwa informacyjnego (multistakeholder approach). Końcowy dokument paryskiej konferencji będzie wpływał na dalsze etapy procesu przeglądu WSIS+10, który ma być realizowany do 2015 roku.

Konferencja stanowiła dobrą okazję do refleksji nad obecnym stanem społeczeństwa informacyjnego oraz nowymi zjawiskami, tendencjami i problemami, zaznaczającymi się w różnych dziedzinach życia społecznego, w związku z rozwojem technologii komunikacyjnych i informacyjnych.

Wśród licznych zagadnień społecznych, podnoszonych w obradach, obok np. kwestii praw człowieka, wyzwań etycznych, problemów bezpieczeństwa, nierówności dostępu do informacji czy różnorodności kulturowej i językowej, znalazły się wyzwania, które dotyczą edukacji medialnej i informacyjnej oraz wiążą się z koniecznością dostosowania systemów edukacyjnych do zmian cywilizacyjnych i mentalnościowych, spowodowanych rozwojem komunikacji społecznej i nowymi możliwościami ekspresji oraz dostępu do informacji. Zmiany te stawiają uczących się w centrum procesów edukacyjnych jako aktywne podmioty.

Z ramienia Komitetu, w konferencji brał udział Tomasz Komorowski, m.in. uczestnicząc, w pracach otwartej grupy redakcyjnej, która wypracowała końcowy dokument. ●

T K

Organizacja Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury

Polski Komitet Programu Informacja dla Wszystkich przy Polskim Komitecie do spraw UNESCO

Procesy digitalizacji zasobów audiowizualnych (filmy i produkcja telewizyjna)

Seminarium w Warszawie

Od digitalizacji, tzn. przeniesienia na formaty cyfrowe, analogowych zasobów audiowizualnych zależy udostępnienie zarówno przyszłym, jak i obecnym pokoleniom, ogromnej części dziedzictwa informacji, kultury, historii, powstałego w ciągu ostatnich ponad stu lat. Z powodu ilości tych zasobów, a jednocześnie rosnących, nieodwracalnych strat wśród nich, zróżnicowanego zapotrzebowania na ich cyfrowe kopie (np. różna jakość i koszt kopii w zależności od różnych celów ich późniejszego wykorzystania), wyzwań technicznych, finansowych, prawnych, procesy digitalizacji należą do wyjątkowo złożonych, a jednocześnie pilnych i wciąż pionierskich zadań.

Uczestnicy seminarium „Procesy digitalizacji zasobów audiowizualnych (filmy i produkcja telewizyjna)”. Fot.: © 2013 Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych

W Polsce, podobnie jak w innych krajach, angażują one bardzo różnorodne podmioty publiczne i prywatne – rząd i rządowe centra kompetencji, instytucje dziedzictwa, wyspecjalizowane firmy, twórców, ekspertów. Wspomniana złożoność procesów digitalizacji dziedzictwa audiowizualnego wymaga skoordynowanych strategii, bieżącej komunikacji pomiędzy podmiotami uczestniczącymi w ich realizacji, możliwości dyskusji eksperckiej nad pojawiającymi się w trakcie realizacji nowymi problemami, umożliwiającej optymalizację podejmowanych i planowanych działań. Świadomość istnienia takich uwarunkowań i potrzeb była powodem organizacji - w ramach prac Polskiego Komitetu Programu Informacja dla Wszystkich (IFAP) UNESCO - zarówno eksperckiego seminarium pt. „Procesy digitalizacji zasobów audiowizualnych (filmy i produkcja telewizyjna)” w 2013

roku, w siedzibie Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych (NDAP), jak i wcześniejszych spotkań w latach 2009 i 2010[1].

Seminarium pt. „Procesy digitalizacji zasobów audiowizualnych (filmy i produkcja telewizyjna)" zostało zorganizowane 20 marca 2013 roku pod patronatem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego przez PK ds. UNESCO i PK IFAP, przy współudziale NDAP. Poświęcone było dokonaniu przeglądu i wymianie doświadczeń, wynikających z dotychczasowej realizacji projektów digitalizacyjnych, dotyczących dziedzictwa audiowizualnego. Miało także na celu zastanowienie się nad możliwościami optymalizacji przyszłych działań w zakresie cyfryzacji, przechowywania, udostępniania i promocji polskiego, analogowego dziedzictwa audiowizualnego. Spotkanie zgromadziło ponad 70 uczestników – przedstawicieli organów państwa, kształtujących politykę dotyczącą dziedzictwa audiowizualnego, instytucji dystrybuujących zasoby publiczne przeznaczone na digitalizację dziedzictwa audiowizualnego, instytucji realizujących projekty finansowane z tych środków, firm technologicznych współpracujących w realizacji projektów oraz mediów elektronicznych. Rekomendacje, które powstały w wyniku seminarium, zostały przekazane organom i instytucjom państwowym, odpowiedzialnym za kształtowanie i realizację polityki digitalizacji dziedzictwa audiowizualnego. ●

T K

[1] Informacje na ten temat oraz nt. IFAP i jego krajowych komitetów – zob. Biuletyn PK ds. UNESCO nr 1 z 2011 r., s. 36-37.

Otwarcie seminarium „Procesy digitalizacji zasobów audiowizualnych (filmy i produkcja telewizyjna)" w Warszawie, 20 marca 2013 r. Od lewej: prof. Sławomir Ratajski, Sekretarz Generalny Polskiego Komitetu ds. UNESCO; prof. Małgorzata Omilanowska, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego; prof. Władysław Stępniak, Dyrektor Naczelny Archiwów Państwowych; Marek Hołyński, Przewodniczący Polskiego Komitetu Programu Informacja dla Wszystkich. Fot.: © 2013 Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych

Odszedł Karol Jakubowicz

28 kwietnia 2013 roku zmarł dr Karol Jakubowicz, wybitny medioznawca, wieloletni współpracownik Polskiego Komitetu ds. UNESCO, w latach 2008-2010 przewodniczący Międzyrządowej Rady Programu Informacja dla Wszystkich (IFAP), a także główny pomysłodawca założenia Polskiego Komitetu IFAP. Śmierć Karola Jakubowicza, jako bolesna strata, została odnotowana w dokumentach 37. sesji Konferencji Generalnej UNESCO oraz w wystąpieniach podczas sesji Konferencji Generalnej i Rady Wykonawczej. W pogrzebie wziął udział przewodniczący Międzyrządowej Rady IFAP Evgeny Kuzmin (Federacja Rosyjska). ●

Laureatki 13. edycji Konkursu (od lewej): dr Magdalena Król, dr Małgorzata Zawadzka, dr Agnieszka Łoboda, Małgorzata Urbańska, Joanna Miszkiel. Fot.: © 2013 L'Oréal Polska

13. edycja konkursu L'Oréal Polska dla Kobiet i Nauki

przy wsparciu Polskiego Komitetu do spraw UNESCO

14 października 2013 roku, w Muzeum Sztuki Współczesnej w Warszawie odbyła się uroczystość wręczenia nagród – rocznych stypendiów naukowych – laureatkom trzynastej edycji konkursu L'Oréal Polska dla Kobiet i Nauki przy wsparciu Polskiego Komitetu do spraw UNESCO. Zostały nimi:

W ZAKRESIE STYPENDIÓW HABILITACYJNYCH

dr Magdalena Król z Warszawy;
Dziedzina: weterynaria, onkologia eksperymentalna
Temat pracy: "Interakcje zachodzące w obrębie mikrośrodowiska nowotworowego"
Miejsce: Katedra Nauk Fizjologicznych, Wydział Medycyny Weterynaryjnej, SGGW w Warszawie

dr Agnieszka Łoboda z Krakowa
Dziedzina: biologia molekularna
Temat: "Rola czynników transkrypcyjnych HIF, białek antyoksydacyjnych i miRNA w regulacji ekspresji genów"
Miejsce: Zakład Biotechnologii Medycznej; Wydział Biochemii, Biofizyki i Biotechnologii, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

dr Małgorzata Zawadzka z Warszawy
Dziedzina: neurobiologia
Temat: "Modulowanie funkcji komórek glejowych i neuralnych komórek macierzystych w uszkodzeniach ośrodkowego układu nerwowego"
Miejsce: Pracownia Neurobiologii Molekularnej, Instytut Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego PAN

W ZAKRESIE STYPENDIÓW DOKTORANCKICH

Joanna Miszkiel z Krakowa
Dziedzina: neurofarmakologia
Temat: "Wpływ ligandów receptorów serotoninowych 5-HT1B na działanie amfetaminy u szczurów w modelu samopodawania"
Miejsce: Pracownia Farmakologii Uzależnień; Instytut Farmakologii Polskiej Akademii Nauk w Krakowie

Małgorzata Urbańska z Warszawy
Dziedzina: neurobiologia komórkowa
Temat: "Regulacja aktywności kinazy mTOR zależnej od GSK3 w neuronach w warunkach fizjologicznych i patologicznych"
Miejsce: Pracownia Neurobiologii Molekularnej i Komórkowej, Międzynarodowy Instytut Biologii Molekularnej i Komórkowej w Warszawie

Organizowany od 2001 roku konkurs L'Oréal Polska dla Kobiet i Nauki przy wsparciu Polskiego Komitetu do spraw UNESCO jest pierwszą inicjatywą lokalną, dla której źródłem inspiracji była umowa o współpracy „For Women in Science", zawarta w Paryżu między Grupą L'Oréal i UNESCO. Komitet wspiera konkurs jako inicjatywę sprzyjającą promocji zawodowej kobiet w świecie nauki oraz przykład zaangażowania firmy sektora prywatnego na rzecz dobra wspólnego – tym cenniejszy, że jest to zaangażowanie systematyczne, trwające już od kilkunastu lat. Obecnie programy podobne do realizowanego w Polsce prowadzi w różnych regionach świata pięćdziesiąt filii L'Oréal przy współpracy krajowych komitetów do spraw UNESCO, dzięki czemu uhonorowano ponad 1500 młodych kobiet – naukowców, z tego 65 w Polsce.

Przewodniczącą trzynastoosobowego jury jest prof. Ewa Łojkowska, a wśród jego członków znajdują się profesorowie Mieczysław Chorąży i Włodzimierz Zagórski-Ostoja, delegowani przez Polski Komitet ds. UNESCO oraz prof. Maciej Nałęcz z Sektora Nauk Przyrodniczych UNESCO w Paryżu.

Uroczystość 14 października 2013 roku, objęta honorowym patronatem Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego, prof. Barbary Kudryckiej, miała szczególny charakter również dlatego, że wiązała się z podpisaniem przez Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Prezesa L'Oréal Polska, Jean-Charlesa Bondy i Przewodniczącego Polskiego Komitetu do spraw UNESCO, prof. Andrzeja Rottermunda porozumienia, dzięki któremu ministerstwo dołączyło do współpracy w ramach projektu. Począwszy od trzynastej edycji konkursu, wprowadzona została istotna modyfikacja: nagrody będą odtąd co roku przyznawane trzem badaczkom kończącym prace habilitacyjne i dwóm doktorantkom, zamiast, jak do tej pory, trzem doktorantkom i dwóm habilitantkom. Od 2013 roku stypendium wynosi na poziomie doktoratu – 27.000 zł, a na poziomie habilitacji – 32.000 zł. Bieżące informacje o konkursie znajdują się pod adresem internetowym http://www.lorealdlakobietinauki.pl/

Również w ramach międzynarodowej współpracy pomiędzy UNESCO i koncernem L'Oréal, co roku przyznawane są stypendia badawcze doktorantkom wybieranym w drodze konkursu, a także nagrody pieniężne wybitnym przedstawicielkom nauki z całego świata. ●

T K

Uroczystość wręczenia nagród laureatkom 13. edycji konkursu L'Oréal Polska dla Kobiet i Nauki przy wsparciu Polskiego Komitetu do spraw UNESCO. W uroczystości udział wzięli m.in.: minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego, prof. Barbara Kudrycka (trzecia od prawej), przewodnicząca jury konkursowego, prof. Ewa Łojkowska (druga od prawej), przewodniczący Polskiego Komitetu ds. UNESCO, prof. Andrzej Rottermund (czwarty od lewej), prof. Mieczysław Chorąży, członek jury (pierwszy od lewej) oraz prezes L'Oréal Polska, Jean-Charles Bondy (pierwszy od prawej). Fot.: © 2013 L'Oréal Polska

Patronaty UNESCO

Międzynarodowa Konferencja „Children Migrants and Third Culture Kids. Roots and Routes", zorganizowana 7-9 czerwca 2013 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie przez Instytut Psychologii i Instytut Religioznawstwa UJ z udziałem przedstawicieli 17 krajów. Dyrektor Generalna UNESCO, Irina Bokova przysłała list do uczestników konferencji, odczytany podczas ceremonii otwarcia.

V edycja konkursu „Poezja łączy ludzi – Mój ulubiony wiersz". Konkurs odbywa się równolegle w Polsce, Bułgarii i Niemczech. Podczas uroczystości wręczenia nagród, która miała miejsce w Warszawie (13 czerwca 2013 r.), odczytano przesłanie Dyrektor Generalnej UNESCO do uczestników gali. Organizatorem konkursu była Fundacja Evens.

IX edycja Brave Festival – Przeciw wypędzeniom z kultury (7-12 lipca 2013 r., Wrocław i inne miasta Dolnego Śląska). Festiwal, który po raz szósty zyskał patronat Sektora Kultury UNESCO, przebiegał pod hasłem „Zaginiony rytm" i wzięło w nim udział 180 artystów z 20 krajów. Prezentowano unikatowe tradycje muzyczne z różnych stron świata. Więcej informacji na stronie 112.

Finał konkursu European BEST Engineering Competition (EBEC) - największego konkursu inżynierskiego w Europie, skierowanego do studentów z 83 największych europejskich uczelni technicznych. Organizatorem jest Board of European Students of Technology – międzynarodowa organizacja studencka, skupiająca uczelnie techniczne. (Politechnika Warszawska, 1-8 sierpnia 2013 r.).

Projekt „Musica Electronica Nova 2013: Stage and Movement" (Wrocław, 19-26 październik 2013 r.). Hasło przewodnie tegorocznej edycji festiwalu: „Scena i ruch" odwołuje się do wielowymiarowości muzyki elektronicznej i jej bliskości z innymi środ-

Uczestnicy konkursu European BEST Engineering Competition (EBEC) przed gmachem Politechniki Warszawskiej, 9 sierpnia 2013 r. Fot.: © Josías Rodríguez de Vega

kami wyrazu, takimi jak teatr, taniec i kino. Poza koncertami zorganizowano bogaty program wydarzeń towarzyszących, wykładów, dyskusji i warsztatów. Organizatorem była Filharmonia Wrocławska.

Warsztat poświęcony edukacji muzycznej, towarzyszący XIII Światowemu Szczytowi Laureatów Pokojowej Nagrody Nobla (23 października 2013, Teatr Wielki-Opera Narodowa). W programie znalazły się lekcje mistrzowskie i koncerty. Organizatorem jest EMMA for PEACE (Euro Mediterranean Music Academy) – organizacja działająca na rzecz promocji edukacji kulturalnej i dyplomacji kulturalnej. ●

Finał konkursu European BEST Engineering Competition (EBEC), objęty patronatem honorowym UNESCO w Paryżu, miał miejsce w gmachu Politechniki Warszawskiej, w dniach 1-9 sierpnia 2013 r. Fot.: © Josías Rodríguez de Vega

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

100th anniversary of the birth of Witold Lutosławski, composer (1913-1994)
Celebrated in association with UNESCO

Polska rocznica obchodzona pod auspicjami UNESCO

W 2013 r. pod patronatem UNESCO obchodzona była 100. rocznica urodzin Witolda Lutosławskiego. Objęcie obchodów patronatem UNESCO jest świadectwem międzynarodowej pozycji Lutosławskiego, jako jednego z najważniejszych twórców muzyki XX wieku i znaczenia jego dorobku dla dziedzictwa światowego. Koordynatorem wydarzeń, związanych z obchodami rocznicy, ogłoszonej przez Sejm RP 2013 Rokiem Witolda Lutosławskiego, były Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Instytut Muzyki i Tańca. Obchody stały się okazją do zaprezentowania dzieł Lutosławskiego krajowej i międzynarodowej publiczności. Z tej okazji odbyło się wiele wydarzeń upamiętniających postać artysty, wśród nich koncerty symfoniczne i kameralne, recitale, konferencje, sympozja oraz publikacja wydawnictw płytowych i multimedialnych.

Do najważniejszych wydarzeń należy zaliczyć koncert w Filharmonii Narodowej, inaugurujący obchody z udziałem Anne-Sophie Muter z towarzyszeniem Orkiestry Symfonicznej Filharmonii Narodowej pod batutą Antoniego Wita. Ważnym wydarzeniem była jubileuszowa, X edycja Festiwalu „Łańcuch", podczas którego wystąpił m.in. Lutosławski Quartet i Sinfonia Varsovia, a także organizowany w Warszawie IX Międzynarodowy Konkurs Wiolonczelowy im. Witolda Lutosławskiego. W ciągu całego roku przeprowadzono wiele projektów edukacyjnych, popularyzatorskich i wydawniczych, w tym wydano sześciopłytową publikację „Lutosławski / Świat", obejmującą cykl płyt, ukazujących dorobek artystyczny kompozytora w szerszym kontekście: kulturowym, społecznym i cywilizacyjnym. ●

J M

9. edycja Brave Festival – Przeciw wypędzeniom z kultury pod tytułem „Zaginiony rytm”

odbyła się w dniach 7 – 12 lipca 2013 r. i poświęcona była tym tradycjom muzycznym i tanecznym, w których rytm, uniwersalna siła ekspresji, łącząca nawet bardzo odmienne od siebie kultury, stanowi spoiwo środowiska zewnętrznego człowieka i jego świata duchowego. Podczas festiwalu zaprezentowano szeroką gamę unikalnych tradycji muzycznych, wokalnych i tanecznych, takich jak marokański addal czy południowoafrykańskie umngqokolo, ukazując bogactwo kultur rytmicznych świata oraz odrębności tradycji artystycznych z Europy, Afryki i Azji. Program wydarzeń festiwalu, wzbogacony o projekcje filmowe (prezentowane w ramach 8. Przeglądu Filmowego Brave Festival – Przeciw wypędzeniom z kultury), wystawy, warsztaty i spotkania, pozwolił tegorocznym festiwalowym widzom na poznanie tradycji muzycznych „ginącego świata” oraz poszerzenie wiedzy i otwarcie na inne kultury. Był także istotnym elementem promocji Wrocławia na arenie międzynarodowej, w związku z nadchodzącymi obchodami Europejskiej Stolicy Kultury 2016. Integralną częścią wydarzenia była 4. edycja projektu Brave Kids, programu edukacyjnego, realizowanego w formie warsztatów artystycznych, skierowanych do dzieci pochodzących z różnych krajów (m.in. Indii, Laosu, Zimbabwe, Czech, Gruzji, Polski, Ugandy).

Otwarcie 9. Brave Festival we Wrocławiu pod patronatem UNESCO w Paryżu (7-12 lipca 2013 r.). Fot.: Sławek Przerwa

Występ Bachu Khan podczas 9. Brave Festival we Wrocławiu (7-12 lipca 2013 r.). Fot.: Sławek Przerwa

Przedsięwzięcia objęte patronatem honorowym Polskiego Komitetu ds. UNESCO w 2013 roku

Konferencje

- Ogólnopolska Konferencja Socjoterapii „Po prostu razem", zorganizowana w Łodzi przez Pracownię Alternatywnego Wychowania (16-17 marca 2013 r.).

- Międzynarodowa konferencja „Nasze dziedzictwo: uczenie się od społeczności na rzecz wszechstronności", zorganizowana przez Starostwo Powiatowe w Mikołowie (23-24 kwietnia 2013 r.).

- Konferencja „Znaczenie jazzu dla kultury europejskiej. Raport o stanie edukacji jazzowej w Polsce", zorganizowana przez Jazz Jamboree Foundation, Polskie Stowarzyszenie Jazzowe oraz Instytut Muzyki i Tańca (30 kwietnia 2013 r.).

- Ogólnopolska Konferencja Socjoterapii „Dylematy współczesnego świata – Dojrzali Dorośli, potrzebujemy Was", zorganizowana przez Pracownię Alternatywnego Wychowania (Ślesino, 11-13 października 2013 r.).

- Konferencja „Fonoteka w cyfrowym archiwum", zorganizowana w Warszawie przez Instytut Pamięci Narodowej z okazji Światowego Dnia Dziedzictwa Audiowizualnego (28 października 2013 r.).

- Międzynarodowa konferencja naukowa „Poradnictwo kariery i dialog dla zrównoważonego rozwoju", zorganizowana przez Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego w związku z inauguracją Katedry UNESCO (Wrocław, 26-27 listopada 2013 r.).

- VI Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Globalne konteksty poszanowania praw i wolności człowieka", zorganizowana z okazji Dnia Praw Człowieka przez Wydział Organizacji i Zarządzania Politechniki Śląskiej (Zabrze, 10 grudnia 2013 r.).

Konkursy i olimpiady

- VI edycja Dorocznej Nagrody Fundacji Rozwoju Demokracji Lokalnej, przyznawanej jednostkom samorządu terytorialnego i osobom indywidualnym za osiągnięcia w rozwijaniu demokracji lokalnej w Polsce, budowaniu więzi i tradycji lokalnych oraz aktywizacji społeczności lokalnych do wspólnych działań. Obejmuje inicjatywy realizowane w latach 2012-2013.

- XX edycja Olimpiady Wiedzy o Prawach Człowieka, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (finał 19 kwietnia 2013 r.).

- V edycja konkursu pt. „Polska wieś – dziedzictwo i przyszłość", zorganizowana przez Fundację na rzecz Polskiego Rolnictwa. W konkursie nagradzane są inicjatywy prezentujące szczególnie inspirujące i innowacyjne spojrzenie na problematykę rozwoju wsi. (Promocja nagrodzonych publikacji – czerwiec 2013 r.).

- XXVIII edycja Olimpiady Wiedzy Ekologicznej, Katowice (7 – 9 czerwca 2013 r.).

- Polski Turniej Młodych Fizyków 2014, organizowany przez Polskie Towarzystwo Fizyczne – patronat oraz wsparcie finansowe dla uczestników Międzynarodowego Turnieju Młodych Fizyków.

- V edycja konkursu „Drugie życie elektrośmieci" dla wszystkich poziomów polskich szkół, organizowanego przez Europejską Platformę Recyklingu Polska S.A. i Fundację „Zielony Horyzont" (15 listopada 2012 – 7 czerwca 2013 r.).

- Konkurs literacki dla młodzieży pt. „Przygoda przychodzi sama – świat bez wojny, nazizmu i przemocy", ogłoszony przez Polsko-Rosyjską Fundację „Wspólna sprawa" w Lubniewicach (5 lipca 2013 r.).

- Ogólnopolska akcja „Warto być dobrym", przeprowadzona przez Stowarzyszenie „Przyjazna Szkoła" (wrzesień 2013 – czerwiec 2014).

- II Ogólnopolski konkurs dla uczniów i nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych pt. „Normalizacja i ja", zorganizowany przez Polski Komitet Normalizacyjny (wrzesień 2013 - styczeń 2014 r.).

Festiwale

- XX edycja Międzynarodowego Festiwalu „Starzy i Młodzi, czyli jazz w Krakowie", organizowanego przez Stowarzyszenie Artystyczno-Edukacyjne „Jazzowy Kraków" (kwiecień - maj 2013 r.).

- II edycja festiwalu Katowice Jazz Festival, organizowanego przez Instytucję Kultury Katowice – Miasto Ogrodów (26 kwietnia – 3 maja 2013 r.).

- Festiwal Mokotów Jazz Fest, organizowany przez Radio Jazz FM, Jazz Press, Warszawskie Towarzystwo Muzyczne oraz dzielnicę Mokotów (30 kwietnia 2013 r.).

- Europejski Festiwal Akademii Muzycznych, organizowany przez Europejską Fundację Rozwoju Kultury (Warszawa, 1 – 5 maja 2013 r.).

- Festiwal Otwarte Ogrody: w Józefowie (24 – 26 maja), w Podkowie Leśnej (7 – 9 czerwca), na Sadybie w Warszawie (7– 9 czerwca 2013 r.).

- XVII Międzynarodowy Festiwal Sztuki Pięknej „Color Art" pt. „Folklor czterech stron świata", kontynuacja Międzynarodowego Festiwalu Dziecięcej Twórczości Artystycznej (Goleniów, 28 maja – 2 czerwca 2013 r.).

- VI Letnia Akademia Jazzu, organizowana przez Fundację Wytwórnia (Łódź, 4 lipca – 30 sierpnia 2013 r.).

Inne przedsięwzięcia

- Projekt filmowy „Warszawa 1935" – cyfrowa rekonstrukcja fragmentu przedwojennej Warszawy. Premiera filmu, zrealizowanego przez Studio Newborn sp. z o.o., miała miejsce w kinie Iluzjon w Warszawie (15 marca 2013 r.).

- Obchody Światowego Dnia Społeczeństwa Informacyjnego (marzec - maj 2013 r.), organizowane przez Polskie Towarzystwo Informatyczne.

- Projekt Muzeum Utracone, realizowany przez Ad Artis Fundacja Sztuki SAR. Celem projektu jest popularyzowanie wiedzy na temat utraconego dziedzictwa narodowego, zwłaszcza dóbr kultury utraconych podczas II wojny światowej. Pokaz zaginionych kolekcji, prezentowany podczas Nocy Muzeów w Warszawie (18 maja 2013 r.).

- VII Światowe Dni Bajki w Olsztynie (31 maja – 9 czerwca 2013 r.), w tym III Międzynarodowa Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa nt. „Bajka w przestrzeni naukowej i edukacyjnej", zorganizowana na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim (8 – 9 czerwca 2013 r.).

- Obchody 60. rocznicy odbudowy Starego Miasta w Warszawie, organizowane przez Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków (lipiec – sierpień 2013 r.).

- Letnie obozy języka angielskiego: w Toruniu, Tczewie i Załęczu Wielkim, organizowane na zasadzie komercyjnej, we współpracy i z udziałem lektorów i asystentów z Fundacji Kościuszkowskiej z Nowego Jorku (lipiec 2013 r.).

- Uroczystość odsłonięcia w Wieluniu monumentu „Wieczna Miłość – Przesłanie Pokoju, kierowane z Wielunia do świata", autorstwa Wojciecha Siudmaka. Projekt jest hołdem artysty dla mieszkańców Wielunia, upamiętniającym masakrę dokonaną przez wojska niemieckie na bezbronnych mieszkańcach miasta (Wieluń, 31 sierpnia 2013 r.).

- Wystawa fotograficzna pt. „Przepiękne, aż nieprawdziwe" na temat Borów Tucholskich (fotografie z albumów, wydanych w ostatnich latach przez Tucholski Park Krajobrazowy oraz Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie), zorganizowana w Centrum Sztuki Współczesnej w Toruniu (otwarcie 20 września 2013 r.).

- Przygotowanie trailera filmu „Hot Heart Story" wraz z kampanią promocyjną, trwającą od września do grudnia 2013 r. Film o solidarności i współpracy ludzi z różnych kontynentów i kultur wobec problemów, z jakimi zmaga się dzisiejsza Afryka.

- „Rubinowe Gody" Zespołu Tańca Ludowego Politechniki Poznańskiej „Poligrodzianie". Jubileuszowi zespołu towarzyszyły obchody 200. rocznicy urodzin Hipolita Cegielskiego. Koncert galowy pt. „Akuratnie jak w Poznaniu. Fyrtel u Ceglorza" (5 października 2013 r.).

- Wystawa pt. „21. Dekalog Solidarności" (otwarcie 11 grudnia w Narodowym Muzeum Morskim w Gdańsku) oraz towarzyszący jej film dokumentalny pt. „Ludzie w cieniu tablic", zrealizowane dla upamiętnienia 10. rocznicy wpisania tablic 21 Postulatów Gdańskich na międzynarodową Listę Pamięci Świata (film zrealizowany przez Video Studio Gdańsk).

- Projekt inauguracji galerii Europa-Daleki Wschód w Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej MANGHA w Krakowie. Inauguracja nowoczesnego centrum promocji kultury, sztuki i techniki Dalekiego Wschodu, przewidziana na listopad 2014 r.

Wydarzenia organizowane przez Szkoły Stowarzyszone UNESCO

- XIX Ogólnopolski Konkurs „O literacki Laur Arbuza", organizowany przez II LO w Tomaszowie Mazowieckim (listopad 2013 r.).

- II Międzyszkolny Konkurs Wiedzy o Zabrzu, organizowany przez II LO w Zabrzu (listopad 2013 r.).

- Międzynarodowe warsztaty artystyczne, sportowe i medialne dla młodzieży, zorganizowane w Zespole Szkół nr 8 w Legionowie (14–19 października 2013 r.).

Z naszym udziałem odbyły się

Pierwsza międzynarodowa konferencja przeglądowa Światowego Szczytu Społeczeństwa Informacyjnego pt. „Ku Społeczeństwom Wiedzy dla Pokoju i Zrównoważonego Rozwoju (Towards Knowledge Societies for Peace and Sustainable Development)", zorganizowana w siedzibie UNESCO w Paryżu przez UNESCO, ITU, UNDP i UNCTAD. Konferencja, w której wzięło udział ok. 1450 uczestników ze 130 krajów, otworzyła proces przeglądu realizacji postanowień Światowego Szczytu Społeczeństwa Informacyjnego (WSIS: Genewa 2003 – Tunis 2005). Rezultatem spotkania był dokument końcowy pt. "Final Statement. Information and Knowledge for All: an Expanded Vision and a Renewed Commitment" (25-27 lutego 2013 r.). Więcej w tekście na str. 105.

Seminarium pt. „Procesy digitalizacji zasobów audiowizualnych (filmy i produkcja telewizyjna)", zorganizowane w Warszawie pod patronatem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego przez PK ds. UNESCO i PK IFAP, przy współudziale Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Seminarium, poświęcone przeglądowi i wymianie doświadczeń z dotychczasowej realizacji projektów digitalizacyjnych w dziedzinie dziedzictwa audiowizualnego, zgromadziło 70 uczestników. Polski Komitet ds. UNESCO reprezentowali Sekretarz Generalny, prof. Sławomir Ratajski oraz Tomasz Komorowski. (20 marca 2013 r.). Więcej w tekście na str. 106.

Konferencja naukowa na Uniwersytecie Zielonogórskim „Dzieci żołnierze, o wykorzystywaniu dzieci w konfliktach zbrojnych". Wystąpienie koordynatora polskiej sieci Szkół Stowarzyszonych, Marii Belina-Brzozowskiej zatytułowane było „Dzieci w konfliktach zbrojnych z perspektywy UNESCO" (Zielona Góra, 25 kwietnia 2013 r.).

Konferencja „Safety of Journalists – Current Challenges", zorganizowana w Warszawie przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Instytut Spraw Międzynarodowych oraz ambasady Austrii i Szwajcarii w Polsce. W konferencji wzięła udział przedstawicielka UNESCO w Paryżu, p. Sylvie Coudray, kierująca w Sekretariacie Sekcją Wolności Wypowiedzi i Rozwoju Mediów. (23-24 kwietnia 2013 r.).

Konferencja „Lektura tekstów sakralnych: źródło podziałów czy szansa spotkania?", zorganizowana w Światowym Dniu Różnorodności Kulturowej w krakowskiej Akademii Ignatianum przez Bielskie Stowarzyszenie Artystyczne Teatr Grodzki oraz Centrum Kultury i Dialogu w Krakowie. Konferencja, dotycząca dialogu międzykulturowego i międzyreligijnego, zorganizowana została w ramach projektu „BASICS. Bibliodrama jako sposób edukacji międzykulturowej osób dorosłych", wspieranego przez Komisję Europejską. Uczestnicząca w spotkaniu z ramienia PK ds. UNESCO Ilona Morżoł miała wystąpienie w sesji otwierającej konferencję (21 maja 2013 r.).

Międzynarodowa Konferencja „Children Migrants and Third Culture Kids. Roots and Routes", zorganizowana pod patronatem UNESCO na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie przez Instytut

Psychologii i Instytut Religioznawstwa. Otwarcia Konferencji dokonał Sekretarz Generalny PK ds. UNESCO, prof. Sławomir Ratajski, który odczytał także list Dyrektor Generalnej UNESCO, adresowany do uczestników przybyłych z 17 krajów, w tym z Australii, Iranu, Japonii i Kanady. W obradach uczestniczyła także Ilona Morżoł, koordynująca w PK ds. UNESCO projekty edukacji międzykulturowej i Dialogu E-A (7-9 czerwca 2013 r.).

Międzynarodowe Forum z okazji 60-lecia Sieci Szkół Stowarzyszonych UNESCO, zorganizowane w Suwom (Korea Południowa). W Forum wzięła udział koordynatorka polskiej sieci Szkół Stowarzyszonych UNESCO (6–10 września 2013 r.). Więcej w tekście na str. 93.

Międzynarodowa konferencja pt. „Internet i transformacja społeczno-kulturowa społeczeństwa informacyjnego", zorganizowana przez Rosyjski Komitet IFAP w Jużnosachalińsku (Federacja Rosyjska). W konferencji wzięli udział: Marek Hołyński, przewodniczący Polskiego Komitetu IFAP oraz Maciej Groń, dyrektor Departamentu Społeczeństwa Informacyjnego Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji i Jarosław Lipszyc, prezes Fundacji Nowoczesna Polska i członek PK IFAP, którzy mieli osobne wystąpienia. Wnioski z konferencji zostały zawarte w „Deklaracji Sachalińskiej nt. Internetu i przemian społeczno-kulturowych" (Sakhalin Declaration: Internet and socio-cultural transformation) (8-12 września 2013 r.).

Konferencja Szkół Stowarzyszonych UNESCO w Karlsruhe (Niemcy), na którą zaproszeni zostali koordynatorzy z innych krajów, w tym koordynator polskiej Sieci. Konferencja służyła wymianie doświadczeń i nawiązaniu kontaktów, dzięki którym możliwe będzie kontynuowanie i podejmowanie nowych kierunków współpracy międzynarodowej. Odbyły się również warsztaty dla koordynatorów i nauczycieli na temat nauczania przedsiębiorczości i ekonomii w szkołach (Financial Literacy), zlecone przez OECD (25–28 września 2013 r.).

Światowe Spotkanie Ekspertów nt. Etycznych Aspektów Społeczeństwa Informacyjnego, zorganizowane w Rydze przez IFAP UNESCO, Łotewski Komitet ds. UNESCO, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Łotwy i łotewskie Ministerstwo Ochrony Środowiska i Rozwoju Regionalnego. W spotkaniu wzięli udział: Marek Hołyński, przewodniczący Polskiego Komitetu Programu Informacja dla Wszystkich i Tomasz Komorowski, reprezentujący Polski Komitet ds. UNESCO, którzy mieli osobne wystąpienia i uczestniczyli w wypracowaniu końcowego dokumentu pn. Riga Guidelines on Ethics in the Information Society. Spotkanie zgromadziło ponad 60 uczestników z 20 krajów z różnych regionów świata (16-17 października 2013 r.)

Międzynarodowa konferencja „Nauka o zmianach klimatu – jak rozmawiać ze społeczeństwem?", zorganizowana przez Instytut na rzecz Ekorozwoju we współpracy z polską Akademią Nauk, Fundacją im. Heiricha Bölla i Koalicją Klimatyczną w Pałacu Staszica w Warszawie. (24 października 2013 r.).

Konferencja Dialogu Euro-Arabskiego, w Algarve (Portugalia), zatytułowana „Nasze wspólne wartości", poświęcona przygotowaniu koncepcji i scenariusza zestawu edukacyjnego, promującego Dialog Euro-Arabski. Polskę reprezentowały: ekspert w dziedzinie edukacji międzykulturowej, prof. Halina Grzymała-Moszczyńska (UJ), moderująca obrady jednego w trzech okrągłych stołów, oraz Ilona Morżoł, koordynująca w Polskim Komitecie ds. UNESCO projekt Dialogu E-A (25–26 listopada 2013 r.). Więcej w tekście na str. 75.

Uroczystość wręczenia certyfikatów wpisu na litewską krajową Listę Pamięci Świata oraz posiedzenie Litewskiego Komitetu Programu. Szczególne zainteresowanie powodowało wpisanie na Listę dwóch dzieł pierwszego poety piszącego w języku litewskim – Kristijonasa Donelaitisa, mieszkającego na Małej Litwie (Prusy Książęce) w XVIII wieku. Wśród innych wpisów znalazł się m.in. rękopis z 1564 roku Drugiego Statutu Litewskiego. Z ramienia Polskiego Komitetu ds. UNESCO i Polskiego Komitetu Programu Pamięć Świata w uroczystości uczestniczył Tomasz Komorowski, który podkreślił w swoim wystąpieniu wspólne dziedzictwo historii i wartości Polski i Litwy (27 listopada 2013 r.). ●

Członkowie Polskiego Komitetu do spraw UNESCO

Prof. dr hab. Andrzej Rottermund, historyk sztuki, przewodniczący Polskiego Komitetu ds. UNESCO (od 2011 r.), Dyrektor Zamku Królewskiego w Warszawie, w latach 1990-1996 przewodniczący Polskiego Komitetu Narodowego ICOM, w latach 1987-1991 prezes Stowarzyszenia Historyków Sztuki. Członek korespondent Polskiej Akademii Nauk. Autor ponad 100 książek, artykułów i esejów na temat historii sztuki, architektury polskiej i zbiorów Zamku Królewskiego.

Prof. dr hab. Jacek Purchla, wiceprzewodniczący Polskiego Komitetu ds. UNESCO (od 2011 r.). Kierownik Katedry Historii Gospodarczej i Społecznej oraz Zakładu Dziedzictwa Kulturowego i Studiów Miejskich UNESCO Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, a także Katedry Dziedzictwa Europejskiego w Instytucie Europeistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Organizator i dyrektor (od 1991 r.) Międzynarodowego Centrum Kultury w Krakowie.

Prof. dr hab. Sławomir Ratajski, Sekretarz Generalny Polskiego Komitetu do spraw UNESCO. Kierownik Katedry na Wydziale Sztuki Mediów Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Ambasador RP W Argentynie w latach 2001-2005. Sekretarz Stanu w Ministerstwie Kultury i Sztuki w latach 1997–1999.

Dr Henryka Mościska-Dendys, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Poprzednio Dyrektor Departamentu Polityki Europejskiej (2012-2013) oraz Zastępca Dyrektora Departamentu Polityki Europejskiej ds. Instytucjonalnych i Europy Północnej (2011-2012). W latach 2007- 2011 I sekretarz, a następnie radca Ambasady RP w Berlinie.

Prof. dr hab. Jacek Guliński, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego, profesor Wydziału Chemii na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, w latach 1995–2008 wicedyrektor Poznańskiego Parku Naukowo-Technologicznego Fundacji UAM, w latach 2004–2008 kierownik Uczelnianego Centrum Innowacji i Transferu Technologii.

Ewa Dudek, Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Edukacji Narodowej, w latach 2012-2013 wicedyrektor Ośrodka Rozwoju Edukacji w Warszawie. Wcześniej naczelnik Wydziału projektów w Departamencie Kształcenia Ogólnego i Wychowania oraz specjalista w Departamencie Funduszy Strukturalnych MEN.

Piotr Żuchowski, Sekretarz Stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego od 2008 r., Generalny Konserwator Zabytków od 2010 r. Poprzednio radny powiatu iławskiego, członek zarządu powiatu iławskiego, wicestarosta iławski oraz wicemarszałek Województwa Warmińsko-Mazurskiego. Członek Rady Naczelnej Polskiego Stronnictwa Ludowego.

Marcin Korolec, Sekretarz Stanu w Ministerstwie Środowiska, Pełnomocnik Rządu ds. Polityki Klimatycznej. Prawnik, wieloletni pracownik administracji rządowej i negocjator. W latach 2011 – 2013 Minister Środowiska, w latach 2005 – 2011 Podsekretarz Stanu w resorcie gospodarki, odpowiedzialny m.in. za horyzontalne sprawy europejskie (energię, jednolity rynek europejski, konkurencyjność i handel zagraniczny oraz zmiany klimatu).

Prof. dr hab. Ewa Bartnik, pracuje w Instytucie Genetyki i Biotechnologii na Wydziale Biologii Uniwersytetu Warszawskiego oraz w Instytucie Biochemii i Biofizyki PAN. Członkini Międzynarodowego Komitetu Bioetyki UNESCO (IBC), Komisji ds. Organizmów Genetycznie Modyfikowanych oraz Komitetu Genetyki Człowieka i Patologii Molekularnej PAN. W latach 2005-2009 przedstawicielka Polski w Międzyrządowym Komitecie Bioetyki (IGBC).

Dr Juliusz Braun, prezes Zarządu Spółki Telewizja Polska S.A. (od 2011 roku), w latach 1999-2003 przewodniczący Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, w latach 1989–1999 poseł na Sejm RP z listy Komitetu Obywatelskiego „Solidarność", następnie przez dwie kadencje przewodniczący Komisji Kultury i Środków Przekazu. Przewodniczący Komisji Informacji PK ds. UNESCO od 1992 r.

Prof. dr hab. Mieczysław Chorąży, w latach 1951–1995 kierownik Zakładu Biologii Nowotworów Centrum Onkologii Instytutu im. Marii Skłodowskiej-Curie, Oddział w Gliwicach. Członek rzeczywisty PAN, członek czynny Polskiej Akademii Umiejętności, były prezes Polskiego Towarzystwa Onkologicznego i wiceprezes European Association for Cancer Research. Doktor honoris causa dwóch uczelni medycznych.

Małgorzata Dzieduszycka-Ziemilska, w latach 1973–1981 członkini grupy organizatorów Międzynarodowych Festiwali Teatru Otwartego we Wrocławiu. W latach 1992–1996 Konsul Generalny w Montrealu, w latach 2000-2003 Stały Przedstawiciel RP przy UNESCO w Paryżu. Była Pełnomocnikiem Ministra Spraw Zagranicznych ds. Kontaktów z Diasporą Żydowską. Przewodnicząca Polskiej Rady Ruchu Europejskiego.

Prof. dr hab. Leszek Kolankiewicz, od 2012 roku dyrektor Ośrodka Kultury Polskiej w Paryżu i profesor slawistyki na Université Paris-Sorbonne (Paris-IV). W latach 2005–2012 dyrektor Instytutu Kultury Polskiej na Uniwersytecie Warszawskim. W okresie 2007–2011 przewodniczący Komitetu Nauk o Kulturze PAN. W latach 2010–2012 przewodniczący Zespołu ds. niematerialnego dziedzictwa kulturowego przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Prof. dr hab. Michał Kleiber, Prezes Polskiej Akademii Nauk (od 2007 roku), w latach 2001–2005 Minister Nauki i Informatyzacji. Wcześniej dyrektor Instytutu Podstawowych Problemów Techniki PAN, przewodniczący Komitetu Badań Naukowych oraz przewodniczący Rządowego Komitetu ds. Umów Offsetowych. W latach 2006–2010 Społeczny Doradca Prezydenta RP ds. edukacji i badań.

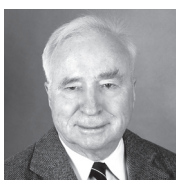

Prof. dr hab. Andrzej Paszewski, genetyk. W latach 1981–2008 kierownik Zakładu Genetyki Instytutu Biochemii i Biofizyki PAN i dyrektor Instytutu w latach 1981-1984. Prezes Polskiego Towarzystwa Genetycznego (1995-1998) i w okresie 2001-2007 prezes Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Członek Komitetu Bioetycznego PAN.

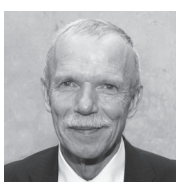

Prof. dr hab. Edmund Wnuk-Lipiński, socjolog, rektor w latach 2006-2012 Collegium Civitas w Warszawie, a od 2012 r. honorowy rektor i kierownik Katedry Socjologii tej uczelni. Założyciel i pierwszy dyrektor, a obecnie przewodniczący Rady Naukowej Instytutu Studiów Politycznych PAN. Uczestnik rozmów „Okrągłego Stołu" i doradca Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego.

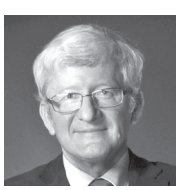

Prof. dr hab. Marek Ziółkowski, socjolog, senator RP (od 2005), w latach 2005–2011 wicemarszałek Senatu. Przewodniczący (od 1992 roku) Komisji Nauk Społecznych Polskiego Komitetu ds. UNESCO, a w latach 1999–2003 przewodniczący Międzyrządowej Rady Programu UNESCO MOST. Przewodniczący Sekcji Socjologii i Nauk Politycznych Komitetu Badań Naukowych w latach 1991-2000.

Biuletyn Polskiego Komitetu ds. UNESCO
Warszawa, 2013

redakcja
Ilona Morżoł
i zespół PK ds. UNESCO

projekt okładki i koncepcja graficzna
Michał Jędrczak

tłumaczenie na język angielski
Jacek Grocholski

copyright
© 2013 Polski Komitet do spraw UNESCO

wydawca
Polski Komitet do spraw UNESCO
Pałac Kultury i Nauki, Plac Defilad 1
00-901 Warszawa
tel. 22.620.33.55
fax: 22.620.33.62
www.unesco.pl

druk i przygotowanie do druku
Studio 2000. Robert Lipski
ul. Alternatywy 6/122
02-775 Warszawa

ISSN 2083-3954